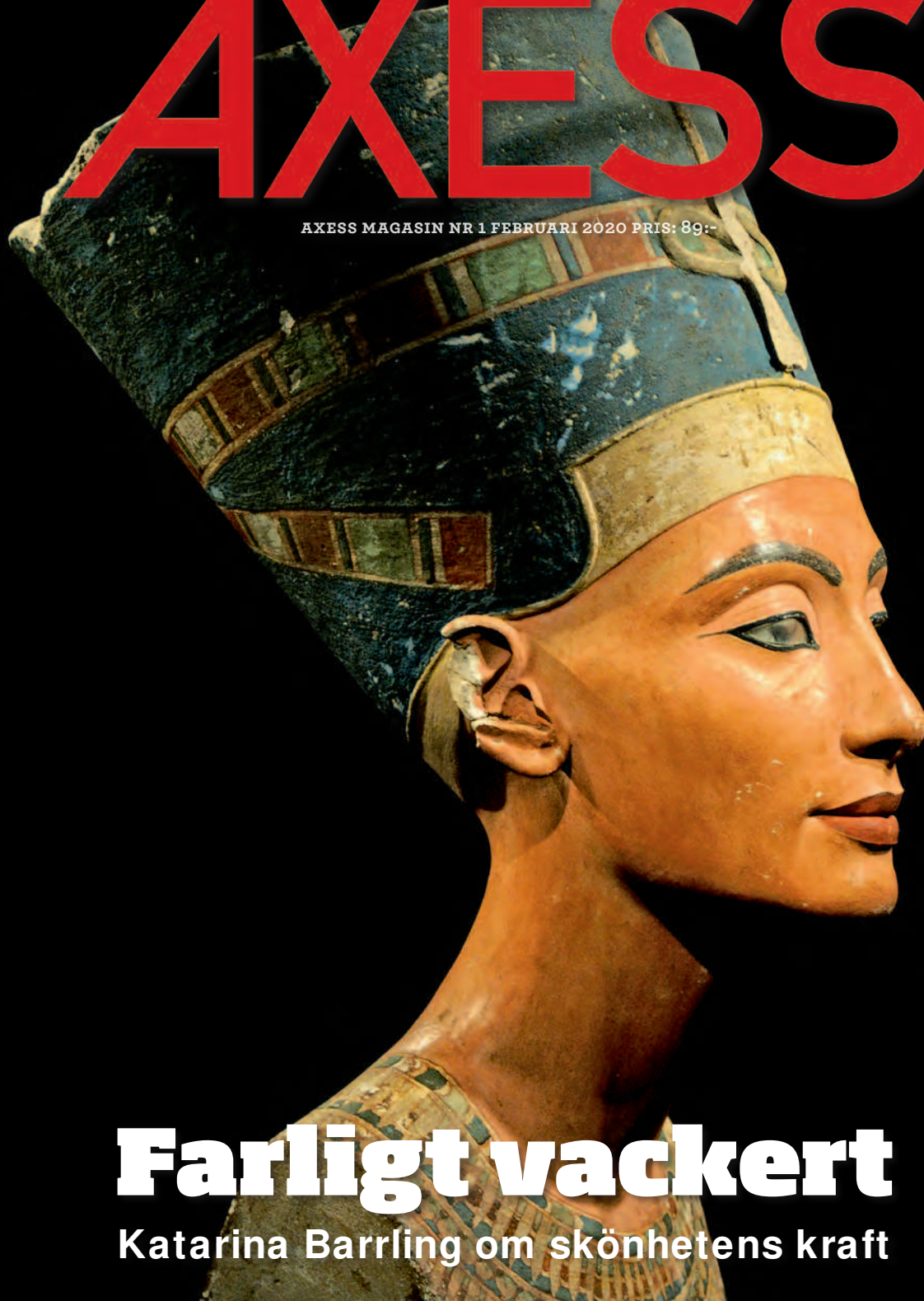

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 1 FEBRUARI 2020 PRIS: 89:-

Farligt vackert

Katarina Barrling om skönhetsens kraft

TEMA

POLARISERING

När känslorna slår ut
ideologin blir konflikterna
självändamål.

CIVILISATION

JOSEFIN HOLMSTRÖM

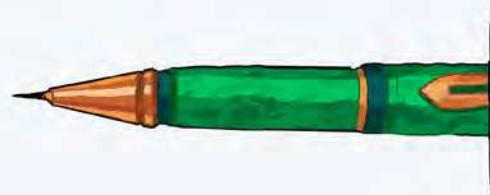
visar vördnad för
vita vidder.

SAMTIDEN

FREDRIK JOHANSSON

gör comeback som
krönikör och gisslar
språkliga kvacksalvare.

Samhällsdebatten är uppblåst.

Håller du i nålen? Sök en unik utbildning för nästa generations borgerliga ledarskribenter.

Deadline 16 februari.

SNB:S SKRIBENTSKOLA

[Skribentskolan.se](https://skribentskolan.se)

fler än
Nu 200 000 användare

www.fplus.se

Fastighetskungen: Politikerna måste ta ansvar för säkerheten

Läs mer i fPlus

Läs mer i fPlus

GRATIS

- KOM IGÅNG IDAG: *om.fplus.se***

Bilbränder, grov brottslighet, skjutningar och mord. Nu varnar en rad industriföretagare för att personalen inte längre vågar gå själva till och från jobbet. "Se det som ett varningsrop från en fjärdedel av svensk industri", säger ekonomen Carl Eckerdal.

Läs mer i fPlus

En ny sammanställning visar vilka gymnasieutbildningar som lönar sig mest och som snabbast leder till jobb. Skillnaderna är stora. "Det borde vara enklare att jämföra utbildningar och skolor", säger utbildnings-experten Johan Olsson.

Läs mer i fPlus

fstår för
företagsamheten
i fokus, och för en
publicistisk ambi-
tion om att förklara,
förnya och fördjupa
nyhetsflödet.

Alla är beroende av nyhetsflödet och näringslivet blir allt mer beroende av sin omvärldsbevakning. Samtidigt har det blivit allt svårare att orientera sig i överflödet av information. Därför har Svenskt Näringsliv tagit initiativ till att starta nyhetstjänsten fPlus. Redaktionen arbetar oberoende efter journalistiska principer. Ansvarig utgivare: Henrik Svیدن.

Boris Johnson har mer än brexit i kikaren

PJ Anders Linder

Om inget högst oväntat inträffar kommer Storbritannien att ha lämnat EU under tiden mellan att dessa rader skrivs och att de når sina läsare. Det verkar däremot inte som om Big Ben kommer att ha ljudit i den triumferande *big bong* på utträdeskvällen som många entusiastiska brexitörer hoppats på. Renoveringsarbeten och formalia satte käppar i hjulet för klockringningen trots att man samlat ihop flera hundra tusen pund för att betala kalaset.

Nu lär det inte behövas något extra oväsen för att få folk att vända blickarna mot London under året. Brexit må ha blivit verklighet den 31 januari, men vilken sorts utträde det blir och vilken sorts umgänge som fortsättningsvis ska råda mellan Storbritannien och EU – och för den delen mellan Storbritannien och övriga världen – är ännu långt ifrån klarlagt. Komplicerade förhandlingar återstår och de kommer att följas intensivt i kretsar där man med vitt skilda förväntningar ser fram mot resultatet: oro, hopp, skadeglädje.

Fast det finns fler skäl än brexit att följa med vad som nu händer i brittisk politik. Under lång tid har förhållandet till EU tryckt ut en rad andra frågor i marginalen, men efter valet i december har inrikespolitiken till sist fått chans att göra comeback. Det lär dröja innan detta yttrar sig i form av en genuin kraftmätning mellan regering och opposition – Labour är ute på en ökenvandring som kan få Moses vildmarksvistelse att te sig som rena weekendsemestern. Istället handlar det om Boris Johnsons ambitioner och dagordning och hur de kommer att tåla mötet med verkligheten.

”GET BREXIT DONE” bröt igenom bruset och var ett under av begriplighet jämfört med Labours snåriga planer. Den kontrasten mellan tydlighet och otydlighet i valrörelsens mest centrala fråga spelade med största sannolikhet stor roll för resultatet. Men det hade även sin betydelse

att huvudbudskapet i det konservativa valmanifestet inte bara innehöll en mening utan två: *Get Brexit done. Unleash Britain's potential*. Se till att vi får brexit undanstökat så att vi kan komma igång med att utveckla vårt land. Utträdet beskrevs varken som självändamål eller som avståndstagande från europeiska grannar utan som startskottet för ett positivt framtidsprogram.

För många väljare tedde sig detta förljuget och falskt: inskränkt nationalism i glättigt omslagspapper. Hos andra slog det uppenbarligen an en sträng, och de var tillräckligt många för att ge Tories segrar i valkretsar där man aldrig nått framgång förut och den största majoriteten sedan 1980-talet. Efter att ha plågats av bittra internkonflikter om EU i decennier råder plötsligt näst intill enighet bland partiets parlamentsledamöter samtidigt som oppositionen är liten, vilse och tandlös. Beslutet att utesluta 21 rebeller ur underhusgruppen tidigt i höstas sågs av många som överilat och brutalt, men det kan ha varit ett av Johnsons allra mest lyckade drag. Det klargjorde för en grupp inbitna Labourväljare att hans budskap var på riktigt och att han prioriterade politiken högre än att hålla konservativa kamrater om ryggen.

DENNA POLITIK består som sagt av mycket mer än brexit, och den innebär i flera viktiga avseenden en omprövning av konservativ ortodoxi. Istället för åtstramning ska det bli betydande satsningar på delar av den offentliga verksamheten. Stora summor sätts av till kommunikationer, forskning och utveckling inte minst norröver i England där det finns många nya toryväljare (och gott om investeringsbehov). Skolan och sjukvården, liksom polisen, ska också få rejäla resurstillskott.

Att måna om sådant, infrastruktur i ett väl fungerande samhälle, borde inte vara något konstigt för konservativa, men många har kommit att tänka på det offentliga mest i termer av kostnader och skattetryck och inte som konstruktiv kraft. Johnsons perspektiv är ett annat.

”Labour är ute på en ökenvandring som kan få Moses vildmarksvistelse att te sig som rena week-endsemestern.”

Han vill inte höja skatter eller bidrag men gillar både offentligt och privat, vill få bäggedera att bli bättre och ett partnerskap dem emellan att fungera. Efter lång tid av fokus på marknader och finansbransch är det kanske inte så dumt. Om Johnson lyckas hålla sin radikale rådgivare Dominic Cummings någorlunda i schack kan det bli så att en sorts konservatism kompletteras med en annan.

Sedan återstår det att se hur väl detta kan rimma med löftet om ”en ansvarsfull budgetstrategi”, liksom hur mycket nytta nya pengar kan göra om de strukturella förändringarna uteblir. Att tona ned behovet av att reformera det gigantiska sjukvårdssystemet NHS må ha varit ett bra drag för att vinna väljare, men det är också att skjuta problemen framför sig.

I TREDJE DELEN av sin väldiga Margaret Thatcher-biografi skriver Charles Moore apropå Tories att centerhögerpartier måste ha patriotisk attraktionskraft om de inte ska reduceras till små ekonomistiska grupperingar. Rätt så. Och patriotism kan ta sig olika uttryck vid olika tillfällen. Boris Johnsons nya, framgångsrika variant handlar i mina ögon betydligt mindre om chauvinism och

imperienostalgi än vad en del av hans anhängare önskar, och hans kritiker beskyller honom för, men desto mer om att tro på sitt land och dess möjligheter. Med sin humor och tillförsikt påminner han långt mer om Ronald Reagan än om den grälsjuka och lynnige Donald Trump som han ofta och missvisande jämförs med.

Hur rimligt är det att vara trosvisst optimist om Storbritanniens möjligheter att nå framgång på egen hand utanför det europeiska samarbetet? Hur mycket ansvarslost lättsinne gömmer sig i det goda humöret? Hur länge räcker pengarna och hur ska det gå när väljarna behöver strykas mothårs? Frågetecknen är lika många som historierna om Boris Johnsons skarvande och lirande, och det är på tok för tidigt att utropa honom till statsman. Men man vänder blicken mot London med större nyfikenhet än på länge.

PJ Anders Lind

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Annika Borg letar efter vårt inre **10**
 Susanna Birgersson respekterar drottningen **10**
Antisemitism Magnus Ranstorp om extremistgruppernas judehat **12**
Etik Susanne Wigorts Yngvesson tar sig an politikens analfabeter **17**
Ryssland Ulrika Carlsson letar lägenhet i Moskva **19**
Ekofascism Linda Jerneck gräver i fascismens mylla **20**
Religion Piotr Wawrzyniuk belägger sambandet mellan den ryska kyrkan och staten **22**
I korthet Dåliga lögnare. Roger Scruton **24**
Samtiden Fredrik Johansson ser sig omkring och skakar på huvudet **25**

26 FRIZON

- Katarina Barrling medger att skönhet är orättvis **26**
 Henrik Meinander visar hur Finland blev Finland **32**

36 OPINION

- Jakob Heidbrink har lärt sig sin svenska kulturläxa.

”

Om man tror att man lever i den yttersta tiden kan man rättfärdiga att ta till alla medel för att nå sina mål.

Linda Jerneck, sid 21

TEMA: POLARISERING PÅGÅR

40 Känslostorm

Den ökade polariseringen i amerikansk politik beror inte på ideologiska förändringar utan på förändrade känslor bland väljarna. Tribalism och identifikation med en grupp driver fram utvecklingen. **Av Jonathan Rauch**

48 De upplystas intolerans

Det politiska har blivit det privata. Det påverkar vardagen och det politiska systemets funktionssätt. **Av Svend Dahl**

52 All blev så arga

Inställningen till brexit ledde till polarisering och en aggressiv debatt. Samtidigt är britterna alltmer eniga i sakpolitiken. **Av Katrine Marçal**

54 Leta bortom politiken

När sociala identiteter sammanfaller blir de identitetspolitiska impulserna övermäktiga och självförstärkande. Polariseringen är inte antipolitisk utan social. **Av Arvid Åhlund**

56 Så illa är det inte

Samhällsdebatten ger intryck av ökad polarisering och minskad tillit. Troligare är att konfliktnivån är tillbaka på en mer normal nivå. **Av Peter Santesson**

58 TRADITION

Christian Braw firar 100-åringen Jaan Kross.

62 CIVILISATION

- Kulturhistoria* Josefin Holmström hyllar snön 62
Livsfilosofi Adam Cwejman om att leva med sjukdom 64
Litteraturhistoria Alfred Sjödin om Emily Dickinson 66
Språk Martina Björk hyllar latinet 68
Litteraturhistoria David Andersson om Maupassant och John Ford 69
Litteraturhistoria Maria Engqvist läser Turgenjev 70
Krönika Patrik Oksanen om att vi alla är öbor 71
I korthet Bo G Hall om havererade metaforer 71

72 RECENSIONER

- Christian Abrahamsson tar politiskt ansvar 73
Tommy Olofsson förändras av poesi 77
Carl Rudbeck omvärderar klassiskt arv 79
Klas AM Eriksson uppskattar fredligt samarbete 81
Ninna Rösiö konfronterar det postmoderna 83
Niklas Anderberg tänker dunkelt 86
Anders Mathlein inspekterar nätstädning 88
Ann-Sofie Dahl ser skeptiskt på FN 90
Håkan Arvidsson påminner om östfronten 92
Lars Åke Augustsson bokar i böckernas bok 94
Ylva Herholz röjer bland ruiner 96

98 I VÅR TID

Bengt Ohlsson ser på tv från förr.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter
Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 3 mars 2020

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte
ansvar för insänt obeställt material.
Material insänt till Axess kan lagras
och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Inger Berg

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Alamy

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträtteckningar: Johan Patricny

Villkor och personuppgifter:
www.axess.se

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 689 kr

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Christian Abrahamsson
Fil dr i kulturgeografi
och kulturskribent

Niklas Anderberg
Fri skribent och konstnär

David Andersson
Författare och redaktör i *Axess*

Håkan Arvidsson
Historiker och författare

Lars Åke Augustsson
Författare

Katarina Barrling
Docent i statsvetenskap
vid Uppsala universitet

Wilhelm Behrman
Leg psykolog

Susanna Birgersson
Fri skribent

Martina Björk
Fil dr i latin vid
Lunds universitet

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Christian Braw
Författare och präst

Ulrika Carlsson
Fil dr i filosofi

Adam Cwejman
Politisk redaktör i
Göteborgs-Posten

Svend Dahl
Chef för Liberala Nyhetsbyrån

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell
politik och nonresident senior
fellow vid Atlantic Council

Maria Engqvist
Slavist och lektor vid
Tartu universitet

Klas AM Eriksson
Doktorand i ekonomisk historia

Bo G Hall
Fil dr och författare

Jakob Heidbrink
Universitetslektor vid den
juridiska institutionen vid
Göteborgs universitet

Ylva Herholz
Journalist och författare

Josefin Holmström
Författare och kritiker, fil dr
i litteraturvetenskap

Linda Jerneck
Ledarskribent i *Expressen*

Fredrik Johansson
Senior director på
Hallvarsson & Hallvarsson

Gustaf Lewander
Slavist och civilekonom

Katrine Marçal
Journalist och författare

Anders Mathlein
Frilansjournalist och författare

Henrik Meinander
Professor i historia vid
Helsingfors universitet

Bengt Ohlsson
Journalist och författare

Patrik Oksanen
Fri skribent

Tommy Olofsson
Författare och professor
emeritus i kreativt skrivande

Magnus Ranstorp
Docent, leder
terrorismforskning vid
Försvarshögskolan

Jonathan Rauch
Senior fellow vid
Brookings Institution

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Ninna Rösiö
Fri skribent, tidigare
minister i UD

Peter Santesson
Opinionschef i Demoskop

Hugo Selling
Medarbetare på Kreab

Alfred Sjödin
Universitetslektor i
litteraturvetenskap i Karlstad

Piotr Wawrzyniuk
Docent i historia, särskilt militär
historia, vid Försvarshögskolan

**Susanne Wigorts
Yngvesson**
Professor i etik vid Enskilda
högskolan i Stockholm

Mats Wiklund
Redaktör i *Axess*

Arvid Åhlund
Debattredaktör i
Dagens Industri

Missriktat om Ukraina

HUGO SELLINGS ARTIKEL om det politiska läget i Ukraina, "Det är allvar nu", i Axess (9/19) och om den nyvalde presidenten Zelenskys politiska reformprogram ger förvisso en god beskrivning av landets och den nyvalda administrationens försök att hantera den omfattande korruptionen, men innehåller samtidigt ett anmärkningsvärt påstående avseende nynazismens inflytande i landet. Selling hävdar att det inte skulle finnas några belägg för att nynazistiska krafter skulle ha gynnats av kaoset.

Tvärt emot vad han hävdar finns det gott om tecken på att nynazistiska och högerextremistiska rörelser – trots det mycket låga stöd som högerextrema ideologier åtnjuter bland den ukrainska allmänheten – framgångsrikt utnyttjat kriget, och just den ukrainska korruptionen, för att flytta fram sina positioner. Högerextrema och nynazistiska nätverk har under hela krigets varaktighet försökt att kooptera den ukrainska statsmakten för sina egna syften, och har i detta också vunnit en hel del framgångar. Det undersökande journalistnätverket Bellingcat, som bland annat avslöjade namn och utseende på de ryska agenter som utförde mordförsöket på Sergej Skripal i Storbritannien, har under 2019 visat hur flera högerextrema organisationer åtnjuter nära band till Ukrainas premiärminister Oleksij Hontjaruk, och framgångsrikt har koopterat det ukrainska Veteranministeriet. Både Bellingcat och amerikanska Foreign Policy har också rapporterat om hur det högerextrema, militära förbundet Azov försöker bygga internationella förbindelser, normalisera nationalsocialistiskt idégods och i det dolda påverkar Ukrainas politik. Även organ som Radio Free Europe har rapporterat om högerextremismen och nynazismen i Ukraina, och om hur – till exempel – den statsstödda organisationen S14 organiserat angrepp på ukrainska romer.

INTERNATIONELLT HAR ORON över den ukrainska högerextremismen växt sig stor, och mot slutet av 2019 försökte en grupp amerikanska

kongressledamöter tvinga USA att klassificera Azov – samt andra nynazistiska rörelser, som Nordiska motståndsrörelsen – som en terrorgrupp, medan publikationer som *Balkan Insight* har rapporterat om hur Azov försökt få fäste i EU-landet Kroatien. 2018 publicerade Freedom House en särskild rapport om ukrainsk högerextremism, som man betecknade som ett allvarligt hot mot det ukrainska samhället, och UNHCR tog i en särskild rapport om läget i Ukraina upp Azov och det högerextrema hotet redan 2016. Att förneka alla tecken på nynazistiskt inflytande i Ukraina och avfärda dem som "rysk propaganda" framstår därför som mycket märkligt.

Att i ett missriktat försök att stötta Ukraina i dess kamp mot Ryssland förneka missförhållanden och hot mot demokratin gynnar knappast vare sig Ukraina eller Sverige, och riskerar att aktivt underminera Sveriges förmåga till ett väl överlagt, utrikespolitiskt agerande.

Gustaf Lewander

Svar:

GUSTAF LEWANDER GÖR EN förtjänstfull genomgång av högerextrema nationalistiska organisationer i Ukraina. Men det var inte vad min artikel handlade om och att påstå att jag förnekar alla tecken på nynazistiskt inflytande i Ukraina är fel.

Min poäng är att den oro som baseras på rysk propaganda och på den faktiska förekomsten av nynazistiska organisationer inte fick fog för sig i president- och parlamentsvalen 2019. Väljarna, såväl ukrainsk- som rysktalande, röstade med överväldigande majoritet för en president med judiska rötter.

President Zelenskyj nämnde heller inte sin etnicitet under valrörelsen. Ukrainarna var mer intresserade av vad han skulle göra åt korruption.

Det finns, som Lewander redogör för, extremistiska element i Ukraina. Element som måste belysas och bekämpas. Men Ukraina utmärks av en demokratisk, västinriktad överväldigande majoritet som vill se ökad individuell frihet.

Hugo Selling

BOKFÖRLAGET STOLPE *Vi expanderar – söker nya medarbetare*

Bokförlaget Stolpe ger ut illustrerad facklitteratur och konstböcker under devisen hantverk, bildning och skönhet. Vår utgivning håller mycket hög kvalitet. Vi samarbetar med Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse och sitter i vackra lokaler på Stureplan i Stockholm. Förlaget växer och därför söker vi följande tjänster.

Kreativ och nytänkande marknadsansvarig

Du kommer att ha ett övergripande ansvar över vårt marknadsarbete. I dina arbetsuppgifter ingår att skapa genomslag och uppmärksamhet för vår

utgivning, både i Sverige och internationellt. Som person är du utåtriktad, handlingskraftig och har lätt för att knyta nya kontakter samt gillar att arbeta självständigt – men framför allt är du nytänkande. Har du kunskaper inom humaniora och humanvetenskaplig akademisk publicistik är det en merit. Du har erfarenhet av liknande arbete samt relevant högskoleutbildning.

Engagerad och strukturerad redaktionsansvarig

Vi söker även dig med tidigare erfarenhet av ansvar för redaktion. Som person är du strukturerad,

drivande och tycker om att arbeta i team med andra. Du leder det dagliga arbetet, håller samman projekten och rapporterar till vd. Du har god förmåga att överblicka helheten i en förlagsverksamhet. Relevant högskoleutbildning är ett kriterium.

Intresserad?

Skicka då in en ansökan till oss senast den 28 februari: marika@stolpepublishing.se www.bokforlagetstolpe.se

Vi tar dessutom fortfarande emot frilansande text- och bildredaktörer. Välkommen att söka.

Vår inre människa

På trettondagen i år var det tjugonio år sedan jag avgav prästlöften i Storkyrkan i Stockholm. Det är länge sedan och sannerligen en annan tid. Kalla kriget hade börjat tina och smälta bort. Under sensommaren året dessförinnan, 1990, anföll Saddam Hussein Kuwait. På resande fot i Jordanien hörde jag och min fästman hur Saddams svada dånade ur bussarnas radioapparater. Den sommaren vibrerade fientligheten mot västerlänningar i luften i arabvärlden.

När det någon vecka efter trettondagen var dags för min första predikan, hade USA:s president George Bush ställt ultimatum och avsåg att förklara krig om inte Irak

lämnade Kuwait i mitten av januari. Kriget stod för dörren.

Evangelietexten denna söndag utgjordes av den välkända berättelsen om hur Jesus förvandlar vatten till vin. Den iakttagelse evangelisten Johannes gör om Maria väckte tankar hos mig om hennes roll. Hon beordrar tjänarna att göra som hennes son säger och hon bevarar det som sker i sitt hjärta. Marias agerande är på så sätt ett startskott för Jesu offentliga verksamhet.

JA, DET VAR ORDET ”startskott” jag använde i min predikan. När jag frimodigt och i efterhand sände min predikan till biskop Krister Stendahl, som då återvänt till USA, för att få hans respons på Ordet jag

Det växande hatet

12 Antisemitism är en ideologisk bas i de svenska extremistmiljöerna.

Politikens analfabeter

17 Den politiska krisen är en moralisk kris.

Rysk hyrescirkus

19 Hyresmarknaden i Moskva är nyckfull. Några rättigheter kan man inte räkna med.

Fascismens gröna våg

20 Ekofascism har inspirerat massmördare och fått spridning från Sverige.

Den oheliga alliansen

22 Den ryska kyrkans och statens behov går hand i hand.

I korthet

24 Dåliga lögnare. Roger Scruton.

Samtiden

25 Fredrik Johansson om alla dessa ord.

Hon gör det jag inte orkar

JAG HAR SKRIVIT MÅNGA texter om det svenska kungahusets tillkortakommanden, jag har klagat på apanaget, förfasat mig över skandalerna, och högtidligt slagit fast att monarkin är själva motsatsen till de ideal vårt samhälle vilar på: demokrati, jämlikhet, meritokrati. Detta ingick som en självklar och rätt lustfylld del i uppdraget som vänsterliberal opinionsbildare. På senare, lite mer högerlutande, år har jag snarare suckat över hur ytliga och obildade de kungliga tycks vara. Jag har – jag kunde inte låta bli – jämfört vår kung med den danska drottningen, varvid den senare avgick med segern. Ack så intellektuell, så bildad, så värtalig, så värdig, så kreativ och kulturell hon är, drottning Margrethe. Hon kan kommentera samtiden utan att bli partipolitisk, hon kan tala om dygder och ideal, om konst och musik, om historia och

traditioner – medan vårt statsöverhuvud harklande framstöter halvfärdiga meningars vars innebörd ofta är oklar.

Allt detta är för all del sant. Men man kan också välja annat att framhålla.

TVÅ DAGAR FÖRE JUL visades ”Året med kungafamiljen” på SVT. Allt var ungefär som vanligt. Kronprinsessan försvarade Stockholms skärgård mot militära angrepp, fjällvandrade, pratade om klimatet, svettades i Sydostasien och mottog folkets hyllningar på Solliden. Prins Daniel uppmanade tittarna att anmäla sig till donationsregistret. Carl Philip och Sofia talade engagerat, om än aningen forcerat, om hur hemsamt det är med nät-hat. Kungen var på gott humör och deltog i en integrationsfest i en av sina slotts-trädgårdar.

förkunnat, läxade han upp mig för ordvalet. "Startskott" var olämpligt givet kontexten med Kuwaitkriget, kunde uppfattas som politiskt och som okänsligt för lidandet i krigssituationen, skrev han tillbaka.

Det var verkligen andra tider. Att förkunna var på djupaste allvar, varje ord skulle avvägas, bibelordet göras rättvisa och själarna få tröst. Den inre människan var ärendet, hon som kyrkan, *ekklesia*, är satt att nära och förädla. Kallelsen var att förmedla evighetsperspektivet, inte den kortsiktiga tidshorisonten. Ansvaret gällde att värna den inre människans behov och trängtan, inte omhulda de reaktiva budskap som alstras av yttre stimuli och skickelsernas ström. För vem tar hand om den inre människan om kyrkan för ett ögonblick kommer till korta?

ETT AKTUELLT EXEMPEL på när yttre stimuli blir styrmedlet för kyrklig aktivitet är det omdiskuterade beslutet att sätta upp Elisabeth Ohlson Wallins verk *Paradiset* som hbtq-altartavla i en kyrka i Skåne. På bilden är Adam och Eva vända från varandra och kompletterade med ett antal nya partner. I trädet hänger en äldre kvinna/transperson iklädd en lång ormmönstrad klänning och är på väg att släppa ned en guldglänsande reptil bland människorna. Verket beskrevs

som normkritiskt och politiskt.

Men hur normkritiskt är det egentligen? Varför är det den svarta personen på bilden som ska puta med rumpan? Hur kom-

Men en sak är säker, tiderna kommer att förändras igen.

mer det sig att det är äldre kvinnor som framställs i skepnaden av en orm? De nakna kropparna, sånär som på plastlöven, är unga och vältränade. Människokroppar med några extra kilon, funktionsvariationer och avsaknad av fotomodellkurvor göra sig icke besvär. Den normkritiska skulle säga att verket befäster stereotyper och är exkluderande.

Efter en rad förvirrade teologiska turer ersattes dock *Paradiset* av en annan bild signerad Ohlson Wallin: *Nattvarden* ur *Ecce Homo*-sviten valdes till ny altartavla. På fotografiet lyfter Jesus upp en pudervippa istället för ett bröd eller en oblat. Den normkritiska kunde invända att transpersoner och Jesus i transupplaga reducerar kvinnor till smink. Hur könsschablonisrande är inte det?

I SAMBAND MED *Ecce Homo*-utställningarna på 1990-talet intervjuade jag Elisabeth Ohlson Wallin och undrade varför hon inte skapat verk med en kvinnlig Kristus. Halva mänskligheten är ändå halva mänskligheten. Ohlson Wallin svarade då att hon ännu inte vågat sig på det. Normkritiken tycks ha fasta gränser.

Men en sak är säker, tiderna kommer att förändras igen. En dag får den inre människan ånyo plats, hon som existerar bortom stereotyperna. ✨

Av Annika Borg

I en sekvens följde tv-teamet drottningen på en rundresa mellan de olika projekt som hennes stiftelse stöder. Och helt plötsligt skar sig hennes ord rakt fram till smärtpunkten. Jag insåg att hon gör det jag inte orkar. Hon vänder inte bort blicken från det allra grymmaste som pågår i den här världen. Hon lyssnar, hon ser och hon vill veta mer. Hon försöker sträcka ut en hand för att lindra nöden, väl medveten om att det hon kan göra är droppar i ett hav av lidande.

Hon lyssnar, hon ser och hon vill veta mer.

I SLUTET AV 1990-talet var drottningen engagerad i den debatt som ledde till att innehav av barnpornografi kriminaliserades. Det var också då hon startade Childhood Foundation som arbetar för att hjälpa barn i Sverige och runtom i världen som utsatts för sexuella övergrepp, och i förebyggande syfte stöttar barn som på grund av fattigdom och familjesituation är särskilt sårbara. Stiftelsen finns i flera länder och nyligen instiftades ett pris som delas

ut till någon som gjort en särskild insats på området. I år gick priset till polisen Anders Grym för att han lyckats identifiera hundratals barn som utsatts för nätbaserade sexuella övergrepp, och för att han genom sina utredningar fått många förövare åtalade och dömda. Tanken på det helvete han måste stirra ner i för att kunna hjälpa barnen och sätta dit pedofilerna gör att det svartnar för ögonen.

"Man blir arg och förtvivlad. Men jag har lärt mig att gå vidare. Har man sett situationer som är så otroliga, då... man måste göra något. Det hjälper inte att stänga till, säga att det angår inte mig. Vi måste se."

Det sa drottningen under intervjun i Sydafrika, efter att under en dag ha träffat barn som utsatts för övergrepp, och lyssnat till deras och deras gråtande mammors berättelser.

JOJO, INVÄNDER NÅGON, kungligheter vill väl alltid synas i välgörenhetssammanhang. Det ger något slags legitimitet, fungerar som en ursäkt för deras egna skattefinansierade privilegier. Ingen tror väl att prinsessan Madeleine, den forna partysessan, som också arbetar i stiftelsen, bryr sig på riktigt? Jo, jag tror det. Om man ägnar sig åt välgörenhet bara för syns skull, då

väljer man utrotningshotade schimpanser, krympande korallrev, skolbyggen i Sierra Leone – vad som helst, men inte sexhandeln med barn. För det finns inget jävligare att tänka på.

Så medan jag satt på någon redaktion och gjorde mig lustig över spektaklet på Stockholms slott, så ägnade sig drottningen åt att försöka hindra att barn våldtas. Det är möjligt att monarkin är en konstitutionell relik, men drottningen förtjänar mer respekt än alla vi monarkihäcklare tillsammans. ✨

Av Susanna Birgersson

Utanför synagogan
i Köpenhamn 2015.

FOTO: JENS DRESLING/TT

ANTISEMITISM

Det växande hatet

De svenska extremistmiljöerna är alla djupt marinerade i antisemitism. Judehat är det ideologiska fundament som förenar vänsterautonom, radikalnationalistisk och religiös extremism, skriver **Magnus Ranstorp**.

>>

Det växande hatet

EFTER ANDRA VÄRLDSKRIGET och Förintelsen har antisemitismens tentakler fått fäste på många platser i världen inklusive Sverige. Anklagelser och myter florerar om den judiska världskonspirationen.

Det är djupt oroande att det antijudiska tankegodset är så utbredd över hela Europa. Enligt en nyligen publicerad studie om antisemitism (2019) av Anti-Defamation League (ADL) har nästan var fjärde europeisk starka antisemitiska åsikter. Enligt undersökningen är sådana åsikter tre gånger vanligare bland muslimer i Europa än hos befolkningen i snitt. Nästan en tredjedel av muslimer i Europa anser att Förintelsen är en myt eller starkt överdriven. Antisemitism är särskilt stark i Östeuropa och framförallt i Polen och Ungern med stereotyper om att judar kontrollerar näringsliv och de finansiella marknaderna. Antisemitismen har även nästlat sig in i partipolitiken i vissa länder som utvecklingen i brittiska Labourpartiet så tydligt exemplifierar.

Detta utbredda judehat finns även i Sverige. EU:s byrå för mänskliga rättigheter har gjort en kartläggning av antisemitism (2018) som visar att nio av tio svenska judar upplevde växande antisemitism och där förövarna oftast var muslimer.

Ahmed Rami.

FOTO: KENT ÖSTLUND/TT

I Brottsförebyggande rådets (Brå) senaste kartläggning (2019) av 564 hatbrottsanmälningar (2012–2016) samt 103 domar (januari 2007–maj 2018) med identifierbara antisemitiska motiv beskrevs en omfattande utsatthet för judar för hat, hot och våld från extremister. Men även lokalpolitiker och riksdagsledamöter från olika politiska partier utgjorde ett problem då de ”kopplade samman svenska judiska institutioner och dessas representanter med kritik av staten Israel eller som ifrågasatte ’svenskheten’ hos svenskar med judisk bakgrund”.

ANTISEMITISKA YTTRINGAR är tyvärr inte begränsade till avskyvärda åsikter och fördomar. Judiska synagogor är utsatta för stenkastning medan judiska begravningsplatser regelbundet vandaliseras och klad- das ner med hakkors. Skolelever trakasseras och misshandlas för att de öppet bär Davidsstjärnan. Judiska skolor har förstärkt tillträdesskydd och hårdbevakas av säkerhetsvakter. Terrorhotet lurar hela tiden i bakgrunden.

Det är fem år sedan terrorattacken mot tidskriften *Charlie Hebdo* i Paris samt mot Lars Vilks i kulturhuset Krudttönden i Köpenhamn. Kanske minns några att terroristerna även genomförde efterföljande dödliga attacker mot judar i Hypercacher kosher supermarket i Parisförorten Porte de Vincennes och mot judiska synagogan i Köpenhamn. Att judiska mål- taylor är högprioriterade av jihadisterna var dock tydligt redan 2014 med IS-återvändaren Mehdi Nemmouche som attackerade judiska museet i Bryssel med en kalasjnikov och en pistol. Nemmouche hade försökt kopiera terroristen Mohamed Merah som 2012 genomförde den värsta dödliga attacken mot judar i Frankrike sedan andra världskriget då han brutalt mördade en rabbin och tre barn i en judisk skola i Toulouse. Merahs fokus på judiska mål- taylor kan härledas till hans antisemitiska uppfostran, en inskolning där man från födseln lär sig att hata judar. Men som den planerade massakern mot synagogan i tyska Halle i oktober 2019 visar kommer hotet även från tyska högerextremister.

EXTREMISTMILJÖERNA I SVERIGE omfattar idag över 3 000 våldsbejakande individer. Den är inte bara lika stor som i alla våra grannländer tillsammans. Extremistmiljöerna är också alla djupt marinerade i antisemitism. Brinnande judehat är ett ideologiskt fundament som för- enar vänsterautonom, radikalnationa- listisk och religiös extremism. Nordiska motståndsrörelsen, NMR, och nynazister har en ständig besatthet av judar. Förintelseförnekare och salafistjihadister gör gemensam sak med antirasistisk

Nynazister på marsch.

FOTO: FREDRIK SANDBERG/TT

vänster där antisemitiska attityder och uttryck kamoufleras som Israelkritik.

Trots antisemitismens månghundra- åriga historia utgår nutidens uttryck i Sve- rige från en giftig häxbrygd som Per Ahl- mark så utförligt beskrev i *Vänstern och tyranniet* (Timbro, 1994). 68-vänstern och dess medlöperi för socialistiska diktaturer i världen och för antidemokratiska och våldsbejakande palestinska rörelser vilar fortfarande som ett tungt ok över svensk offentlig debatt och politik. Att SSU nyligen skanderar ”krossa sionismen” under förstamajtåg i Malmö är bara ett illustra- tivt exempel på problem inom vänster- kretsar. Att Sverige aldrig blev ockuperat av nazister har också satt sina spår. Lägg därtill kulturell relativism, identitetspoli- tik, religionsskräck, intolerans, växande

EU:s byrå för mänskliga rättigheter har gjort en kartläggning av antisemitism (2018) som visar att nio av tio svenska judar upplevde växande antisemitism och där förövarna oftast var muslimer.

invandring och konsensuskultur som alla bidragit till Sveriges beröringsångest i varierande grad. Svenskar betraktar och beskriver hellre ett samhällsproblem som antisemitismen än kavlar upp armarna och gör något åt det konkret. Samma passivitet gäller även gentemot radikalnationalistiska miljöer.

Antisemitiska strömningar uppträd-

de inför öppen ridå redan i slutet av 1980-talet. Sedan grundandet av Radio Islam 1987 har närradiostationen och dess högerextremistiska grundare Ahmed Rami gjort sig känd som en drivande Förintelseförnekare. Både Jan Guillou och Per Gahrton medverkade i programmet. Radio Islams företrädare blev inte bara fällda upprepade gånger för hets mot folkgrupp

under 1990-talet utan blev också internationellt känd, enligt *Expo* (nr 4/5, 1996), "för spridandet av den grövsta antijudiska hatpropagandan sedan andra världskriget". Rami beskrevs målade av DN:s Per Svensson som "en hatets och konspirationsteoriernas relästation" som band samman judehatet inom höger-, vänster- och islamextremistmiljöer (DN 11/11 2019).

AHMED RAMI ÄR INTE en obetydlig historisk anakronism inom den antisemitiska världen. Radio Islam var tidigt ute och utnyttjade sociala medier som genom åren blev ett effektivt nav för Förintelseförnekare och radikalnationalistiska miljöer nationellt och framförallt internationellt. *Expressens* stora granskning av honom i maj 1992 kunde visa betydande »

finansiellt stöd från Iran, Irak och Libyen. Redan då skapade Ahmed Rami ett brett nätverk av Förintelseförnekare och nazister från olika läger för att få stor spridning av sitt judehat. Det var ingen överraskning att Radio Islams så kallade juderegister hittades bland antisemitiskt material på mördaren Peter Mangs dator.

FÖR DAGENS radikalnationalister har Ahmed Rami fått betydande ikonstatus. 2015 intervjuades han av NMR:s *Nordfront* där han uttryckte sympati för deras politiska sak. Som journalisten Jenny Strindlöv (*Expressen* 26/1 2019) förtjänstfullt visade genom att infiltrera Nätverket, en högerextrem radikal grupp, bjöds Ahmed Rami in av Nätverket som hedersgäst för att saluföra konspirationsteorier om judiskt världsherravälde. Enligt Rami kontrollerar judar makten bakom Stefan Löfven och Valdimir Putin och har infiltrerat Sverigedemokraterna. De är också ansvariga för 11 september-attackerna, skapandet av IS med mera. I hans konspirationsvärld styr judar i princip allting. Det är det budskapet han pumpar ut på sin Facebooksida till sina 5 000 hängivna följare. I den antisemitiska världen är din fiendes fiende din vän. Bakom Ramis profilbild på Facebook syns han tillsammans med libanesiska Hizbollahs biträdande generalsekreterare Naim Qassem, en shiamuslimsk rörelse som likt Iran vill utrota den "sionistiska cancer" i Mellanöstern, Israel. Även George Soros, av judisk börd, lyfts fram som någon som marionettlikt drar i trådarna bakom

I stort sett varje år sedan 2010 har Islamiska förbundet och studieförbundet Ibn Rushd ertappats av granskande journalister med att ha bjudit in antisemitiska talare på deras konferenser.

världshändelser. Radio Islams webbsida, registrerad på server i USA, är ett omfattande bibliotek av antisemitisk propaganda som ges ut på 26 olika språk.

För nationalsocialistiska rörelser som NMR är judehatet ett centralt ideologiskt fundament. Det rör sig om klassiska rasistiska fördomar och föreställningar om en judisk världskonspiration som måste motverkas med alla medel. I den andra punkten i NMR:s partiprogram står det uttryckligen att man "med alla tillgängliga medel, på lång sikt, verkar för att återta makten från den globala sionistiska elit som ekonomiskt och rent militärt ockuperat större delen av vår värld". Enligt NMR verkar sionisterna och dess elit för mångkultur och massinvandring, liberalism och kulturmarxism i våra västerländska samhällen. Det handlar inte bara om att NMR delar ut flygblad med texten "svenska folket måste återta makten från den globala sionistiska eliten" eller sätter upp klistermärken på skolgårdar. Antisemitismen förmedlas genom hot, hat och våld. Det blev tydligt under NMR-demonstrationen i Göteborg 2017

där ledande judar hängdes ut på stora bildplakat med "förbrytare" som undertext. Efter en serie hot och trakasserier av NMR lades den judiska föreningen i Umeå ner i april 2017. Organisationens hotfulla budskap och trakasserier av Vänskapsförbundet Sverige-Israels tält i Almedalen sker återkommande varje år.

ANTISEMITISMEN ÄR DOCK inte begränsad till NMR utan flyter ihop med Alternativ för Sverige (AFS) och nyfascistiska identitära rörelsen eller alternativhögern (alt-right) som sprider antisemitism över sociala medier. Exempelvis hyllar man och sprider den grovt antisemitiska filmen *Europa – the last people* som beskriver judars maktövertagande i västvärlden och deras skuld till omfattande krig och lidande.

Jämfört med radikalnationalistiska kretsar som öppet basunerar ut antisemitism är de svenska salafistijihadistiska miljöerna mer försiktiga. Ändå är det i Sverige vanligast att förövaren till antisemitiska påhopp uppfattas vara en "extremistisk muslim" (40 procent) enligt en omfattande EU-undersökning (2018). Det kan förklaras av att antisemitiska åsikter är väldigt utbredda i Mellanöstern och Nordafrika där antisemitisk propaganda har förts ut i decennier via statliga tv-kanaler och moskéer och där befolkningarna föstrats in i sådana föreställningar, fördomar och konspirationsteorier. I ADL:s senaste attitydundersökning (2019) har hela 74 procent i Mellanöstern och Nordafrika antisemitiska åsikter.

BLAND MUSLIMSKA brödraskapet-affilierade grupper dyker antisemitismen upp ganska ofta. I stort sett varje år sedan 2010 har Islamiska förbundet och studieförbundet Ibn Rushd ertappats av granskande journalister med att ha bjudit in antisemitiska talare på deras konferenser. Och det finns rabiater imamer som ertappas som exempelvis den som fälldes för hets mot folkgrupp i Helsingborgs tingsrätt 2019 för att ha kallat judar för "apornas och svinens avkommor".

Alla extremistmiljöer förenas av en djup antisemitism som fått djupa tentakler in i vår samhällskropp. För att bekämpa detta hot mot vår demokrati krävs en nationell kraftsamling. ✱

FOTO: JOHAN NILSSON/TT

Klarspråk:
Luther spikar
fast sina teser.

FOTO: TT

ETIK

Politikens analfabeter

Den politiska krisen är en moralisk kris och förlusten av ett gemensamt moraliskt språk. Att politiken skilts från etiken leder till en oförmåga att uttrycka politikens drivkrafter och mening, skriver **Susanne Wigorts Yngvesson**.

BORTA ÄR DEN framtidsoptimism som präglade stora delar av världen för trettio år sedan. Spaltkilometrar har skrivits om ledande politiker som inte har världens förtroende men som väljs ändå. Vi får de politiker vi förtjänar kanske någon invänder. Möjligt är det så men vad säger det om vår tid? Politiken i allmänhet tycks både förlora i förtroende och samtidigt stärkas i en svår dragkamp om makten. Det är inte lätt att med säkerhet säga något alls om det som pågår. Förklaringarna till samtidens politiska kris kan handla om invandring, brist på integration, ökat våld, rädsor, ökade klyftor eller religion. Men förklaringarna är endast möjliga symtom på en djupare orsak. En orsak som filosofer och teologer har uppmärksammat under

en längre tid, men som inte uppmärksammas av politikerna själva.

Den politiska krisen är en djupgående moralisk kris. Max Weber identifierade detta redan för ett hundra år sedan, i de svåra sviterna efter första världskriget. Ett par år före sin död och efter en lång och framgångsrik forskargärning skickade han en utmanande fråga till framtiden som ekar in i vår tid: Vem är egentligen skickad att vara politiker? Lever politikern för eller av politiken, det vill säga drivs hen av inre övertygelse eller av begär efter makt för dess egen skull? Webers svar är kompromisslöst: "Endast den har en kallelse till politik som inte kommer att bryta samman när världen från dennes synpunkt är för dum eller för grund för det som politikern har att erbjuda.

Endast den som inför allt detta kan säga "Trots allt!" har kallelsen för politik."

ARGUMENTEN PRESENTERAS vid en föreläsning i München 1919 och äger rum i det västliga efterkrigstidens vilsna och fredslängande Europa. Såren efter kriget tycks omöjliga att läka. Misstron går djupt. Hur ska politiken återfå en betydande roll trots det våld som överträffat alla dittills motsvarande erfarenheter i Europa? Vilka politiska krafter hade satt våldets makt i spel? Hur var det möjligt trots upplysningens utvecklingsanda? Weber vänder sig till antiken och den kristna protestantiska teologin för att söka svar.

Vid tidpunkten 1919 är Weber en uppburen forskare, inte minst genom *Den* »

protestantiska etiken och kapitalismens anda (1905). I den visar han att kraften i religiösa idéer är för inflytelserika för att hållas utanför den politiska diskursen. Mot denna bakgrund blir rubriken för föreläsningen: "Politik som en kallelse" (Politik als Beruf). Det tyska begreppet "Beruf" anknyter hos Weber till Martin Luthers kallelselära. Direktöversatt betyder det yrke, men i luthersk mening handlar det om människans uppgift i världen gentemot både Gud och människor. Han "lånar" det teologiska begreppet för ett specifikt syfte, nämligen för att reflektera över frågan: "Hur uppfattar och förstår vi politik?" Genom att återropa kallelsen spänner Weber en båg från första världskrigets slut med dess politiska haveri till förmodernitetens förståelse av politikens uppgift och sfär.

MODERNITETEN LEDDE till en klyvning mellan religion och stat men även mellan politiken och etiken. Politiken är idag sekulariserad vilket visar sig genom bristande moraliskt språk och etisk insikt i djup mening. Ett svenskt exempel på det är när statsminister Stefan Löfven föreskrev för svenska folket hur man hälsar i Sverige: genom att ta i hand. Attityden visar på en avsaknad av moraliskt språk och etisk komplexitet. Det må vara hänt att politiker säger saker som de efteråt ångrar. De är ju människor och inte gudar. Men att politiker aldrig offentligt ber om ursäkt, om de inte tvingas genom mediedrev, är ytterligare ett tecken på en tunn moralisk och etisk insikt. Detta genomskådar folk, som ju hälsar på alla möjliga sätt, särskilt när samma politiker i nästa andetag hyllar mångkulturen. En annan statsminister, Ingvar Carlsson, skriver i sin bok *Lärdomar* att en politiker behöver leva som man lär: "Du kan hålla lysande tal och föra fram inspirerande visioner men om du inte lever som du lär, kommer förtroendet för dig att svikta." Vad Carlsson efterlyser är politiker vars övertygelser genomsyrar livets alla områden, inte endast "på jobbet". Carlsson förordar med citatet en av Webers tre politiska dygder: ansvar. Det är inte främst partiets

Ingvar Carlsson förordar ansvar.

FOTO: JOHAN JEPPSSON/TT

Det finns också något i politikens väsen som pockar på innehåll, etik och visioner om samhället.

eller omständigheternas ansvar, utan ett personligt ansvar som politikern varken kan eller får avfärda eller överlåta genom att exempelvis skylla på andra. Det är ett personligt ansvar i djup moralisk mening.

Även för hundra år sedan ställer Weber den fråga som många undrar över idag under demokratins kris: Vem är egentligen skickad att vara politiker? Det beror förstås på vad folk förväntar sig – men inte bara. Det finns också något i politikens väsen som pockar på innehåll, etik och visioner om samhället. Politiker kan inte själva utgöra hela summan av politikens innehåll, men har givetvis makt att forma framtiden. Så vad krävs? Vilket slags person måste man vara för att tillåtas få påverka "historiens hjul"?

I CITATET AV Carlsson anar man också en annan dygd utöver ansvar som är ovillkorlig hos politikern: en övertygelse som med Webers ord blir en "ledande stjärna för ens handlingar". Det duger alltså inte enligt Weber att ständigt byta åsikt från en dag till en annan. Den politiker som förfaller till det blir snart en produkt av politikens maskineri och lever av politiken snarare än för den. I politik som kallelse behövs vid sidan om ansvar och övertygelse också en känsla för proportioner. Dessa tre dygder behöver politikern ständigt fördjupa för att inte missbruka sin uppgift och falla för politikens två dödssynder: avsaknad av objektivitet (till exempel genom fåfänga) och ansvarslöshet (när makten eftersträvas för dess egen skull). Dessa moraliska och etiska ambitioner bör politikern ha för att tillåtas påverka "historiens hjul", hävdar Weber.

Är kraven möjliga att ställa idag? Är politik som kallelse det som behövs för att fördjupa demokratin? Jag tvivlar inte på att politiker drivs av övertygelser, men samtalen om övertygelserna saknar den övertygades språk. För när och var sker den politiska dialogen om det goda livet, om människans och allt levandes värdighet, om etikens komplexitet? Den politiska krisen sammanfaller med förlusten av ett gemensamt moraliskt språk, en förlust som går djupare idag än under Webers livstid. Med det moraliska språket menar jag inte endast orden utan också orienteringen i etik och idéburna ideologier. Alltså ytterst sett förståelsen av att vara människa. En sekularisering av förhållanden mellan stat och religion/etik är försvarbar av flera skäl, inte minst rättsligt, men när även politiken har skilts från etiken i djup mening, hamnar nödvändiga

frågor utanför det politiska samtalet och hänvisas till den privata sfären.

EN DJUPGÅENDE sekularisering har lett till en analfabetism inför konsten att vara människa. Eftersom sådana frågor ändå pockar på i det politiska har tillfälliga modeller skapats i form av tunna lösningar som värdegrundsretorik och varumärkestänkande. Dessa säger dock inget annat än sådant som en tydlig majoritet redan är överens om, såsom att rättvisa, jämlikhet

Max Weber identifierade krisen. FOTO: ALAMY

och fred är eftersträvänsvärt. Även Weber identifierar förlusten av etiken i politiken och hos politikerna som sin tids kris redan för hundra år sedan. Politikens sekularisering från sina inre värden har alltså lett till en oförmåga att uttrycka politikens drivkrafter och mening. Effekten blir splittring, destruktiva motsättningar, fåfänglighet och strider om makten för maktens egen skull. Eller med påven Benedikt XVI:s ord: "Utan redbara människor, utan ekonomiskt sakkunniga och politiker som i sitt samvete lyssnar till maningen att arbeta för det gemensamma goda är ingen utveckling möjlig." (Caritas in Veritate, 2009).

Politik som kallelse är för Weber utmaningen att om och om igen återgå till de meningsbärande frågorna: Varför är vi här? Vad är ett gott liv? Vad är meningen? För i all sin strävan efter rättvisa, fred, jämlikhet och frihet är människan som politiskt djur inte endast förmögen att omforma sin värld utan också att ställa de meningsbärande abstrakta frågorna om hur livet *bör* vara. Utan moraliskt språk blir dock svaren stumma eller obegripliga. *

Rysk hyrescirkus

Hyresmarknaden i Moskva är en nyckfull historia. Några rättigheter kan man inte räkna med, skriver **Ulrika Carlsson**.

VARJE SOMMAR STÄNGS Moskvabornas varmvatten av i en vecka – olika veckor i olika stadsdelar. Om man är för bräcklig för att duscha kallt så använder man sig av en skopa och en hink där man blandat i hett vatten från tekokaren. När jag och de andra nya forskarna på universitetet anlände i september 2016 hade den kalla veckan emellertid förlängts på obestämd tid i det studentboende vi inhysts i. Trots att vi blivit erbjudna att bo gratis i dessa i övrigt bekväma rum i två månader blev bristen på varmvatten en stark motivation att börja leta egen bostad inom några dagar. Jag gick och tittade på en första lägenhet på en lördag och flyttade in på söndagen.

Det var en tvåa i ett så kallat *Stalinka* – ”Stalin-hus” – ett statligt nio våningshus i tegel, målat i svag persikofärg med roströda ornament under taket och runt dörarna. Det var under Stalin som Moskvas eminenta tunnelbana byggdes, och även på bostadsmarknaden står Stalin för kvalitet: gedigen ingenjörskonst, tjocka väggar och högt i tak. I Chrusjtjovhusen från sextiotalet bor man bara av nöd. Där är det trångt, lyhört och sönderfallet, med kök på bara sex kvadrat (jämför med Stalins generösa nio). Dessutom är Chrusjtjovbyggena fula – det är dessa betongglådor man ser framför sig när man tänker på sovjetisk tristess. Moskvas borgmästare Sobjanin har under ett par år, med Putins samtycke, planerat riva flera tusen av dessa höghus i staden och låta investerare komma in och bygga nytt. Men projektet är kontroversiellt. Ägarna har inte tillfrågats vad de tycker om saken, eller getts tillfredställande besked om hur de skulle ersättas ekonomiskt för förlusten av sina fastigheter.

ÄGAREN TILL MIN Stalinlägenhet var en elegant och högdragen dam – Tatjana – som sedan många år bodde i Genève. Även om hon fann det betryggande att jag talade franska verkade hon ganska nervös över hela affären. Lägenheten var trots allt hennes privata pensionsförsäkring. Det var med märkbar motvilja hon gav mig den extra nyckel jag bad om.

Hyreskontrakt som löper ett år eller längre måste registreras hos myndigheterna, vilket betyder att ägaren inte kan

Stalinka borgar för kvalitet.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Det var med märkbar motvilja hon gav mig den extra nyckel jag bad om.

slippa undan skatten på ungefär 10 procent av hyresintäkterna. De flesta hyreskontrakt i Moskva löper därför elva månader. Min vistelse i den stalinska trevningen blev emellertid mycket kortare. När min värdinna var i stan kring julen och kom förbi för att hämta hyran för december fann hon nämligen en av sina farhågor förverkligade – jag hade spikat i väggarna för att sätta upp tavlor. Knappt hade hon kommit innanför dörren innan hon blev hysterisk, kallade mig huligan och började ränna från rum till rum för att uppskatta vidden av katastrofen. ”Men hur kan man leva utan någonting på väggarna?” frågade jag.

”Om man hyr så får man klara sig utan!” svarade hon obönhörligt.

HON HADE RÄTT såtillvida att spikförbudet – enligt de efterforskningar jag sedan gjorde – är allmänt vedertaget här. Det stod i och för sig inget om detta i kontraktet, men som jag snart också upplystes om är dylika 11-månaderskontrakt inte giltiga i någon juridisk bemärkelse, trots att man skriver på dem tillsammans med en mäklare. Tatjana beordrade mig att flytta ut inom tre dagar, och behöll hela depositionen. Hon skulle ju behöva måla om hela stället. Hon ville gärna hyra ut till någon som jobbade på bank, och för sådana typer, förklarade hon allvarligt, är bara perfektion gott nog.

Min andra lägenhet hade varken målats eller möblerats om på flera decennier, och just för att den var lite sunkig kände jag mig säker på att jag där skulle slippa gå på tå. Ägaren var en snäll farbror som dessutom kunde svenska. I kökssoffan satt hans gamla

>>

nallebjörn, och i hans många bokhyllor stod ett brett urval ur världslitteraturen i rysk översättning. Han var inte rädd att lämna de sovjetiska sextiotalsmöblerna i mitt våld – däremot ängslade han sig över skattmasen. Liksom de flesta andra hyresvärdar uppmanade han mig att inte tala med grannarna, aldrig öppna dörren om jag inte visste vem det var som ringde på, och att säga att jag var en bekant till honom om någon frågade. Här hade jag fått en välrenommerad tjänst på universitetet och kunde hyra lägenhet på en adress som väckte avund hos mina ryska kolleger – men hemma fick jag smyga som någon rymning eller fattig student med svart andrahandskontrakt.

TACK OCH LOV det var bara gumman som bodde precis intill som frågade något. Det är inte längre brukligt att bekanta sig med sina grannar i Moskva, och ofta hälsar folk inte ens på varandra. Varje lägenhet ägs av en privatperson och det finns ingen förening som har möten eller städar gården tillsammans. Det sitter ingen lista över de boende bredvid porttelefonen, och ingen skulle självmant sätta ut sitt namn på dörren eller brevlådan.

Medan man är anonym och likgiltig inför sina grannar är förhållandet med hyresvärderna snarast familjärt och intimt, men på ett sätt som kan kännas påtvingat och spänt. Av rädsla för att skattefusket ska upptäckas brukar ägaren begära att få betalt kontant. Detta ger vederbörande en ursäkt att komma och hälsa på en gång i månaden, och då försiktigt kika runt lite för att försäkra sig om att man inte pantat tv:n eller hyst in en skock gästarbetare i vardagsrummet. Den svensktalande farbrorn brukade komma in och dricka te och prata lite, och fråga om det var någonting jag behövde. Kanske en ny dammsugare? Det var förstås inte en helt ny dammsugare han erbjöd, utan hans egna gamla dammsugare, som han inte gärna ville göra sig av med helt när han uppgraderat till en ny hemma hos sig.

HYRESLÄGENHETER ÄR nästan alltid möblerade, och de inreds i regel just med de avdankade soffor och slitna köksgeråd som ägaren tröttnat på och inte heller har plats med i sommarstugan. Märkligt, tyckte jag i början, att så många människor bor bland någon annans gamla prylar – och inte bara tillfälligt utan år ut och år in. Men den som hyr är inte sin egen herre. Vill man inreda sin lägenhet efter egen smak och kanske till och med sätta upp tavlor – eller slippa tassa på tå fram till titt-hålet när det ringer på dörren – då får man köpa sig en egen. ✨

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

EKOFASCISM

Fascismens gröna våg

Ekofascism har inspirerat massmördare och fått spridning från Sverige, skriver **Linda Jerneck**.

HOTET FRÅN klimatförändringarna är existentiellt. FN:s klimatpanel varnar för riskerna med att låta uppvärmningen stiga mer än 1,5 grader från förindustriella nivåer. Annars väntar både stigande havsnivåer och utbredd vattenbrist när glaciärerna som fyller på floderna med färskvatten försvinner. Därtill finns hoten om alltmer extrema oväder, skogsbränder och dödliga värmeböljor. Värst av allt är risken att uppvärmningen blir självförstärkande när de isfria haven absorberar alltmer värme och den tinande tundran avger stora mängder metangas.

Man måste inte vara Greta Thunberg för att tycka att världsledarnas svar hittills har varit otillräckliga. Utsläppen fortsätter att öka. Och i det frivilliga Parisavtalet siktar man inte ens på att hålla uppvärmningen under 1,5 grader – målet är att dra i nödbromsen vid två grader. Det är lätt att känna tvivel inför mänsklighetens möjligheter att stoppa katastrofen som forskarna har varnat oss för i trettio års tid.

För vissa går klimatoron över i något betydligt mörkare.

”Hela mitt liv har jag förberett mig inför en framtid som inte längre finns”, skrev Patrick Crusius i ett manifest som han postade online. Därefter gick han in på Walmart i El Paso Texas, och sköt ihjäl 20 oskyldiga människor. Han siktade in sig på latinos.

I Crusius föreställningsvärld skulle USA enbart genomföra de åtgärder som behövs för att bemöta klimathotet om eller när landet blivit etniskt homogent. Vitt, för att vara exakt. ”Artsolidaritet” med mänskligheten snarare än den egna ”rasen” är nämligen onaturligt, enligt ekofascisterna.

Denna nynazisternas gröna våg växer. ”Plant more trees, save the seas, deport refugees” är en slogan som inte bara syns på alternativhögerens nätforum och i sociala medier, utan också på klistermärken som har satts upp på flera platser i såväl USA som Europa.

VAD FÅ VET ÄR ATT ekofascismens idéer delvis fått spridning från Sverige.

En av rörelsens viktigaste ideologer, Pentti Linkola, ges nämligen ut på engelska av den svenske fascisten Daniel Fribergers förlag Arkτος. Samme Friberg har drivit organisationen AltRight tillsammans med den amerikanske nynazisten Richard Spencer, med målet att ”föreninga den globala alternativhögern”. Det finns goda skäl att anta att den finländske fiskaren och djup-ekologen Linkolas dystopiska lära har hittat en större global publik via Arkτος.

Så vad är det Pentti Linkola lär ut? Jo, att vårt moderna samhälle är suicidalt – vi ägnar oss åt en ”obeveklig nedstigning

i en massgrav”, eftersom ett samhälle som strävar efter tillväxt ”i varje sekund förstör livet runt omkring oss”.

Det är en världsbild där allt är ett nollsummespel. Den utgår ifrån den brittiske 1700-talsekonomen Thomas Malthus dystra idé: Två obönhörliga tendenser – ständig befolkningsökning och allt knappare resurser – kommer att leda till masssvält och accelererande naturförstöring. Därför drar Linkola slutsatsen att människan är ”naturens cancer”.

Så långt liknar ekofascisterna de mest svartsynta miljöaktivisterna; Som den brittiska rörelsen #BirthStrike, vars medlemmar lovar att förbli barnlösa av klimatskäl. För vissa handlar det om att man inte vill sätta barn till en värld som är på väg att gå under, för andra handlar det om oro för överbefolkning. Det som i den svenska debatten snabbt döptes till ”barnskam”. Ju färre människor, desto mindre blir koldioxidavtrycket de lämnar efter sig, lyder logiken – såsom slutsatsen blir när man väljer att räkna koldioxidutsläppen per capita.

FÖR EKOFASCISTER sammanfogas däremot denna känsla av stundande Harmagedon med en socialdarwinistisk syn på tillvaron som en kamp mellan raser om resurser. Enligt dem har varje folkslag genom evolution utvecklats för att leva på just sin specifika plats på jorden, och därför är invandring ett hot mot hela ekosystemet. Invandrare och flyktingar liknas vid invasiva djur- och växtarter som tränger ut de inhemska.

Många förvånades över att Richard Spencer i sitt manifest inför den högerextrema ”Unite the right”-demonstrationen i Charlottesville 2017 hade med en punkt om miljöpolitik för alternativhögern, där han propagerade för att europeiska länder ska satsa på naturreservat och hållbart jordbruk.

Invandrare och flyktingar liknas vid invasiva djur- och växtarter som tränger ut de inhemska.

Men det är tydligt att ekofascismen delar rötter med nazismen. Den närmast mytiska idén om *Blut und Boden*, blod och jord, kommer från den naturromantiska ungdomsrörelsen *die Wandervogel* som uppstod i Tyskland under 1890-talet. Denna förespråkade en återgång till en enkel och sund livsstil som man menade att det industrialiserade samhället hade förstört. Delar av rörelsen gick upp i Hitlerjugend under 1930-talet och deras vurm för att bevara hembygdens växt- och djurliv blev en del av nazisternas politik.

Därför faller ekofascistiska idéer i börjig jord hos nynazister. När nättidningen *Nordfront* i våras recenserade Linkolas bok *Can life prevail?* lyfte skribenten fram hur detta kan användas för att rättfärdiga *Lebensraum*:

”De nordiska människorna borde klasas som en utrotningshotad ras. Vi måste få leva på egna landområden utan andra invasiva folkslag som inkräktar på vårt livsrum.”

ÄVEN OM STORA delar av extremhögern fortfarande ser klimathotet som en bluff är det tydligt att delar av rörelsen har sett att det går att kapitalisera på oron i klimatförändringarnas spår.

Alternative für Deutschlands (AfD) ungdomsförbund i Berlin skrev ett öppet brev till partiledningen efter EU-valet med uppmaningen att sluta uttrycka ”den svärbegripliga ståndpunkten att människan inte påverkar klimatet”. Annars, menade

ungdomsförbundarna, var risken stor att AfD skulle tappa de unga väljarna.

Ett av förslagen som AfD-ungdomarna förde fram för att ”motverka ett av de allvarligaste klimatproblemen, överbefolkning” är särskilt talande. Nämligen att tyskt bistånd ska användas för att sprida ettbarnspolitik i utvecklingsländer. Det är ett förslag rakt ur ekofascisternas bok.

Det finns ekofascister som propagerar för massavrättningar för att förhindra överbefolkning, för att folkslag ska hållas åtskilda och för att ”undermåliga” människor inte ska få alstra barn. Enda sättet att bemöta klimathotet är att införa en diktatur som tvingar människor att leva grönt.

Eftersom de finner det osannolikt att befolkningen i rika länder skulle gå med på att sänka sin levnadsstandard måste politiken se till att välståndet inte delas med andra. Därmed krävs stenhårda gränser, helst ingen internationell handel och absolut inget bistånd (svält och epidemier anses ”reglera” överbefolkningen). De vill bygga murar och låta världen utanför dem brinna – eller drunkna i glaciärernas smältvatten:

”VAD SKA MAN GÖRA när ett fartyg med hundratals passagerare plötsligt kapsejsar, men det bara finns en livbåt? När livbåten är full kommer de som hatar livet att försöka fylla den med fler, och sänka alla. De som älskar och respekterar livet kommer att ta en yxa och hugga av de extra händer som klamrar sig fast vid relingen”, lyder Pentti Linkolas tes, som hans lärjungar ofta citerar.

Undergången har stark dragningskraft, särskilt för extremister. Om man tror att man lever i den yttersta tiden kan man rättfärdiga att ta till alla medel för att nå sina mål. Eller lockas att omfamna väldigt radikala mål – som att kraftigt reducera världens befolkning.

”Det finns en fara med det apokalyptiska”, sa Jon Christensen till *Washington Post* (18/8). Han är forskare vid University of California i Los Angeles, inriktad på hur ekologiska dystopier används. ”Det finns definitivt en fara att personer tar till extrema metoder när de känner att det inte finns någon utväg.”

Miljörörelsen har helt rätt i att det är bråttom att agera för att stoppa eller bromsa klimatförändringarna. Vi bör nog alla tänka på farorna som uppstår om alarmismen inte övergår i beslutsamhet och handlingskraft. ✱

Skogstokig? Pentti Linkola.

FOTO: MARKKU ULANDER/LEHTIKUVA/TT

I symbios: Moskvapatriarken Kiri med Putin, försvarsmminister Shoigu och generalstabschefen Gerasimov.

FOTO: ALAMY

RELIGION

Den oheliga alliansen

Den ryska kyrkans och statens behov går hand i hand. Kontrollen och inflytandet i det postsovjetska området måste bibehållas, skriver **Piotr Wawrzeniuk**.

DEN RYSKA ORTODOXA kyrkans kanoniska territorium har döpts till "den ryska världen" (*ruskij mir*). Termen syftar på kombinationen av religion och kulturella och språkliga band med framförallt Belarus och Ukraina. De ortodoxa i "den ryska världen" ses som religiösa och kulturella anförvanter. Om de troende däremot avviker i fråga om val av kyrka och kultursfär, ses de som subversiva element, inplanterade av främmande kyrkor och makter. Det polsk-litauiska samväldet som upphörde 1795 har från ryskt perspektiv lämnat ett ovälkommet arv i de belarusis-

ka och ukrainska länderna. Det kan röra sig om den med Rom unierade östkristna kyrkan som varit verksam i området sedan 1500-talet, men också den romersk-katolska kyrkan.

Efter Rysslands annektering av Krim 2014 trycktes en medalj för halvöns "återbördande" till Ryssland av dess försvarsdepartement. I slutet av 1700-talet trycktes en minnesmedalj för det framgångsrika inlemmandet av ett "bortslitet" territorium då ukrainska och belarusiska länder som tillhörde Polen-Litauen införlivades med Ryssland. Om Vladimir Putin hävdade

försvaret av den rysk- och ryskspråkiga befolkningen som orsak till interventionen, hävdade Katarina II och tidigare ryska monarker från Peter I:s far Moskva-storfursten Aleksej Michajlovitj och framåt försvar av de ortodoxa i Polen-Litauen i en tid när den religiösa toleransen där minskade.

Den ryska ortodoxa kyrkans begrepp *ruskij mir* går i väsentliga drag att översätta till den ryska statens koncept "det nära utlandet". Det senare förekommer i landets utrikespolitiska doktrin och syftar på länder som tillhört Sovjetunionen

Att den ukrainska ortodoxa kyrkan erhöll självständighet under Konstantinopels vingar skapar en potentiellt farlig situation för den ryska ortodoxa kyrkan. Fler kyrkoområden kan avknoppas.

med ryska eller ryskspråkiga minoriteter. Översatt till geopolitiska termer rör det sig om en hävdad intressesfär och buffertzonen som skyddar det ryska hjärtlandet från det fiendliga väst, där Ryssland förbehåller sig rätten att ingripa om den uppfattar att rysars eller rysktalandes rättigheter kränks.

Den ryska kyrkans och statens behov går i sammanhanget hand i hand. Kontrollen och inflytandet i det postsovjetska området måste bibehållas. Det mest åskådliga fallet är den ryska militära aggressionen mot Ukraina och den ryska ortodoxa kyrkans motstånd till en självständig ortodox ukrainsk kyrka. Den kulminerade 2018–2019 när patriarken i Konstantinopel efter 333 år "återupptog" administreringen av Ukraina och gav den ukrainska ortodoxa kyrkan en självständig ställning.

DEN RYSKA KYRKANS ukrainska autonoma dotterkyrka har under det gångna året förlorat uppemot 600 församlingar varav två stiftskyrkor, vilket kan tyckas blygsamt med tanke på dess hävdade innehav av ett tiotusental. Antalet troende som i stillhet bytt församling är okänt, men i ukrainska opinionsundersökningar minskar andelen ortodoxa som identifierar sig med Moskva-patriarkatet.

Att patriarken Kiril i december 2018 syntes på det ryska försvarsministeriets rådsammanträde, med presidenten och försvarsministern i spetsen, stärker knappast Moskvapatriarkatets ställning bland många av dess ukrainska troende. Hans närvaro visar den vikt som den ryska ortodoxa kyrkan och staten tillskriver varandra. Samtidigt kommer varje uppdykande i sådana sammanhang att nogsamt utnyttjas av ukrainska politiker och troende som upprörs över det ryska agerandet.

Att den ukrainska ortodoxa kyrkan erhölet självständighet genom Konstantinopels försorg skapar en potentiellt farlig situation för den ryska ortodoxa kyrkan. Fler kyrkoområden kan avknoppas. Även

också om, högst teoretiskt, Belarus som liksom de ukrainska länderna tillhörde metropolstaten i Kiev fram till 1686. När Konstantinopel 1924 hävdade sitt kanoniska område i de polsk-litauiska länderna från 1686 och tillkännagav den polska ortodoxa kyrkan självständighet skapades en praxis. När Ryssland i dess sovjetiska tappning återfick kontrollen över Polen 1945 tvingades ortodoxa kyrkan där åter söka självständighet – denna gång från Moskva, allt för att hävda rysk suveränitet i flera avseenden över området. Geopolitiken är inte skild från religionen, och vice versa.

KIRILS NÄRVARO på försvarsministeriets rådsammanträde har nog mer en symbolisk eller representativ betydelse. Den ryska ortodoxa kyrkan anses allmänt bevara inrikes stabilitet genom att bidra till att göra befolkningen motståndskraftig mot skadlig (västlig) påverkan utifrån. Detta genom just att stå för fasta och absoluta värderingar.

Läser man ryska säkerhetspolitiska tankar framkommer det bland annat att staten måste föra en politik som syftar till att forma och stärka traditionella värderingar, historiskt medvetande, och "allrysländsk identitet" hos befolkningen. När hot mot den egna säkerheten som oberoende medier i stort tystats ned, NGO:er ofta stämplats som "utländska agenter" och när staten kontrollerar internetflödena, återstår det fortfarande luckor genom vilka potentiell subversion kan sippra in. Problemet är att alla inte kan identifiera sig med denna institution; 70 procent av tillfrågade definierar sig som ortodoxt kristna.

I Ryssland har den ortodoxa kyrkan stärkt sina ställningar sedan Sovjetunionens fall. Den klassas sedan 1990-talet som en av de fyra "traditionella" ryska religionerna, dit även islam, judendom och buddism räknas. Den ortodoxa kyrkan betraktas som en de facto statskyrka och favoriseras med statligt finansiellt stöd, markdonationer med mera. Dess dominanta och favoriserade ställning från tiden före 1917 är tillbaka de facto, om än inte de jure.

Befolkningens tilltro till kyrkan är hög eftersom den inte bara ses som en viktig del av den ryska kulturen utan även en oskiljaktig del av statens historia. Genom att ställa sig i statens tjänst och få dess uppbackning in- och utrikes fortsätter den ryska ortodoxa kyrkan dock att tappa troende i "det nära utlandet", inte minst i Ukraina. Dess anseende kommer också att ta skada i ett scenario där det nuvarande ryska ledarskiktet tappar folkets tilltro. Dess kapacitet att vara en "rysländsk" (rysk säkerhetsjargong för förmåga att motverka inre

sönderfall) är begränsad med tanke på att uppåt en tredjedel av befolkningen inte är ortodox.

KONSTANTINOPEL HAR än så länge haft det ganska motigt med fler erkännanden av den ukrainska ortodoxa kyrkan. Hitills har den grekiska ortodoxa kyrkan och patriarkatet i Alexandria erkänt den. Den ryska ortodoxa kyrkans gren i Belarus var först med att förkasta den ukrainska kyrkliga självständigheten genom en akt som andades oro över att ett farligt prejudikat hade skapats.

Den sedan tsartiden tämligen russifierade polska ortodoxa kyrkan avböjde också att erkänna, liksom den serbiska, som befärar att tappa kontrollen över troende

FOTO: KONSTANTIN KALISHKO / ALAMY

i de tidigare jugoslaviska länderna. Dess företrädare har deklarerat att Konstantinopels beslut var västs sätt att attackera den sista institutionen med potential att ena de ortodoxa i det postsovjetska området och i före detta Jugoslavien. Även om den bulgariska kyrkan och ortodoxa kyrkan i Tjeckien och Slovakien inte erkänt den ukrainska har deras företrädare förrättat gudstjänster med ukrainska kyrkorepresentanter. Sympatitryningen kan tyda på att ett erkännande övervägs, men fördröjs på grund av ryska påtryckningar.

Konstantinopel har också erfårit mindre motgångar. Efter att dess separat etniskt baserade stift för ryska immigrantförsamlingar i Västeuropa upplöstes för att uppgå i geografiskt baserade stift i området samlades en mängd församlingar snabbt under Moskvapatriarkatets paraply. Stockholms Kristi förklarings ortodoxa församling anslöt sig dock till bulgariska patriarkatets utlandsstift för USA, Kanada och Australien. Fastän församlingens hemsida deklarerar att den verkar i "rysk tradition" ansåg majoriteten uppenbarligen inte att den gynnades av band till patriark Kiril och hans med president Putin lierade kyrka. ✨

Måste du ljuga så dåligt?

"Det var lättnad och glädje över att denna historiska händelse verkligen ägde rum."

Så beskrev Gudrun Schyman i en radiointervju i höstas de känslor som rådde i vänsterpartiet kommunisterna när muren föll 1989. Lättnad och glädje.

Jag vet, man fylls av värme och beundran inför detta mästerstycke av ogenerad historieförfälskning. Men efter det infinner sig hos mig också en migränliknande frustration: Varför kan människan inte ljuga lite bättre? Och det där tänker jag ofta nu för tiden: Jag förebrår dig inte att du ljugar, men måste du förolämpa min intelligens? Måste du ljuga så dåligt? Ska jag behöva tala om för dig hur du ska säga?

Ingen skugga över vikingasjukan, det var ett desperat grepp (sic) i ett desperat läge och antagligen den roligaste undanflykten i undanflykternas historia. Möjligen i konkurrens med när Ygeman inte lyckades hitta en lämplig lokal för att informera Löfven om transportstyrelseskandalen.

Då är det mer irriterande med den där ambulansförarbrigaden vi exporterade till Islamiska staten. Jag begriper ju att de inte vill erkänna sina egna våldssorgier, men snälla säg inte: "Jag såg inget sånt, jag körde bara ambulans." Säg: "Ja det var fruktansvärt,

Ogenerad.

FOTO: EMIL LANGVAD/TT

jag satt och bölade över ambulansratten och längtade hem varenda sekund." Och när svärmodern till en avliden nordisk kändis-jihadist får frågan om hon är radikaliserad och svarar att hon inte vet vad radikaliserad betyder, då vill jag bara som en förtvivlad pressekreterare rusa fram och säga nej nej nej, terror-mormor, säg inte så! Säg något i stil med: "Aldrig i livet! Jag har sett många radikaliserade människor och de står för allt jag avskyr!" Jag påstår inte att någon skulle tro dig men du skulle i alla fall inte locka till lika många glada skratt. Lärde de er ingenting i den där domedagssekten?

Ta avstånd, det är tricket. Svenska ministrar har också svårt med det där. När Morgan

Johansson tog del av nyheten om Brås tendentiösa beställningsforskning borde han naturligtvis ha spelat upprörd: "Va?! Vad är det ni säger? Kan jag inte lita på mina myndigheters opartiskhet?!" Istället kör han linjen att så där är det inte alls och förresten är rapporten jättedåligt skriven. Ja, eller hur Morgan? Statistisk analys och metodologi har du ju alltid varit pedantiskt intresserad av.

Peter Hultqvist har sin egen variant. Gång på gång fastslår han högtidligt att socialdemokraterna är garanten för en återupprustning av försvaret, de brinner av iver att äntligen skapa en livsduglig krigsmakt och är beredda att betala vad som krävs. Och så spricker försvarsberedningen för att sossarna inte vill lova något. Fast JÖK-gänget lyckas ändå krysta fram en uppgörelse – och så visar det sig att Hultqvist inte ville värdesäkra anslagshöjningarna. Och så smusslar han in en neddragning av de försvarsanställda med 1 000 personer i regleringsbrevet ... Det är som när ens nikotinberoende släkting triumferande förklarar sig rökfri och familjen ständigt hittar nya paket Prince i hans strumplåda. Lura oss, gör det, men gör det inte så ohyggligt taffligt.

Wilhelm Behrman

FÖRE SIN TID

Jag träffade Roger Scruton för första och sista gången i juni 2011. Han hade ett grundmurat dåligt rykte – i Sverige. Här hölls han som en hopplös reaktionär, en parodi på en världsfrånvärd engelsk knök. Inom vissa delar av vänstern var han närmast ett hatobjekt, eftersom han var öppet konservativ. Under alla omständigheter gick det inte att (fick man inte) ta honom på allvar.

I det intellektuellt och akademiskt mer vidsynta Storbritannien betraktades han däremot med respekt: en filosof och politisk tänkare med betydande inflytande. Det märks även nu i kommentarer och nekrologer efter hans död. Också de som ogillar delar av hans åsikter erkänner utan omsvep hans betydande roll i samhällsdebatten.

Tillbaka till juni 2011, närmare bestämt till Engelsbergsseminariet där Scruton medver-

kade och där jag intervjuade honom för Axess. Jag hade läst hans senaste bok *Green Philosophy. How to Think Seriously About the Planet* som förordar lokala lösningar, eller vad han kallar lokala lojaliteter. Det är dem som man förbryter sig mot genom skövlingen av Amazonas regnskogar och den katastrofala miljöförstörelsen i Kina. Fortsätt för all del att föra samtal på internationell nivå, men viktigare är det medborgerska ansvaret, att ta i tu med de egna problemen på hemmaplan.

"Det betyder att man återupprättar tilltron till lokala och nationella sammanslutningar och identiteter; allt det som gör det möjligt för människor att göra genuina uppoffringar".

En konservativ hållning med socialt kapital och sedvanerätt i centrum som Scruton tyckte att miljörelsens aktivister borde anamma. Men: "De säger ingenting om

lagen eller de småskaliga institutioner som människor har använt sig av i det förflutna."

Jag fick ett infall:

"Miljörelsen drogs ju igång av hippier och alternativa, progressiva individer som verkligen tyckte att 'small is beautiful'. Det borde alltså inte vara främmande för dem."

Scrutons svar har jag inte glömt.

"Nej, det borde det inte. Men de har inte varit villiga att lära sig. Det är en blandning av intellektuell slapphet och fördomsfullhet. Sedan har de alltid känt sig lockade av en outsider-attityd. De har alltid velat stå utanför det borgerliga samhället och kritisera det. Därför är de starkt miljöpositiva aspekterna i det borgerliga samhället främmande för dem."

Mats Wiklund

Fredrik Johansson
är senior director
på Hallvarsson &
Halvarsson.

Alla dessa ord

Lars Melin – docent i svenska – konstaterade i en uppmärksammat artikel i DN i januari att ”det konstigaste är att många tror att de förändrar världen med ord. Medan alla vanliga människor anser att ord är små flexibla enheter som aktualiserar delar av världen, anser så kallade social-konstruktivister tvärtom att det är orden som skapar verkligheten.”

Detta är en viktig insikt. Social-konstruktivister är kvacksalvare.

Språk och retorik spelar roll. Men bara till en viss gräns. Det gäller också att förstå varför och när språk och retorik spelar roll i politiken och i samhällsdebatten. Då vore mycket vunnet. Armviftandet blir mindre. Förståelsen större. Och det kollektiva blodtrycket lägre.

DET FINNS EN föreställning om att den som hittar rätt formulering, eller bara rätt ord, kan vända en opinion eller i alla fall påverka den. Vi lever i en sorts myt kring hur politisk kommunikation – men också ren propaganda – fungerar. Debatten om ord blir därför väldigt politisk. Och infekterad. För valet av ord förväntas påverka politiken.

Melin igen:

”Dessutom brukar språkliga manipulationer misslyckas. Ordet ’skattetryck’ myntades av Skattebetalarnas förening som ersättning för skattekvot. Men nu används ordet till och med av de värsta skattekramarerna i Rosenbad.”

Man kan ju notera det aningens språkmanipulativt aktivistiska ”skattekramar”. Melins poäng är dock korrekt. Även om han faktiskt har lite fel i sak.

Redan i november 1875 användes ordet ”skattetryck” i en ledare i just DN. Skattebetalarnas förening startades inte förrän 1921. Från 1921 ökade skattetrycket från drygt 13 procent, för att under 1980-talet nå över 50 procent.

Detta är heller inget svenskt fenomen. Ett av de mer mytomspunna orden i amerikansk politik är ”death tax”. ”Dödsskatt” introducerades i USA av den politiske konsulten Frank Luntz, som ville få republikanerna att sluta tala om ”estate tax” (arvskatt).

I MEDIAL MENING har kampanjen varit en lysande framgång. Den har gjort upphovsmannen berömd – närmast mytologisk på bondskurksnivå. Den har inte avskaffat skatten.

Svensk historia innehåller många exempel på ord och fraser som skrivit in sig i den politiska historien och ibland i vårt bredare kulturella medvetande.

Folkhemmet. Decentralisering. Vård-Skola-Omsorg. Arbetslinjen.

Ord som burit politiker – över längre tid, eller

i enskilda valrörelser. Men de har gjort så för att de fångat något fundamentalt som appellerat till människor.

Staten har ett ansvar för medborgarnas väl och det ansvaret ska utövas jämnt. Flyttlasspolitik och centralisering bryter sönder rötter och utgör ett hot mot både kultur och miljö. Velfärdens kärna är det som är viktigt. Den som kan jobba ska också jobba.

Till och med det socialpolitiskbyråkratiska ”utanförskap” har satt sig i svensk politisk kultur. Inte för att det i sig är kraftfullt eller fokusgrupptestat, utan för att folk fattar vad det betyder.

ORD KAN FÅNGA tankar och idéer. Men tankar och idéer trumfar alltid ord.

Vilket också illustreras av senare års försök att etablera nya ord och begrepp. Socialdemokraterna kallar sig sedan några år officiellt för ”Framtidspartiet”.

Under förra mandatperioden försökte man etablera ”Samarbetsregeringen” för att ”branda” (som varumärkesmänniskorna säger) S-MP-koalitionen. LO kallar sig ibland för ”Vanligt folk”.

Jag har i princip aldrig hört någon person utanför dessa organisationer använda dessa epiteter. ”Framtidspartiet” tror jag inte ens att jag hört någon ledande socialdemokrat använda.

Och det finns andra likartade misslyckanden på den borgerliga sidan. Centerpartiet kallar sig efter Januariöverenskommelsen för ”en kraftfull liberal oppositionen”. Vilket rent språkligt är bättre än det anatomiskt och språkligt olyckliga ”en liberal nagel i ögat”.

Och Moderaterna försökte under en kort tid använda uttrycket ”Den nya svenska modellen”. Juryn är väl fortfarande ute vad gäller ”samhällskontraktet”, men det har större begriplighet.

VÄNSTERPARTIET ANVÄNDER gärna väl tilltagna förstärkningsord som ”kaosprivatisering” och ”skurkföretag”. Vilket för ett parti som är emot alla privatiseringar och nog tycker att de flesta företag är skurkar kan verka lite överflödigt.

Sanningen är att ord bara fungerar om de fångar tanke eller fakta. Gör de inte det, så är det lika bra att använda de ord man har. Försöka säga som det är. Som man tycker.

För länge sedan lärde en av mina tidigare arbetsgivare mig att ett bra politiskt tal ska innehålla ”striking facts” och ”amazing stories”. Utan fakta som sparkar och historier som griper tag, så finns det liten anledning att lyssna. Retorik utan innehåll blir tom.

Vilket väl direktören som i talarmanus ändrade ”Blod, svett och tårar” till ”Blod, svett och ett bra kassaflöde” någonstans hade insett. ✨

”Språk och
retorik spelar roll.
Men bara till
en viss gräns.”

Av Katarina
Barrling

Den orättvisa skönheten

Skönheten lever farligt. Den hotar värden som vår tid håller som heliga: frihet och jämlikhet.

Varför hatar vår tid skönhet? Frågan är något tillspetsad, det medges. Det är klart att vår tid inte hatar skönhet. Det finns förstås ingen som hatar skönhet. Men ibland undrar man. Och det är i alla fall tydligt att vår tid, om inte hatar, så i alla fall förhåller sig ytterst skeptisk till skönhet.

Med vår tid menar jag inte alla människor i vår tid, inte ens majoriteten, utan det som är den tongivande hållningen i vår tid: normen. Enligt den skall man inte måla tavlor eller skriva dikter som *bara* är vackra för att säkra sin plats på kultursidornas hyllningslistor. Trots att människor, i strid med normen, fortsätter att efterfråga skönhet, vackra hus till exempel, och trots att de hus som betingar de högsta marknadspriserna ofta är i högst konventionell mening vackra, så har hus inte framförallt till uppgift att vara vackra. De skall vara intressanta. Provocerande. Mötesplatser. Utropstecken. Möjligen, i bästa fall, beboeliga. Men vem vill bo i ett utropstecken? En del verkar det som, men rätt många människor föredrar trots allt att bo i ett vanligt vackert hus med en vanlig vacker utsikt. Liksom en hel del människor uppskattar musik som *bara* är vacker, eller konstverk som *bara* är vackra.

Katarina Barrling är
docent i statsvetenskap
vid Uppsala universitet.

”

Skönheten och tillgången till skönhet är helt enkelt ojämnt fördelad i befolkningen och därför sätter skönheten alltså plågsamt tydliga gränser för vår jämlikhet.

Hat eller skepsis. I alla händelser är vår tids förhållande till skönhet komplicerat. Frågan inställer sig därmed vad det beror på. En hypotes är att skönheten står i strid med några av de värden vår tid håller för allra mest heliga, värden som skönheten kanske rentav hotar. Det är förhållighållandet av dessa värden som gör att skönheten lever så farligt i vår tid. Det rör sig om tidsbundna värden, det vill säga värden som inte är allmängiltiga, och som inte präglade till exempel antiken eller renässansen, för att ta ett par tidsperioder som vi brukar förknippa med dyrkan av det vackra och sköna.

Det är framförallt två värden jag vill peka ut: *frihet och jämlikhet*. Dessa värden är delvis oberoende av varandra, men jämlikhetens gränser har delvis att göra med friheten, varför jag tar min utgångspunkt i den.

Så här långt har jag behandlat skönheten som om det vore möjligt att objektivt fastslå vad som är vackert. Huruvida det verkligen finns något objektivt vackert är en fråga som sysselsatt filosofer under årtusenden. Vi kan ha olika idéer om hur det förhåller sig på denna punkt, men en sak vet vi: vi vet inte. I alla fall inte säkert. Och redan det att frågan om skönhetens objektiva natur är öppen gör skönheten till ett hot mot friheten. Den omständigheten att det faktiskt kan vara så att det finns någonting objektivt vackert gör skönheten suspekt från den frihetssökandes perspektiv, eftersom förekomsten av en objektiv skönhet skulle innebära en absolut gräns för vår frihet: den skulle hindra oss från att själva bestämma över skönheten; den skulle göra det omöjligt att besluta att skönheten ligger i betraktarens öga och att vad som är vackert har varierat genom tiderna. ”Det objektiva synsättet säger nämligen: Nej, ni kan inte påstå att vad som helst är vackert. I den delen är ni inte fria.”

Mest långtgående när det gäller vad som är objektivt sant i detta avseende är i vanlig ordning Platon. Platon hade en synnerligen sträng syn på vad skönhet är, där skönheten utgår från de rena formerna, vilka i sin tur hänger samman med matematiken, med harmoni och proportioner. Platons skönhet är det gyllene snittets skönhet. Det är helt enkelt inte så att vilka former som helst kan vara vackra. Skönhet är ingen social konstruktion. Skönheten är absolut, icke förhandlingsbar. Och det är till råga på allt så att alla inte kan uppfatta det sköna. Det sköna tillhör liksom det sanna den svårtillgängliga idévärlden, formernas värld.

Platon företräder en syn på skönhet som står fullkomligt i strid med vår tids relativistiska synsätt. För oss är skönhet nämligen mer en fråga om sociologi än om matematik. Den tongivande normen i vår tid är att det som anses vara vackert är vackert och det ankommer därför på var och en att definiera skönhet. Detta sätt att se på skönhet erbjuder en maximal frihet och är just därför så tilltalande för vår frihetsdyrkande tid.

En intressant och mer moderat syn på skönhet än hos både Platon och oss finner vi hos 1700-talsfilosofen David Hume. Hume tror inte på Platons objektiva skönhet men delar inte heller vår tids absoluta relativism. Hume menar att bara för att det vackra inte går att bestämma objektivt i Platons mening betyder det inte att det vackra är godtyckligt. Det ligger nämligen i den mänskliga naturen att utveckla olika gemensamma synsätt, på olika områden, så även i synen på vad som är vackert. Ett exempel på att det förhåller sig så är att konstens mästerverk kan tala till människor över både tid och rum. Det finns en mänsklig föreställningsvärld som vi alla är underordnade.

Futuristisk skönhetsupplevelse.

FOTO: ALAMY

Det intressanta med Hume är att man alltså inte behöver gå så långt som till Platon för att finna ett uttryck för skönhetsens gränssättande kraft. Också en mer relativistisk tänkare som Hume, med sin förankring i den empiriska världen, sätter upp gränser. Inte ens Hume kan lugna oss med att vi är alldeles fria när vi skall bestämma vad som är vackert. Dessutom menar Hume att vissa människor, i kraft av sin begåvning och kunskap, är bättre skickade att avgöra vad som är vackert. Detta i tydlig kontrast till vår tid där ord som "smakdomare" har en negativ klang, frihetsbegränsande som det är.

Skönheten är alltså omgärdad av gränser: satta av formvärlden, som hos Platon, eller satta av mänskligheten, som hos Hume. Gränser som begränsar vår frihet, det vill säga begränsar ett av de värden som vår tid sätter främst.

Låt oss se närmare på ett exempel som visar hur dessa föreställningar kan löpa in i varandra. Låt oss säga att jag skulle hysa uppfattningen att många djur är betydligt vackrare än de allra vackraste människorna. Jag säger inte att det objektivt är så men utesluter inte heller att det objektivt kan vara så. Inte ens den vackraste människa skulle enligt mitt synsätt kunna konkurrera med en högst ordinär katt. Många djur drar här möjligen fördel av att de som regel har päls eller fjädrar, eller något annat som täcker dem, en förmån människor saknar. Vilket innebär att våra eventuella brister i harmoni och proportioner avslöjas så mycket lättare. Alla människor är förhållandevis nakna – och nakenheten är inte lika vacker (såvida den underliggande kroppen inte skulle vara perfekt) eftersom de imperfekta formerna syns mer om de inte täcks över av något, som päls och fjädrar till exempel.

Å andra sidan skulle jag som anser djur vara vackrare än människor inte självklart anse att en människa som är täckt av päls eller fjädrar är vackrare än en människa utan sådan beklädnad.

Exemplet visar att Hume är något viktigt på spåren när han lyfter fram den dimension som ligger i den mänskliga erfarenheten och känslan. Vi människor kan – även när vi låter oss begränsas av stränga konventioner rörande mänsklig skönhet – hysa uppfattningen att människor kan vara väldigt vackra. Många av oss kanske till och med tycker att en riktigt vacker människa – Greta Garbo, till exempel – är vackrare än en katt. Det betyder inte att Garbo objektivt sett, enligt ett platonskt synsätt, nödvändigtvis är vackrare än en katt. Men det finns en mänsklig erfarenhet av att anse att människor när de är riktigt vackra kan vara det vackraste som finns, trots att vi inte kan vara säkra på att de enligt strängt matematiska mått är det. Här tar vi oss med andra ord friheter i förhållande till Platons formvärld. Men vi är inte heller här hur fria som helst. Föreställningarna är inte godtyckliga utan bygger på en samlad mänsklig erfarenhet. Alla behöver inte vara lika hänfödda inför Garbos skönhet. Å andra sidan är det sannolikt svårt att

Platon omgiven av lärjungar i Aten.

FOTO: ALAMY

finna en person, åtminstone i västvärlden, som skulle hävda att hon är ful, motbjudande eller grotesk. Garbo överensstämmer helt enkelt med en mänsklig konvention om hur en vacker människa ser ut (Humes idé). Det här utesluter inte att hennes anletsdrag också speglar någonting objektivt vackert (Platons idé), till exempel genom att ha ett ansikte som motsvarar vissa krav på symmetri och det gyllene snittets mått.

Men vad exemplet också visar är att sättet att se på skönhet också handlar om att upprätthålla gränser. När gränserna överskrids tycker vi att saker blir fula. När pälsen eller fjädrarna uppträder på fel ställe går vi från det vackra till det monstruösa. Alldeles oavsett hur vacker pälsen eller fjädrarna är i sig, så anses de inte vackra längre om de uppträder på fel plats, hur matematiskt perfekt deras form än är (en infallsvinkel på skönhet som också återfinns hos Platons mer jordnära lärjunge Aristoteles). Och vad som är fel plats kan vara något som är mänskligt bestämt i Humes mening – men därmed alltså inte sagt att det är godtyckligt. Och hur vi än vänder och vrider på frågan är det tydligt att det alldeles uppenbart ryms idéer om skarpa gränser som omgärdar det vi anser oss kunna kalla vackert, gränser som begränsar den frihet vår tid håller så högt. Sättillvida hotar skönheten vår frihet, vare sig den är bestämd av matematiken eller människan.

Det andra grundläggande värde som skönheten hotar är jämlikheten. Genom att begränsa friheten begränsar den gränssättande skönheten även våra möjligheter att motsvara kravet

”

Huruvida det verkligen finns något objektivt vackert är en fråga som sysselsatt filosofer under årtusenden.

»

”

Att ta bort skönheten från museerna betyder alltså inte att den inte kan dyka upp på andra ställen. Och inte ens vår tids normbildare lyckas tränga undan människors längtan efter skönhet.

på jämlikhet. Särskilt komplicerat för jämlikheten blir det eftersom skönheten inte bara är tillämplig på konstverk, utan även på verkliga människor. För en tid som är upptagen av att alla människor är lika mycket värda, blir den mänskliga skönheten (eller avsaknaden av skönhet) särskilt komplicerad eftersom den innebär att vissa människor kommer att ges ett försteg, bara genom sin yta.

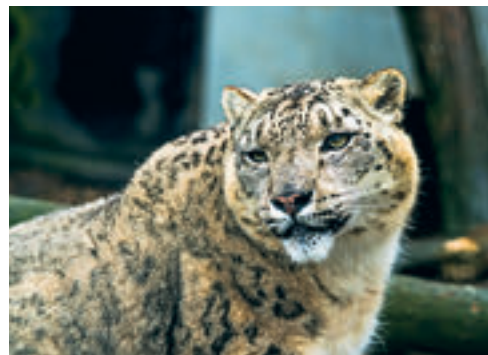
Moden må växla, och vad olika människor eller olika tider uppfattar som attraktivt likaså. De ideala måtten för midjans omfång, läpparnas form, ögonbrynens vinkel, musklernas storlek, fettets placering – allt det här må skifta. Ändå framstår likheterna i vad vi människor uppfattar som vackert ändå som större än skillnaderna. Vi människor verkar förhållandevis överens om vad som är en vacker människa, som dessutom går över både kultur- och tidsgränser. En kropp eller ett ansikte som är symmetriskt till exempel uppfattar vi som vackrare. Matematiken och det gyllene snittet gör sig påminda. Man kan tycka att Garbo är mer eller mindre tilldragande men det är sannolikt svårt att finna någon som skulle beskriva henne som ful, ens ett litet barn, kanske inte ens om vi går utanför den västliga kultursfären.

Men alla kan ju inte se ut som Greta Garbo. Skönheten och tillgången till skönhet är helt enkelt ojämnt fördelad i befolkningen och därför sätter skönheten alltså plågsamt tydliga gränser för vår jämlikhet. Vi kan använda skatter och andra fördelningspolitiska instrument för att försöka sprida de ekonomiska tillgångarna jämnare över befolkningen. Men att jämna ut skönheten är svårare. Skönheten är helt enkelt orättvis, och det enda rättvisa med den är möjligen att den tenderar att mattas av med åren. Professorn i statsvetenskap, Gunnar Falkemark, har skrivit att vid sidan av stor begåvning finns det ingenting som är så avundsframkallande som skönhet.

David Hume såg det annorlunda än Platon.

FOTO: ALAMY

Vackert men farligt kattdjur: snöleopard.

FOTO: BEATA ALDRIDGE/ALAMY

Rikedom och makt finns det i alla fall en teoretisk möjlighet för den som är avundsjuk att uppnå eller tilltvinga sig. Skönhet och begåvning är mer svåråtkomliga. Pengar och dyra bilar väcker enligt Falkemark inte alls samma aggressiva avund som skönhet. Skönheten är ojämlig och ses därmed som orättvis. Det enda sättet att få sådan avund att försvinna är att få föremålet för denna avund att försvinna. Falkemark lyfter här fram det förfärande exemplet med folkmordet på tutsier i Rwanda som bland annat eldades på av avundsjuka. De kvinnliga tutsiernas skönhet kom att spela en ödesdiger roll som katalysator för hutuernas hat. Tutsierna ansågs vackrare än hutuerna och det enda sättet att bli fri från denna avund var att förgöra dem, vilket också skedde, på de mest bestialiska sätt.

Möjligen är det i ett försök att jämna ut orättvisan och ojämligheten som vår tid uppvisar en mer relativistisk syn på skönhet än många andra epoker, även när det gäller de yttersta skönhetsidealerna. Om man jämför hur fotomodeller eller filmstjärnor ser ut i dag, jämfört med hur de såg ut fram till cirka 1970-talet, så präglades den tidens ideal i större utsträckning av det anslående undersköna, med harmonier och proportioner i enlighet med det gyllene snittets krav. Ju närmare vår tid vi kommer, desto mer lyfter modevärlden fram värdet i utseenden som är ”personliga”, eller har ”karaktär”. Assymmetrier och oproportionerliga delar i ett ansikte går från att vara en brist till att bli en tillgång. Det är inte längre bara den rena skönheten som räknas som vacker, utan även något annat, och det ”fulsnygga” blir ett ideal.

Det är med andra ord så att även inom ramen för vår tids skönhetsnorm ryms en betydande variation. Skönhetsteoretikern Umberto Eco har på sedvanligt humoristiskt vis illustrerat detta med ett tankeexperiment. Om en upptäcktsresande från framtiden skulle besöka vår tid och studera det estetiska ideal som sprids via massmedier skulle vederbörande förundras över den fullkomliga orgie av tolerans, synkretism, och fullständig månggadadyrkan som präglar vår tids syn på skönhet.

Vi finner alltså olika sätt att försvara vår frihet mot den hotfulla skönheten. Möjligen kan vår tids upphöjande av originalitet också ses som ett

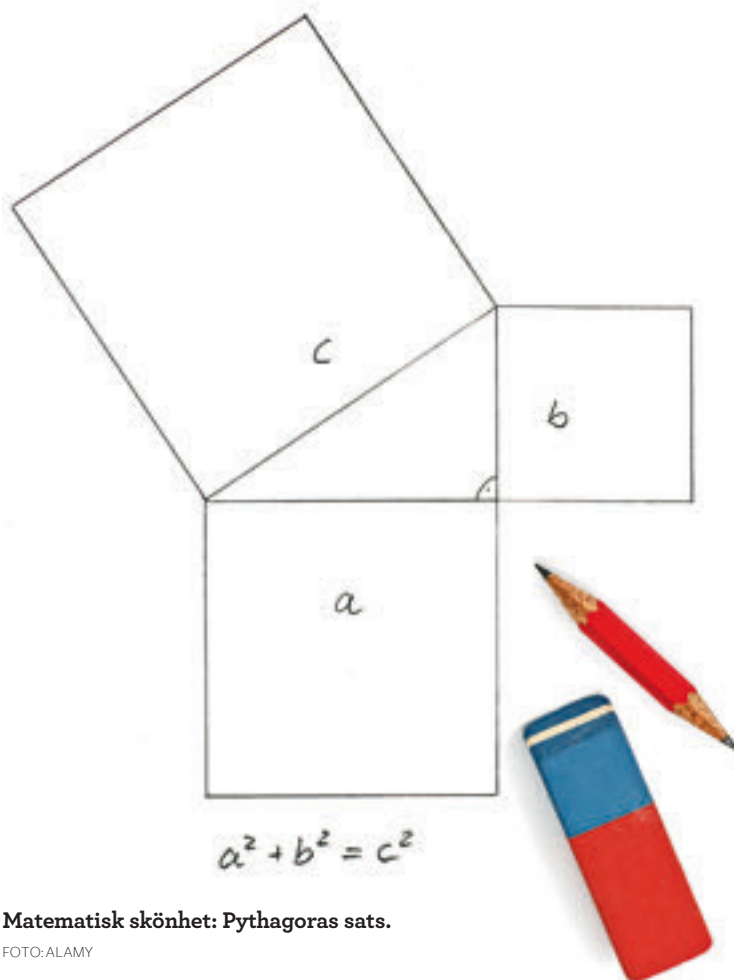
sätt att bemästra skönhet som vi alltså inte kan utesluta existensen av, oavsett om vi ansluter oss till Platons objektiva, eller Humes mänskligt bestämda variant. Genom att lyfta fram det originella som ideal kan vår tid markera att den vägrar underkasta sig några eviga skönhetsideal. Vad gäller originalitetsvurmen liknar vår tid romantiken – på många sätt framstår vår tid över huvud taget som en enda lång fortsättning på romantiken. Men den ursprungliga romantiken skiljer sig från vår tid genom att den parallellt med sin vurm för det originella också vördade skönheten.

Originalitetstanken vänder sig alldeles särskilt mot Platons skönhetsideal, som ju bygger på eviga oföränderliga former och därmed är allt annat än originellt – utan tvärtom i högsta grad förutsägbara, mätbara rentav. Men även om vi håller oss till Humes mindre absoluta sätt att se på skönhet så finns även här utrymme för smakdomare att göra klart vad som är vackert och vad som inte är det. Att lyfta fram originalitet som ett ideal kan därför ses som en frihetsmanifestation. Ett uppror för att hävda vår frihet gentemot det matematiskt och mänskligt bestämda. Och därmed också lägga grunden för större jämlikhet människor emellan – vem som helst kan måla en vacker tavla och, än viktigare, vem som helst kan vara vacker. Och går man in på ett modernt museum så är det inte säkert för att se vacker konst – såvida den inte är vacker från ett metaperspektiv, där konstnären visar sin förmåga att hålla distans till det vackra.

Det originella och provocerande i all ära, men det finns en längtan efter en form av icke-originell skönhet som inte verkar försvinna från människors önskevärldar även om den försvinner från museerna. För att åter citera Eco, så sammanfattar han det väl när han skriver att futuristen Marinetti fick rätt i att vår tids Nike från Samothrake inte är en klassiskt vacker marmorstaty, utan en klassiskt vacker rasande snabb bil. Den som vill finna skönhet gör klokt i att ta sig från konstsalongen till bilsalongen. Och eftersom människor verkar envisas med att vilja ha skönhet, så kommer det att vara ekonomiskt lönsamt att förse dem med just det – inte konstigt därför att just dyrbara bilar blivit en tacksam projiceringsyta för all denna uppdamda skönhetslängtan. Att ta bort skönheten från museerna betyder alltså inte att den inte kan dyka upp på andra ställen. Och inte ens vår tids normbildare lyckas tränga undan människors längtan efter skönhet.

Ett annat tydligt exempel finner vi i den extrema skönhetsvurmen på sociala medier, där mänskliga ansikten blir allt svårare att urskilja bakom mängden puder och filter. Fenomenet når ibland groteska nivåer, men kan också ses som ett tecken på att skönhet är något många människor tycker om, inte minst den där ouppnåeliga mänskliga skönheten.

De sociala medierna är till bredden fyllda av ambitioner att motsvara ett mer konventionellt och enhetligt skönhetsideal. Det finns visserli-

Matematisk skönhet: Pythagoras sats.

FOTO: ALAMY

gen filter för allt men skönhetsfiltren utmärker sig och syftar som regel inte till att göra människor ”personliga”, ”fulsnygga” eller 200 år gamla, utan just konventionellt vackra. Så om nu inte staten har en fördelningspolitik som jämnar ut människors ojämlika förutsättningar vad skönheten anbelangar, så kan tidens diverse tekniska funktioner åtminstone hjälpa henne en bit på vägen.

Vår tids strävan efter mänsklig skönhet har gått så långt att den slår över i karikatyrer, inte bara i en del, utan i *allt*: enorma läppar, enorma ögon, enorma hår, enorma kindben, till och med enorma ögonfransar, av ett slag som man förr bara fann på blunddockor. Och som pricken över i: enorma ögonbryn, som för säkerhets skull tatueras fast.

En enorm motreaktion kan det här beskrivas som men möjligen inte den enda. Platon och Pythagoras lurar nämligen också där vi kanske minst anar det. Eco påminner oss om att det inte bara är de förment originella och provocerande installationerna vi finner i den moderna konsten utan också någonting helt annat. Intill pissoarer och exkrementer står den matematiskt rena och absoluta skönheten, för vad är det vi möter i den abstrakta konstens figurer om inte det gyllene snittet. Geometrin och matematiken. Det objektivt vackra. Så hatad eller ej – inte ens vår tid kommer undan skönheten. ✧

”

Genom att lyfta fram det originella som ideal kan vår tid markera att den vägrar underkasta sig några eviga skönhetsideal.

Av Henrik
Meinander

En nation uppstår

Finlands historia är ett drama om ett land som mot alla odds överlevde och blev en demokrati. Men att bli en oberoende nation tog tid och tålamod.

Varför utvecklades Finland till en egen nation? Frågan är relevantare än man kunde tro. När det svenska riket tog form på 1100- och 1200-talen var sydvästra Finland redan en del av detta. Så fortsatte det i över sex sekler, vilket gjorde att landets kultur och samhällssystem i allt väsentligt formades i samma riktning som i rikets övriga delar.

Över 85 procent av befolkningen i Finland talade i slutet av landets svenska tid alltjämt finska. Men eftersom de utgjorde endast en femtedel av hela rikets folkmängd och levde utspridda över dess nordöstra regioner bildade de ingen egen gemenskap, även om äldre finsknationalistisk historieskrivning gärna beskriver saken så. Precis som i andra delar av det svenska riket var det inte språket utan lojalitet gentemot kyrka och regent som var den förenande länken. Eller tror någon att de svenskspråkiga tornedalingarna under den svenska tiden kände större gemenskap med smålänningar än med sina finskspråkiga grannar?

Så kunde det ha fortsatt om inte Rysslands expansion västerut hade börjat ändra på Östersjöregionens geopolitiska dynamik. En avgörande vändpunkt var S:t Petersburgs grundande 1703. Varje gång krig utbröt mellan Sverige och Ryssland utkämpades en stor del av bataljerna i Finland. Under första hälften av 1700-talet drabbades Finland av två ryska ockupationer, som vardera gången utmynnade i att gränsen försköts västerut.

För att stoppa denna reträtt inleddes 1748 byggnationen av svenska rikets genom tiderna största sjöfortifikation, Sveaborg, utanför den då ännu lilla hamnstaden Helsingfors. Det skedde med stöd av franska subsidier men räckte inte för att uppdämma Rysslands expansion och växande behov att skydda S:t Petersburg, vars befolkning på blott hundra år hade vuxit till 220 000 personer och låg bara några hundra kilometer från den svenska östgränsen i Finland.

Under Napoleonkrigen ockuperade Ryssland för tredje gången Finland för att tvinga Sverige med i en handelsblockad mot Storbritannien. I september 1809 slöt länderna en fred i vilken de svenska länen öster om Östersjön, det vill säga det nuvarande Finland, anslöts till det ryska imperiet som autonomt storfurstendöme.

Finland fick behålla sina svenska lagar och sin lutherska tro. Ändå antog de flesta att landet i längden skulle förryskas. Inte minst eftersom Ryssland under första hälften 1800-talet var den dominerande stormakten i det kontinentala Europa och vars imperium började sträcka sig även allt längre in i Asien.

Dessutom öppnade anslutningen till Ryssland strålande karriärer och lukrativa marknader för driftiga finländare. De återkommande svenskryska krigen i Finland tog också slut. Till förnöjsamheten bidrog även att storfurstendömet nya huvudstad Helsingfors omvandlades till en arkitektonisk miniatyr av S:t Petersburg som en manifestation över det ryska väldets kraft och beständighet.

Samtidigt skedde något som de ryska kejsarna inte hade räknat med. Finlands då ännu helt svenskspråkiga samhällselit undvek noggsamt separatistiska meningsyttringar men började medvetet konstruera en nationell identitet kring tanken om att Finland på grund av sin administrativa autonomi och sitt finska folk var en egen stat och nation. Här hade man stor nytta av sitt svenska kulturarv, som gjorde det lätt att ta intryck från Sverige och förutsatte att "land skall med lag byggas".

Efter Rysslands förlust i Krimkriget gick kejsaren 1863 med på att Finlands ståndslantdag fick börja sammanträda regelbundet och stifta lagar, vilket ytterligare utvecklade storfurstendömet i annan riktning än det övriga imperiet. Skiftet från en svensk- till en övervägande finskspråkig offentlighet drevs således igenom på laglig väg och med bred uppbackning i civilsamhället. En språkstrid blossade upp,

som tynade bort först under andra världskriget, men den rubbade inte övertygelsen om Finland var en nation med egen konstitution.

Detta framgick med önskvärd tydlighet när de ryska myndigheterna på 1890-talet gick in för att binda Finland starkare till imperiet. En bred nationell front uppstod mot förryskningsåtgärderna och efter att Ryssland hade förlorat i kriget mot Japan gick den ryske kejsaren 1906 med på att Finland fick en demokratiskt vald lantdag.

Även om förryskningsåtgärderna snart vidtog på nytt var de sista decennierna som ett ryskt storfurstendöme på många andra sätt framgångsrika för Finland. Ekonomin och samhället utvecklades gynnsamt tack vare de förbättrade kommunikationerna och den gryende industrialiseringen, som gav ytterligare näring åt finländska krav på politiska och nationella rättigheter. Det var ingen slump att många av Finlands genom tiderna mest glänsande bildkonstnärer och kompositörer just då stod på toppen av sin kreativitet.

Vid första världskrigets utbrott hade Finland administrativt sett fått statliga former och var i kulturell bemärkelse redan en självmedveten nation. Men ekonomiskt och militärt var landet fortfarande starkt bundet till Ryssland. Fram till hösten 1916 tydde inget på att banden till imperiet höll på att luckrats upp. Fronten gick långt söder om Finska viken och finländarna hade på grund av sin separatistiska hållning och opålitlighet befriats från värnplikt. Finlands ekonomi gynnades i realiteten av kriget. Västmarknaderna var blockerade och allt som landets industri och lantbruk förmådde producera gick åt på den ryska marknaden.

Vårvintern 1917 ledde den tilltagande livsmedelsbristen och krigströttheten till att en revolution bröt ut på den ryska hemmafronten. Kejsarväldet föll och makten togs över av en tillfällig regering, som lättade på censuren och tillät politisk verksamhet överallt i imperiet. Finland fick nu helt andra möjligheter att driva sina nationella intressen och efter att bolsjevikerna gripit makten i Petrograd förklarade landet sig självständigt den 6 december 1917.

Men därmed var bekymren långtifrån över. Maktvakuumet och kaoset i Ryssland spred sig även till Finland och gav upphov till vita och röda ordningsgarden som i januari 1918 drabbade samman efter att en revolutionär falang av finländska socialdemokrater på uppmaning av de ryska bolsjevikerna gripit makten i södra Finland. 2000-talets finländare beskriver denna konflikt vanligtvis som ett inbördeskrig trots att allting i hög grad styrdes och avgjordes av utländska makter.

De vita skyddskåren fick vapen och militärt flankstöd från Tyskland, de röda beväpnades i sin tur av bolsjevikregeringen i Petrograd samt av kvarblivna ryska trupper i Finland. Både tyskarna och bolsjevikerna ville få kontroll över Finland. I början av mars 1918 tvingade Tyskland bolsjevikregeringen till en fred i Brest-Litovsk, där man enades om att de ryska trupperna i Finland skulle lämna landet. En månad senare landsteg en tysk division i sydvästra Finland och avgjorde kriget i de vita styrkornas favör.

Under det följande halvåret fungerade Finland i praktiken som en tysk vasallstat och hann till och med att välja en tysk prins till sin monark.

”

Finland fick behålla sina svenska lagar och sin lutherska tro. Ändå antog de flesta att landet i längden skulle förryskas.

»

”

I slutet av 1930-talet var Finland den enda nya randstaten som hade lyckats bibehålla sin parlamentariska demokrati.

Det vita Finlands politiska ledning såg kopplingen till Tyskland som den enda chansen att undvika att återigen uppslukas av Ryssland. Men precis som under de tidigare dramatiska skedena av Finlands självständighetsprocess sveptes alla dessa kalkyler snart åt sidan när världskriget tog slut.

Efter Tysklands kapitulation i november 1918 fick man lov att snabbt byta spår för att landets självständighet skulle accepteras av segrarmakterna. Fyra månader senare arrangerades demokratiska parlamentsval. Socialdemokraterna blev återigen landets största parti och drev tillsammans med liberala krafter igenom en republikansk regeringsform som stadfästes i juli 1919 och var i kraft ända fram till våren 2000, då den ersattes av en ny grundlag i vilken står inskrivet att finska och svenska är landets två nationalspråk.

Förbittringen mellan de forna kontrahenterna i 1918 års krig kastade en lång skugga över den nyblivna republiken. Inte minst som upprorsmakarna straffades hårt och utsattes för summariska rättegångar, arkebuseringar och usla fångläger. Därtill fortsatte de vita skyddskårerna fram till andra världskriget som ett hemvärn, vilket på vänsterhåll inte utan anledning uppfattades som en utomparlamentarisk påtryckningsgrupp. Men faktum är att Finlands utveckling i de flesta avseenden ändå blev mer lyckosam än i alla de andra randstater som uppstod ur ruinerna av de fyra imperier som gick under i första världskriget.

Redan senhösten 1918 verkställdes flera viktiga samhällsreformer som dämpade de politiska motsättningarna och med tiden fick en socialt utjämnande effekt. De viktigaste av dem hade beretts redan innan konflikten bröt ut: lagen om åtta timmars arbetsdag, demokratiska kommunalval och torparnas rätt att mot ett skäligt pris inlösa sina arrendemarker. I mitten av 1920-talet började man skönja en försoning i det politiska klimatet och allmän acceptans av demokratins spelregler.

Socialdemokraterna tog tydligt avstånd från kommunisternas revolutionära socialism och lyckades tillsammans med de politiska

mittenpartierna i början av 1930-talet avvärja den högerpopulistiska Lapporörelsens försök att inskränka på demokratin. En nyckelroll i denna kamp spelade också det liberala Framstegspartiet, ur vars led steg många av landets ledande politiker och ämbetsmän. Våren 1937 följde Finland de skandinaviska ländernas exempel och fick sin första blocköverskridande majoritetsregering.

I slutet av 1930-talet var Finland den enda nya randstaten som hade lyckats bibehålla sin parlamentariska demokrati. Ett skäl därtill var utan tvekan att landets gynnsamma ekonomiska tillväxt. Men minst lika viktigt var att rättsstaten höll för både det vänster- och högerextrema trycket och stärkte medborgarnas tillit till statsmaktens förmåga att leverera välfärd och säkerhet.

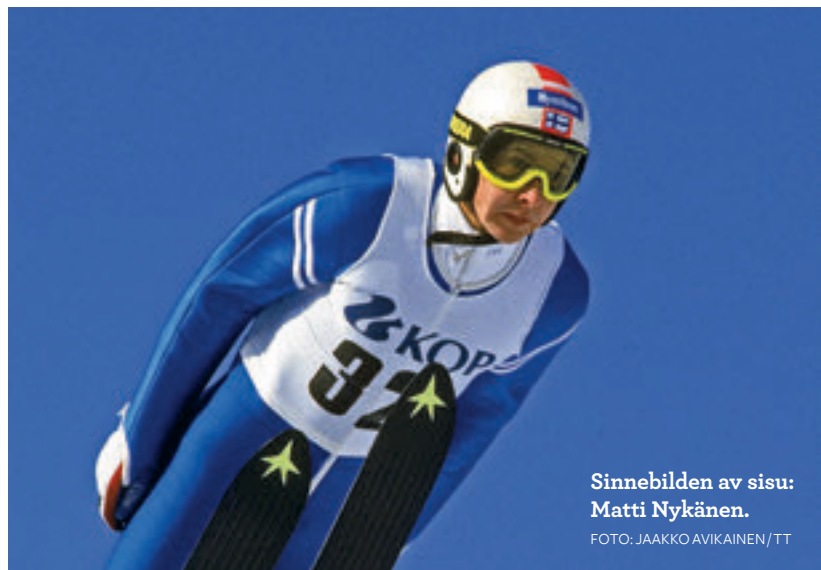
Det sistnämnda behovet förblev akut genom hela mellankrigstiden på grund av den misstänksamhet som rådde mellan Finland och Sovjetunionen, trots att länderna hösten 1920 hade slutit ett fredsavtal och Finland i likhet med de skandinaviska länderna försökte bedriva en strikt neutralitetspolitik. Moskva stödde finländska kommunisters underjordiska agitation samtidigt som ultranationalistiska äktfinnar talade öppet om att man eftersträfvade en anslutning av Fjärr-Karelen till Finland.

Hösten 1939 var det återigen grannskapet med Ryssland och närhet till miljonstaden vid Nevafloden mynning som ledde till att Finland blev indraget i andra världskriget. Den 23 augusti 1939 slöt Tyskland och Sovjetunionen till västmakternas förväning en nonaggressionspakt, i vars hemliga tilläggsprotokoll de enades om att dela upp östra Europa i var sin intressesfär. Finland, de baltiska länderna och östra Polen föll inom den sovjetiska sfären och en vecka senare tågade Tyskland in i Polen.

I motsats till de baltiska länderna vägrade Finland att gå med på Sovjetunionens krav på gränsjusteringar och inrättandet av en militärbas på dess territorium. Hade den finska regering gjort det kunde det 105 dagar långa vinterkriget 1939–1940 ha undvikits, men då skulle Finland ha gått samma grymma öde till mötes som balterna, polackerna och resten av östra Europa. Finland förlorade kriget och tvingades till de av Sovjetunionen krävda eftergifterna men lyckades osannolikt nog avvärja en invasion. Det är antagligen förklaringen till att finländarna alltför lätt anser att en egen värnpliktsarmé är det enda som man verkligen kan lita på.

Vinterkrigets lärdom var nämligen att ingen stormakt skulle riskera sin egen säkerhet och ingripa militärt om frågan gällde endast Finlands självständighet. Trots översvalande empatiyttringar, smärre vapenleveranser och vaga löften om militärt stöd tvingades Finland försvara sig ensamt med undantag av 8 000 frivilliga från Sverige som tappert deltog i avvärjningsstriderna i norra Finland.

Den finska statsledningen såg sig därför tvungen att reagera positivt på Hitlers hemliga

Sinnebilden av sisu:
Matti Nykänen.

FOTO: JAAKKO AVIKAINEN/TT

sonderingar om Finlands intresse av att delta i Tysklands kommande krig mot Sovjetunionen. Varken Tyskland eller Sovjetunionen accepterade planerna på ett svensk-finskt försvarsförbund. Samtidigt skärpte Sovjetunionen sina strävanden att få ett fastare grepp om Finland, vilket gjorde att försöken att bedriva en neutralitetspolitik var dömda att misslyckas.

Förberedelserna för det gemensamma anfalls-kriget inleddes vårvintern 1941 och när det bröt ut försommaren samma år var den finska armén i klart bättre slagkraft än i vinterkriget tack vare tyskarnas vapenleveranser och frontansvar för norra hälften av landet. Trots att mycket få finländare bejakade den nazistiska ideologin hoppades de flesta i början av kriget på att Hitler skulle krossa Sovjetunionen. Och eftersom Tyskland behandlade Finland klart bättre än sina övriga allierade fortsatte vapenbrödraskapet utan större svårigheter även om den finska statsledningen vägrade att ingå en formell militärallians.

Efter att ha avancerat långt in i Fjärr-Karelen gjorde den finska armén senhösten 1941 halt och höll dessa ställningar fram till juni 1944, då Röda armén på en månad återerövrade samma territorier. Detta påskyndade försöken att sluta en separatfred med Sovjetunionen som fram till dess hade förhindrats av tyskarnas grepp om Baltikum och norra Finland. Vapenstillståndsavtalet i september 1944 blev hårt för Finland, men än en gång räddades landet från en sovjetisk invasion.

Nästan 95 000 soldater hade stupat i kriget, men civiloffren (2 000 personer) var avgjort färre än i något annat krigförande land. Därför uppfattar finländarna än idag sin överlevnadskamp under andra världskriget som nationens stora mandomsprov som var nödvändig att klara av för att man senare skulle kunna utvecklas till en nordisk välfärdsstat.

I takt med att landet började återhämta sig och relationerna med Sovjetunionen hade stabiliserats genom ett säkerhetspolitiskt avtal 1948, i vilket finländarna förband sig att försvara sitt territorium även mot anfall riktade mot Sovjetunionen, vidtog en snabb tillväxtperiod och omvandling till ett modernt industrisamhälle.

De stora ländreformerna efter första och andra världskriget hade fyllt sin inkomstöverförande och socialt förlikande effekt. Men de bidrog också till att landet industrialiserades klart senare och mycket snabbare än till exempel Sverige. Allra snabbast var denna strukturomvandling åren 1965–1975 och eftersom Finland efter kriget hade upplevt Europas häftigaste *baby boom* emigrerade många som tillhörde denna generation till Sverige.

Hitler och andra världskriget hade gjort europeerna starkt allergiska mot nationalistisk retorik men ändå kom kalla krigets Europa att präglas av de starka nationalisterna. Och detta trots att de kapitalistiska och socialistiska hälfterna av kontinenten samtidigt integrerades ekonomiskt på var sin sida av järnridån. Nationalisterna axlade nämligen då ett större ansvar

för samhällsekonomin, socialpolitiken och kulturen än någonsin förr eller senare i Europas historia och som smörjmedel fungerade kontinentens rekordsnabba tillväxt.

Finland följde i det flesta avseenden den nordiska välfärdsmodellen. Ofta har reformer som genomförts i Sverige och Danmark med några års fördröjning och justering drivits igenom också i Finland. Vissa reformer har bibehållits till och med bättre än i Sverige, såsom den kommunala grundskolan. Andra har likhet med de övriga nordiska länderna stegvis avecklats, såsom det statliga radio- och tv-monopolet, nationalstatens effektivare redskap i konstruktionen av en ”föreställd gemenskap”.

Något som också gjorde att Finland var som ”finskast” under kalla kriget var landets omedelbara närhet till Sovjetunionen och balansering mellan militärblocken. Vi glömmer ofta att den kommunistiska diktaturen i Moskva behärskade nästan två tredjedelar av vår kontinent. I Finland påminnes man om det sovjetiska trycket varje gång säkerhetspolitiska spänningar uppstod i Europa. Det väckte obehagliga minnen från andra världskriget. Om något gick galet i Europa skulle Finland återigen stå ensamt.

Statsledningen övervakade därför att pressen bedrev en viss självzensur i frågor som gällde Sovjetväldet. Samtidigt underlättade de långa och förmånliga handelsavtalen med Sovjetunionen Finlands omvandling till en industristat, vilket tillsammans med den växande turismen i österled dämpade misstron mot ryssarna. Samma pragmatiska skepticism präglar än idag finländarnas inställning till Ryssland och dess framtid. Man tager vad man haver.

Just därför var anslutningen till Europeiska unionen 1995 en större sak för finländarna än för svenskarna. De flesta röstade för ett medlemskap för att de insåg att det skulle stärka säkerhetspolitiken även om politikerna hellre betonade att det handlade om att trygga landets ekonomi och europeiska identitet.

Praktiken har Finland därefter följt Sveriges exempel genom att förbli formellt militärt alliansfritt men samtidigt i det tysta fördjupa samarbetet med Nato och USA i all synnerhet. Det intensifierade finsk-svenska försvarssamarbetet beskrivs gärna som ett alternativ till en Natokoppling. I realiteten handlar det om en arbetsfördelning i deras samarbete med Nato.

Nu när det redan har förflutit ett kvartsekel sedan Finlands, Sveriges och Österrikes EU-anslutning är det lätt att konstatera att många av de storstilade EU-visionerna ännu är ofullbordade. Men lika uppenbart är att unionen fortsättningsvis är ett stort freds- och stabiliseringsprojekt som trots alla utmaningar och interna motsättningar har gjort livet mycket lättare och bättre för flera hundra miljoner européer. Även för Finlands folk. ✨

”

Vinterkrigets lärdom var nämligen att ingen stormakt skulle riskera sin egen säkerhet och ingripa militärt om frågan gällde endast Finlands självständighet.

Svensk kultur är inte enhetlig utan består av olika drag. Det är det som gör den svensk och värd att bevara.

Den svenska kulturen finns

Av Jakob Heidbrink

Jag är född och uppvuxen i Tyskland (jag kom hit som 20-åring), men gör anspråk på att vara djupt assimilerad i den svenska kulturen. Jag har lärt mig min svenska läxa. Den läxan lärde jag mig på ett mycket mera medvetet sätt än den svenska läxa som en infödd svensk lär sig: jag fick nämligen lära om när jag bytte land, så småningom nation och mitt i alltihopa också kultur. Jag fick – och emellanåt får – kämpa, precis som alla som verkligen vill landa i sitt nya land får kämpa. Jag har behövt brottas med den svenska kulturen och behöver emellanåt göra det ännu idag: tro mig, den svenska kulturen finns.

Innan jag dock räknar upp några av de drag som jag menar utmärker den svenska kulturen måste jag klargöra att jag inte menar att något av dessa drag på något sätt är unikt svenskt: tyvärr har debatten förfallit till den punkt där ett sådant klargörande behövs. Jag menar att det är kombinationen av de olika dragen som utgör det svenska. I mitt påstående att kombinationen av dessa olika drag utgör det svenska ligger inte heller något påstående om att just precis varenda en infödd svensk delar alla de kulturella uppfattningar som jag menar gemensamt utgör det svenska. Däremot måste varje svensk förhålla sig till dess olika kulturdrag, och till summan av dessa kulturdrag.

DET FÖRSTA DRAGET i den svenska kulturen *medvetenheten om marginaljorden*. Det finns en strävan efter oberoende av och från andra som präglar den svenska kulturen.

Under mycket lång tid i den svenska historien fanns det platser i landet där man kunde undkomma maktens tillsyn, i vart fall maktens dagliga tillsyn. Den som bodde långt inne i skogen eller i utkanten av de bebyggda trakterna både var tvungen och fick möjlighet att reda sig själv. Den som kan reda sig själv beundras därför av andra. "Själv är bäste dräng" är ett talesätt som jag har svårt att översätta till tyska.

En relaterad aspekt är *föreställningen om en problemlösande konsensus*. I de för europeiska förhållandena små byarna fick man trots alla krav på att kunna reda sig själv på gott och ont samarbeta, i all synnerhet innan byarna sprängdes genom 1800-talets skiften. Det kom ingen godsherre och instruerade bönderna hur de skulle göra, utan bönderna fick klara sig själva, och för att klara sig själva, var de ofta hänvisade till att organisera sig själva. Byalaget, sockenstämman och vad mer av beslutande församlingar det fanns på lokal nivå var tvungna att komma överens: någon som kom och pekade med hela handen fanns ju inte. Var man oenig, fick man lösa det. Detta utesluter förstås inte på något sätt att det fanns fejder och fiendskap också i det historiska Sverige, men erfarenheten att det mesta är ett organisations- och kommunikationsproblem sitter djupt.

När byarna hade försvunnit i skiftena tog folkrörelserna över den kulturella konsensustraditionen. Baksidan av detta mynt är *uniformismen*. Hade man väl bestämt något, fick ingen avvika från detta. Efter som beslutet hade föregåtts av diskussioner i den gemensamma församlingen,

”

Den svenska kulturen kommer förstås att fortsätta förändras över tid.

På avstånd från makten.

FOTO: SVEN HALLING/JOHNÉR

fanns inget socialt utrymme att vara illojal mot beslutet. Vissa diskussioner kunde man också på förhand räkna ut skulle leda till sådana bråk att hela samarbetet riskerade att bryta ihop: alltså var – och är – det bäst att hålla tyst och att anpassa sig till rådande omständigheter. En för alla, alla för en leder till att alla måste bete sig ungefär lika. En aspekt av uniformismen är därför jantelagen. Det är farligt för kollektivet om någon av dess medlemmar tror sig vara förmär än andra: det riskerar kollektivets bestånd.

EN FÖLJD AV föreställningen om den problemlösande konsensus är också *pragmatism*. Vet man att hela byalaget är beroende av att konsensus nås och verkställs, är det föga lönt att vara principfast. Man löser de gemensamma problemen, i stunden och på ett sätt som fungerar. Vilka principer som lösningen vilar på är på sin höjd sekundärt.

En aspekt av denna pragmatism är också *kvinnans i förhållande till övriga Europa alltid starka ställning* i det svenska samhället. Det är ingen tillfällighet att Sverige är ett föregångsland vad gäller kvinnans frigörelse. På de marginaljor där som dominerar den kulturella föreställningsvärlden kan man inte hålla på principer, i vart fall inte i de ofta förekommande fall då de män som skulle ha kunnat träda i någon frånvarande mans ställe själva är utskrivna, ute i skogen eller farit till sjöss. I jämförelse med andra europeiska kulturer har den nordiska kvinnan alltid åtnjutit förhållandevis stor frihet och varit förhållandevis stark. Ytterligare en faktor som samverkar med medvetenheten om marginaljorden är adelns

förhållandevis svaga ställning i Sverige, alltså det *egalitära draget* i den svenska kulturen. Den svenska högadeln var säkerligen lika avskärmad och arrogant som dess ständsbröder i andra europeiska länder, men i frälsets lägsta skikt var skillnaden gentemot de självägande bönderna nog så liten. Dessutom var adeln inte på samma sätt som i andra europeiska länder sluten.

Möjligheten att genom rusttjänst förvärva frälse – att genom att visa att man hade vapen och häst uppnå skattebefrielse i utbyte mot krigstjänst – fanns kvar förhållandevis länge i Sverige, och när den möjligheten försvann, hade ämbetsmannadeln börjat sin sociala resa och tilltog i antal och styrka. Medan i andra europeiska länder adeln under perioden mellan högmedeltiden och den tidigmoderna tiden var en förhållandevis stängd social grupp, fanns i Sverige i princip alltid åtminstone en teoretisk möjlighet för de mest framgångsrika medlemmarna i de ofrälse stånden att förvärva adelskap – även om det sedan kanske i förhållande till de större självägande bönderna inte betydde mycket. Respekten för överhögheten som en sluten grupp med säregna kulturella traditioner är därför mindre i Sverige än i andra europeiska länder.

TILLSAMMANS MED den konsensusinriktade beslutsmetoden ledde den förhållandevis svaga överhögheten också till en överraskande *stor tillit till den gemensamma sfären* i Sverige. Den gemensamma sfären dominerades aldrig helt av någon liten grupp, och den dominant gruppen fick på ett helt annat sätt än i många andra

europeiska länder finna sig i kompromisser med befolkningsflertalet. Att ”de där uppe” gör saker som inte alls är förankrade hos ”oss här nere” är därför i den svenska historien långt mindre ofta förekommande än i andra länders historia. Den svenska staten har sällan eller aldrig förrätt sin befolkning på samma grundliga sätt som andra stater gjort. Det finns – bland annat genom bondeståndets delaktighet i ständsriksdagen – en tradition av att den allmänna sfären är ett gemensamt projekt för hela befolkningen som nog saknar motsvarighet i andra länder.

Dessa kulturdrag gemensamt – strävan efter oberoende, konsensus som problemlösningmekanism, uniformismen, pragmatismen, kvinnans starka och överhöghetens svaga ställning samt tilliten till den gemensamma sfären – blir det svenska, den svenska kulturen.

DEN SVENSKA KULTUREN finns, och jag vågar påstå att den i sin kärna ser ut ungefär som jag här försökt beskriva. I annat fall måste jag erkänna att jag i snart 30 års tid kämpat med och mot hjärnsnöken.

Huruvida denna kultur sedan är värd att bevara eller inte, är en annan femma. Jag menar att den i huvudsak är värd att bevara, i den mån en kultur nu går att bevara. Den svenska kulturen kommer förstås att fortsätta att förändras över tid. Men jag menar att det trots all den förändring som oundvikligen kommer att ske är värt att aktivt stödja denna kultur, att värna om oberoendet, att värna om de konsensusinriktade problemlösningssprocesserna (konflikt har inget eget värde, även om konflikt ibland är oundvikligt), att värna inte minst om kvinnans ställning och fortsätta utveckla den.

Eftersom jag är i den förmånliga positionen att ha bytt land av egen fri vilja, har jag nämligen aktivt valt Sverige. Detta val föranleddes inte (bara) av dess obestridligt vackra natur, utan (också) av att landet är som det är.

Och landet, det är den svenska kulturen.

Jakob Heidbrink är universitetslektor vid den juridiska institutionen vid Göteborgs universitet.

TEMA

POLARISERING PÅGÅR

Känslodriven polarisering präglar politiken i allt högre grad. Konflikt blir populärare än kompromiss. Men det som har gått snett kan vridas rätt igen.

Känslostorm

Den ökade polariseringen i amerikansk politik beror inte på ideologiska förändringar utan på förändrade känslor bland väljarna. Identifikation med en grupp driver fram utvecklingen.

Av Jonathan Rauch

I maj 2016 fick Cassy McWade problem med bilen på motorvägen i västra North Carolina. Hon ringde till sin bilmekaniker och bad om bogsering. Mekanikern kunde inte komma utan skickade en bekant från en annan verkstad. Efter en stund var Ken Shupe från Shupee Max Towing framme, men när han skulle koppla draglinan såg han en Bernie Sanders-dekal på stötfångaren. Shupe höll på Trump. Han gav McWade besked om att han inte skulle bogsera hennes bil, föreslog (enligt en redogörelse) att hon skulle ringa till regeringen och be om hjälp och så körde han därifrån.

”Jag har ingen lust att göra affärer med det klientelet”, sade han till den lokala tv-stationen WLOS. På frågan om han tyckte att det var rätt att lämna en bilist i sticket svarade han: ”Nej, rätt är det inte men det är normen nuförtiden. Det är den värld vi lever i.”

Alldeles riktigt. I vår tid har polariseringen inte bara skärpts utan rentav blivit sitt eget rättfärdigande. I en opinionsundersökning våren 2018 fann Pew Research Center ännu en markör i den långa raden milstolpar på vägen till ett tillstånd där landet inte längre kan regeras: demokraterna är nu lika ovilliga att kompromissa som republikanerna. Endast en minoritet i båda partierna (46 procent av demokraterna, 44 procent av republikanerna) svarade att de ”gillar förtroendevalda som kompromissar med dem de är oense med”. Den bärande principen i USA:s författning är att kräva kompromiss som ett villkor för regeringsmakten. Genom att förkasta kompromisser förkastar amerikanerna sitt lands styrelseskick. USA och andra länder har varit inne i denna sfär tidigare, och resultaten är aldrig goda.

Polarisering är ingen ny företeelse. Den har funnits länge, och det finns rikligt med statsvetenskaplig litteratur om ämnet. Det finns också rikligt med journalistisk litteratur som jag själv har bidragit till genom åren. Men något har förändrats och därför måste vi ta upp ämnet på nytt.

För 15 år sedan, då polariseringen såg ut att snabbt bli ett problem i vår politik, var alla överens om några viktiga trender. I kongressen hade polariseringen efter partilinje ökat stadigt sedan mitten av 1970-talet. Moderata ledamöter, alltid sårbara i sina ”swing”-distrikt, sveptes bort. En bidragande orsak var

gerrymandering – valdistriktens gränser dras om för att det ena eller andra partiet ska gynnas – men samma mönster dominerade i senaten, där valdistrikten består av delstaterna och gerrymandering därför är utesluten. I kongressen hade votering enligt partitillhörighet blivit regel, och någon ideologisk överlappning mellan partierna förekom knappast. Att eliten var polariserad syntes tydligt i båda partierna men den var inte symmetrisk: republikanerna hade girat längre åt höger än demokraterna åt vänster. Den politiska klassens mitt urholkades hela tiden. Alla dessa trender har förvärrats i stort sett linjärt sedan dess.

Efter sekelskiftet uppkom den kontroversiella frågan huruvida polariseringen var en allmän företeelse och inte bara förekom i eliten. Några statsvetare, till exempel Alan Abramowitz vid Emory University och Kyle Saunders vid Colorado State University, lade fram belägg för att väljarnas stöd för relativt pragmatiska positioner krympte. En annan tankeskola, ledd av Morris Fiorina vid Stanford, hävdade att den ideologiska mitten hade krympt men inte så mycket, och att mängder av amerikaner alltjämt var eniga på många punkter. Den stora förändringen var enligt honom att partierna, som båda var ideologiskt splittrade koalitioner, hade samlats utefter ideologiska linjer och erbjöd väljarna alltmer extrema kandidater.

Alla var överens om att båda typerna av förändringar – i partiernas sammansättning och i de partitrognas ideologier – hade inträtt och att båda gjorde det svårare att regera landet, men det viktiga var skillnaderna i tyngdpunkt. Om USA är på väg att bli en nation av extremister får vi allt svårare att regera oss själva. Om partierna däremot får en starkare ideologisk och sammanhållen karaktär kan det gynna landet.

Det fanns, och finns alltjämt, goda argument för partier med motsatta åsikter, även om åsikterna ibland tar sig uttryck i intolerans på väggkanten. År 1950 konstaterade en arbetsgrupp i American Political Science Association att landets båda partier i själva verket inte var tillräckligt polariserade. Arbetsgruppens utredning, ”Toward a More Responsible Two-party System”, drog

>>

POLARISERING PÅGÅR

FOTO: DAVID MCNEW / GETTY IMAGES

slutsatsen att partiernas filosofiska löslighet försvårade personliga val och ansvarsutkrävande. År 1990 studerade jag det politiska systemet i Japan och fann att ett vanligt klagomål – som jag ansåg övertygande – var att landets ideologiskt brokiga politiska fraktioner hade tömt de allmänna valen på meningsfulla alternativ och därför inte gav tillräckligt stark politisk styrning. Oenighet karakteriserar ”den värld vi lever i”, som bärgningsbilens chaufför sade, och ett sunt politiskt system släpper fram konflikter istället för att undertrycka dem.

Sådana var samtalets allmänna parametrar för 15 år sedan, före den stora recessionen, Sarah Palin, Bernie Sanders, Teapartyt, Black Lives Matter och naturligtvis president Donald Trump. Idag är de frågor som sysselsatte oss då fortfarande relevanta, men på viktiga punkter har de skjutits åt sidan av andra frågor. Nu har ordet polarisering en annan innebörd än det hade då.

För att förstå hur läget har förändrats ska vi börja med att konstatera att det som Fiorina sade för mer än tio år sedan gäller än idag: den ideologiska mitten har krympt men ingalunda försvunnit. ”I de flesta frågor samlas attityderna fortfarande i mitten”, skrev Fiorina 2014. Och ändå fortsätter mitten att erodera. I en färsk analys av data från American National Election Studies finner Abramowitz att andelen av samtliga väljare som placerar sig mitt på den ideologiska skalan (eller inte kan placera sig någonstans) sjönk från 49 procent 1972 till 35 procent 2012. Enligt Pew låg andelen amerikaner som intar blandade ideologiska positioner, istället för konsekvent konservativa eller liberala, på 39 procent 2014, en nedgång med 10 procentenheter från nivån 2004 (samma som 1994). Om takten i partiernas ideologiska sortering har gått ner beror det bara på att båda är så sorterade de kan bli.

Den geografiska sorteringen förstärker partisorteringens effekter. År 2016 bodde omkring 60 procent av USA:s befolkning i ”jordskredscounties”, där antingen Trump eller Hillary Clinton fick minst 60 procent av rösterna på de båda stora partierna. Den jämförbara siffran var 50 procent 2012 och ungefär 40 procent 1992.

Mittfältet underskrider dessutom sin vikt politiskt. Ju mer konsekvent ideologitrogen och extrem en amerikan är, desto troligare är det att han röstar och engagerar sig i politiken. Centrister och moderater tappar modet, uppfattar i allt högre grad miljön för förtroendevalda som fientlig och vill inte kandidera till kongressen eller delstatsförsamlingarna. Därmed blir den politiska miljön ännu mer fientlig till centrister och moderater och berövar moderata väljare möjligheten att rösta på kompromissvänliga kandidater. I alla dessa avseenden har alltså trenderna de senaste åren varit mer eller mindre linjära. Vad är det då för förändring jag talar om?

Låt oss se efter vad det betyder att 39 procent av alla amerikaner intar blandade ideologiska positioner. Om vi gräver lite djupare finner vi att många av dessa 39 procent inte är ideologiskt moderata. De är ideologiskt förvirrade. I många fall håller de sig med en eklektisk samling extrema åsikter.

Läget är analogt i båda partierna. Demokrater och republikaner är mycket mer rent vänstersinnade respektive högersinnade än de var för 50 år sedan. Republikanerna är mer regeringsfientliga än demokraterna. Ideologiskt står partierna på motsatta stränder. Men de är ändå långtifrån *intern* sammanhållna i någon filosofisk

bemärkelse. Demokraterna är delade mellan marknadsorienterade teknokrater och självutnämnda demokratiska socialister. Republikanerna sitter fast i en populistisk omvandling i strid med den relativt libertarianska, internationalistiska läran i partiets reaganitiska flygel som har dominerat hittills. Hör demokraterna hemma i center-vänstern eller i socialismen? I båda. Hör republikanerna hemma i populismen eller libertarianismen? I båda. Det vi ser är inte en skärpning av en koherent ideologisk skillnad. Det vi ser är en skärpning av en *inkoherent* ideologisk skillnad.

Och detta är kärnan i vad som känns som en tilltagande splittring i vårt land. År 2017 visade Pews mätningar att de svartas politiska attityder inte hade skilt sig i signifikant mån från de vitas sedan 1994, inte heller kvinnors från mäns eller högutbildades från lågutbildades. De politiska attityderna har skilt sig mycket måttligt även tvärs över åldersgränser och religiösa övertygelser. Men klyftan i inställning mellan demokrater och republikaner har ökat från 15 procentenheter 1994 till häpnadsväckande 36 procentenheter 2017. Med andra ord är den växande och nu gapande klyftan i amerikanernas politiska värderingar tydligt *partibetingad*. Och tillväxten i partitrohet avspeglar ingen tydlig eller ren ideologisk klyfta. Först och främst avspeglar den ökande partitroheten en ökande partitrohet.

Här står vi inför en intressant om än lätt surrealistisk fråga. Tänk om ökningen i partitrohet faktiskt inte i signifikant grad har någon grund? För att uttrycka saken lite mindre metafysiskt: tänk om det är tribalismen som sådan, inte ideologisk oenighet, som ligger bakom mycket eller rentav huvuddelen av polariseringens uppgång? Tänk om känslomässig identifikation med en grupp inom ett parti driver ideologin, mer än tvärtom? För att förstå och bedöma denna märkliga tes måste vi ta till fler verktyg än den klassiska statsvetenskapen erbjuder och hämta dem i socialpsykologi och kognitiv psykologi.

Det blir allt tydligare att de som studerade polarisering för tio eller 15 år sedan tog miste. Vi letade efter förändringar i *ideologi*, men förändringar i *känslor* är viktigare. Åtskilliga forskningsresultat har lett till den omvärderingen.

En av dessa förändringar är den tilltagande medvetenheten om ”affektiv polarisering”. Den mäter inte skillnader i partimedlemmarnas övertygelser utan skillnader i deras subjektiva känslor för varandra. Här ser det ganska illa ut. 2014 konstaterade Pew:

Andelen republikaner som har *mycket* ofördelaktiga uppfattningar om det demokratiska partiet har rusat upp från 17 procent till 43 procent under de senaste 20 åren. Andelen demokrater med mycket negativa åsikter om det republikanska partiet har också mer än fördubblats, från 16 procent till 38 procent. Siffrorna berättar dock bara en del av historien. Bland republikaner och demokrater som har ett mycket ofördelaktigt intryck av det andra partiet påstår det stora flertalet att det motsatta partiets politik utgör ett *hot* mot nationens välbefinnande.

Abramowitz konstaterar att den affektiva polariseringen har ökat snabbare än polariseringen i politisk inställning (även om de båda är hopflätade). Det finns åtminstone något som båda sidor kan enas om: att de inte kan enas. I Pews mätning är stora majoriteter

”Ju mer konsekvent ideologitrogen och extrem en amerikan är, desto troligare är det att han röstar och engagerar sig i politiken.”

POLARISERING PÅGÅR

Frälsaren.

FOTO: MARK WALLHEISER/GETTY IMAGES

(mer än tre fjärdedelar av respondenterna) i båda partierna ense om att republikanska och demokratiska väljare inte kan enas ens om grundläggande fakta. Och det finns något annat som de är ense om: 2016 fann Pew att majoriteter av starkt politiskt engagerade republikaner (62 procent) och starkt politiskt engagerade demokrater (70 procent) uppgav att det andra partiet ingav dem "räds-la". När man begrundar dessa och andra liknande resultat kommer man fram till att ordet "hat" är för starkt, men att det tyvärr platsar i den stämning som för närvarande råder mellan partierna. Det vi fruktar är vi också benägna att hata.

En annan besläktad utveckling ser vi i "negativ partitrohet". Vi avskyr det andra partiet mer än vi uppskattar vårt eget. Eric Groenendyk vid University of Memphis ser tecken på att människor hatar det andra partiet delvis därför att de är besvikna på sitt eget: "Trots denna ambivalens tycks de rationalisera en fortsatt identifikation med sitt parti genom att hysa ännu större avsky för det andra partiet. De engagerar sig med andra ord i det identitetsförsvar som vilar på idén 'det minst onda av två onda ting'." Den intensiva partibaserade animositeten slår vakt om känslan av tillhörighet och utför vad Groenendyk har kallat emotionell livräddning. Den inflammatoriska synen på president Obama hos personer som Dinesh D'Souza må ha varit absurd, men den tjänade syftet att få alla republikanska ledare att se bättre ut vid en jämförelse. Om Donald Trump är

djävulen inkarnerad gör man klokt i att stödja vilken medioker kandidat som helst som demokraterna ställer upp med.

En följd av sådan negativ partitrohet är att partianhängare inte samlas kring en sak eller ett parti som de tror på utan går samman för att bekämpa en kollektiv fiende – psykologiskt och politiskt en helt annan sak, som vi ser när vi studerar litteraturen om vad tribalism gör med hjärnan.

Människan är skapt för att tillhöra en stam. Vi är programmerade för att organisera oss socialt i grupper (vår egen grupp) och utgrupper (andras grupper) och organisera oss kognitivt så att våra resonerande processer och även våra sinnesintryck stöder ingruppens solidaritet. "Att tro är att höra till", som den socialpsykologiska frasen lyder – en generalisering som nu stöds av en bred och imponerande forskningslitteratur baserad på allt från kontrollerade experiment till hjärnskanningar.

Anhängare av motsatta idrottslag uppfattar tävlingar på olika sätt. Anhängare av motsatta politiska partier varseblir olika fakta och har olika åsikter om politiska åtgärder beroende på vilket parti som ställer sig på vilken sida. Att lägga fram fakta som trotsar ens identitets- eller gruppdefinierande uppfattning fungerar inte. Istället för att ändra åsikt förkastar de ofta fakta och håller fast dubbelt så hårt vid sina falska övertygelser. Detta gäller oavsett pedagogisk >>

"I vår tid har polariseringen inte bara skärpts utan rentav blivit sitt eget rättfärdigande."

och kognitiv eldkraft: supersmarta personer använder sina stora hjärnor till att göra hisnande rationaliseringar. "Extrem partitrohet kan vara bokstavligt talat beroendeframkallande", skriver socialpsykologen Jonathan Haidt. Partianhängare som hittar sätt att rationalisera sina övertygelser får en liten dopaminkick. "Likt råttor som inte kan sluta att trycka på en knapp kan partitrogna helt enkelt vara ur stånd att sluta tro på de mest bisarra ting."

I stor utsträckning tycks det vi kallar polarisering inte vara ideologiskt eller ens rationellt i USA. Vi kan rationalisera den på ideologiska grunder och den kan driva oss mot ideologisk oenighet, men vad vi faktiskt gör är att tillfredsställa en djup, atavistisk längtan att tillhöra en ingrupp och knyta oss fastare till vår grupp genom att känna och visa fiendtlighet mot en utgrupp. Om gruppsolidariteten kräver att vi gör helt om när det gäller frihandel eller invandring eller Ryssland eller Nordkorea eller militärt ingripande i Syrien eller vad det nu kan vara, så gör vi det och rationaliserar lappkastet. Om gruppsolidariteten kräver att vi ursäktar Donald Trump för beteenden som är långt värre än dem vi fördömde hos Bill Clinton, går det alldeles utmärkt för sig. För att travestera Groucho Marx har vi våra principer, men om vår ingrupp inte gillar de principerna så har vi *andra* principer.

Vid det här laget står det antagligen klart för alla att de teman som Trump kandiderade och vann på 2016, och de teman han regerar efter, inte är filosofiskt koherenta. Men de har en djupare psykologisk koherens. Trumps vädjanden till etnisk och rasmässig intolerans, hans bilder av USA som ett land och en kultur under belägring och hans populistiska demonisering av otaliga fiender gav republikanerna något som tilltalade dem mer än någon viss åtgärdslista: de erbjöd solidaritet mot ett hot. Enligt den tolkningen kan Trump ha säkrat sitt första fotfäste genom att ge partiets George Wallace-andel (George Wallace var en populistisk och rasistisk guvernör i Alabama under 1960- och 70-talen) det den ville ha, men att de övriga slöt upp bakom Trump berodde inte på att de tog emot hans budskap med öppna armar. De tog emot hans budskap med öppna armar för att sluta upp bakom Trump. Han presenterade en livfull vi mot dem-historia som pumpade in energi i en del av partiet, och när hans anhängare väl kom med en ny definition av vad "vi" (ingruppen) trodde på behöll resten av partiet sin identitet genom att skynda ombord på tåget. Resultatet var att den rena republikanska läran om allting från socialutgifter och protektionism till globala allianser och FBI förändrades totalt, men de partitrogna kände inte av någon *psykologisk* brist på konsekvens eller någon tvärvändning eftersom de till följd av sina ideologiska frivolter var kvar i samma ingrupp och hade samma utgrupp som motståndare.

I denna tolkning uppskattas Trump av den republikanska basen, eller åtminstone av en stor del av den, just därför att den demokratiska basen hatar honom. Polariseringen är ingen biprodukt av hans åtgärder och retorik. Polarisering är produkten. Hans provokationer och det andra lagets reaktioner tillfredsställer partianhängarnas behov av delad vrede mot en gemensam motståndare. Inom ganska breda gränser hade han full frihet att framgångsrikt locka med alla slags åtgärder (och eventuellt också att skjuta någon på Femte avenyn). Så länge han

provocerade vrede från andra sidan fick han fram ett skyddsvärn av lojalitet från sin egen.

I det avseendet är Trump inget politiskt geni utan bara en dussindemagog som trycker på knappar som politiker har manipulerat sedan Alkibiades. Att tala om fritt skolval eller hjälp till omskolning eller yrkesutbildning eller andra sätt att hjälpa arbetarklassen är gott och väl, men allmänhetens kollektiva amygdala ville ha något som mer liknade brottning, ett drama om vi mot dem, gott mot ont, där man kan stå på en stol och vråla halsen av sig.

Det betyder inte att ideologi inte spelar roll i partisympatier. Den ideologiska klyftan och klyftan mellan partierna har båda vidgats, och det är svårt att frilägga dem från varandra (även om forskning av Lilliana Mason vid Marylanduniversitetet konstaterar att "effekten [på "affektiv" eller social polarisering] av åtgärdsbaserad ideologi är mindre än hälften så stor som den identitetsbaserade ideologin"). Det betyder inte heller att förnuftet inte spelar någon roll och att vi alltid är tribalismens slavar. Tvärtom hävdar det följande resonemanget motsatsen. Men både akademisk forskning och de senaste årens konkreta politik pekar på att en rent politisk eller ideologisk framställning av polariseringen är

ofullständig. Vi står här inför en typ av tribalism som är djupare och starkare än vi hade trott. Den är en mäktig källa till politisk energi, och demagoger världen runt kopplar in sig i den.

Ett av de viktigaste kännetecknen på denna "nya" form av polarisering är att den inte alls är ny. Tribalism har varit den förhärskande sociala organisationsmodellen under alla utom de senast 2 procenten av år som människor har bott på jorden. För det första måste vi reda ut varför den nu hävdar sig så kraftfullt efter att i stort sett ha

slumrat i årtionden, och för det andra varför våra standardverktyg för att hålla den tillbaka inte fungerar.

Beträffande den första frågan – varför så mycket tribalism just nu? – är orsakerna överbestämda, som samhällsvetarna säger. Det råder ingen brist på orsaker till att allmänhetens efterfrågan på extrem polarisering har ökat. Bland dem som brukar anföras har vi den vikande anslutningen till civilsamhälleliga organisationer som fackföreningar och ideella föreningar, vilket har reducerat individernas känsla av samhörighet och handlingskraft, och man söker istället samhörighet genom identitet och stam. Lönstillväxten för lågutbildade har stannat upp, och det vållar besvikelse och bitterhet och öppnar vägen för demagogi. Den organiserade religionens allt svagare grepp och i synnerhet de stora protestantiska samfundens sönderfall har förflyttat undergångs- och frälsningsimpulserna till politiken, där de inte hör hemma. Identitetspolitik till vänster och marknadsfundamentalism till höger gnager sönder känslan av gemensam tillhörighet och identitet. Demografiska förändringar och hög invandring väcker farhågor bland vita för att de ska mista sin ekonomiska och kulturella ställning. Traditionella manliga arbeten blir färre, manliga sociala roller tunnas ut och arbetarklassens män känner sig snöpta och undanskuffade. Mediernas fragmentering isolerar oss i våra separata informationsbubblor. De sociala mediernas algoritmiska plattformar ger viral vrede en lukrativ affärsmodell. Klasskillnaderna framträder tydligare när livsstilarna blir alltmer mångskiftande och konsumtionsutbudet ökar.

POLARISERING PÅGÅR

Det är omöjligt att veta hur vi ska utvärdera de relativa eller absoluta fördelarna med dessa och andra faktorer som bidrar till tribaliseringen. Man får välja själv och lägga till sina egna erfarenheter. Det gemensamma temat är under alla förhållanden att människans skapades för att leva i små, homogena grupper där förändringarna gick långsamt och valen var få. Om vi befinner oss i stora, heterogena populationer med snabba förändringar och en förvillande mängd val, blir vi kanske frestade att bygga en tribal kokong åt oss själva: en form av emotionell livräddning (för att använda Groenendycks uttryck) som partipolariseringen kan ge om mer samhällsvänliga sätt att knyta band slår slint.

Det kan förklara den växande efterfrågan på polarisering, men vilka motvåpen har vi? Det finns många och av olika slag, men ett viktigt tal som Jonathan Haidt höll vid en sammankomst på Manhattan Institute 2017 ger ledtrådar. Haidt hävdade att det är svårt för en stam att driva och vidmakthålla ett modernt liberalt samhälle grundat på kompromisser, tolerans och opersonliga regler och institutioner. För att lyckas måste flera sociala arrangemang fungera exakt rätt. I dem ingår formella lagar som författning, informella normer som laglydnad och sannfärdighet, regelbaserade institutioner som fria marknader och val, ett utbildningssystem som inympar liberala värden och en allmän moral som iakttar och försvarar dessa värden.

”Vi står här inför en typ av tribalism som är djupare och starkare än vi hade trott.”

Dessa sociala arrangemang kan hålla tillbaka ohämmad tribalism genom att vädja till konkurrerande värden och erbjuda en bättre uppgörelse: om jag behärskar mina egna tribalistiska impulser och rättar mig efter liberala normer kommer andra att göra likadant, och vi kan alla glädjas åt mer fred, välbefinnande och rättvisa än någon stamhövding eller gudom skulle kunna ge. Den gyllene regeln, Lockes teori om det sociala kontraktet, Smiths osynliga hand, Kants kategoriska imperativ, Mills argument för intellektuell frihet, Rawls slöja av okunnighet och USA:s författning som balanserar motvägande krafter – alla kräver de på sina olika sätt att vi tar avstånd från småskuren provinsialism och anförtror vårt öde åt abstrakta regler och neutrala myndigheter, på villkor att andra gör likadant.

Under seklens lopp kom vi att i steg för steg ta dessa liberala arrangemang för givna – men det var ett misstag. Genom historien och i hela världen idag har få samhällen lyckats övervinna tribalismen, där vinnaren tar allt. Och i Amerika har vi på senare tid tagit oss en mängd friheter med arrangemangen. I politiken har vi kopplat bort de grindvakter och institutioner som gallrade ut sociopatiska politiker innan de hann få sina namn på valsedlarna. I det civila livet har vi fallit till föga för cynism riktad mot kärninstitutionerna – strängt taget har vi godkänt och bekräftat den. På utbildningsområdet händer det ofta att elituniversiteten uppmuntrar studenterna att befästa >>

Han och ingen annan.

FOTO: KENA BETANCUR/GETTY IMAGES

sina tribalistiska identiteter istället för att höja sig över dem. Medierna öppnar nya möjligheter för att sprida och bekosta extremism. På den allmänna moralens område har normer som fördragsamhet, sannfärdighet och respekt för lagen undergrävt, vanligen för finansiell eller politisk vinning. Dessa och andra sociala arrangemang började glida iväg långt före Trump.

Återigen råder ingen brist på syndabockar. Återigen har de flesta ett gemensamt tema. Att förhåna och försvaga liberala värden och institutioner ökar rädslan för att vi inte kan leva i fred med varandra och höjer alltså hotnivån. När den konservativa aktivisten Grover Norquist påstår att "det moderna demokratiska partiet upphör att vara en konkurrerande kraft i amerikansk politik" om fler delstater inför lagar som ger rätt till arbete menar han att vi inte ska komma överens med den andra sidan utan utrota den. Den andra sidan svarar med precis den fruktan man kan vänta sig. Frukten radikaliserar, och för de många företagsamma aktivister, politiker och berömdheter som odlar frukten är radikalism personligen och politiskt lönsam.

Författningsfäderna var fullt medvetna om farorna med populism, demagogi och splittring. De byggde en konstitutionell ordning utformad för att framtvinga kompromisser och hejda sociopatiskt beteende. Men institutionerna som var tänkta att tjänstgöra som grindvakter (elektorskollegiet, den utnämnda senaten) blev föråldrade och de grindvakter som efterträdde dem (partipampar, rökfyllda rum, stora medier) kom att te sig odemokratiska och miste sitt grepp. Idag ligger vägen till makten för en sociopat eller demagog mer eller mindre öppen. Följden är att de säkerhetsanordningar som skulle skydda systemet när arrangemangen hamnade ur spår själva har börjat klicka.

Det är så som en ny form av polarisering har uppstått. Strider mellan partierna har i allt högre grad sitt upphov i en förnimmelse av hot, inte i politiska meningsskilligheter – en känsla som demagogerna mer än gärna förstärker. Om motsidan vinner hänger vår egen sidas livsstilar, våra värden, själva vår förmåga att finnas till på en skör tråd. Därav memen "Flight 93 election" eller demokratins död. Politiken blir en nollsumme- eller en negativsummekonflikt. Normer och begränsningar kastas i papperskorgen, alla tillgängliga verktyg och tekniker blir till vapen. I det avseendet är den typ av polarisering vi nu ser inte politisk utan *anti-politisk*. Den är absolut inte vad arbetsgruppen i American Political Science Association hade i tankarna när den uppmanade partierna att utveckla tydligare och mer sammanhängande politiska positioner.

Om liberala arrangemang som institutioner, normer, förtroende och socialt samarbete kan råka ur led kan de också vridas rätt. Vi vet att det är så därför att många länder världen runt har etablerat varaktiga och framgångsrika liberala regimer som har bemästrat till synes övermäktiga svårigheter. Vi amerikaner har sett grov tribalism i vårt eget förflutna: i början av 1800-talet mellan federalister och demokrat-republikaner, på 1820- och 1830-talen mellan jacksonianer och whigs, på 1850-talet mellan nordstater och syd-stater, i medborgarrättskonflikterna i mitten av 1900-talet. Ändå återvann landet sin jämvikt varje gång.

Kollektivt och individuellt kan vi välja. Människan är i vissa

avseenden programmerad för tribalism. Men inte i alla avseenden, och inte på sätt som vi är oförmögna att stå emot. Framförallt är mänskliga samhällen mer plastiska än individer och de kan utformas av frivilliga val – val som i sin tur har styrts av förnuft och god vilja och institutionernas utformning. Till skillnad från sina apliknande förfäder kan moderna amerikaner fatta beslut om sitt liv och sin stat, och de besluten gör skillnad. Som Haidt har sagt kan tribalism vara *för*-programmerad men den är inte *hård*-programmerad.

Många är uppskrämda och utmattade av polariseringsindustrin och vill inte ha mer med den att göra. Många börjar få klart för sig att någon trycker på deras knappar och hackar deras hjärnor. Fler beslutar sig för att göra något åt det genom att ta civila initiativ med namn som Better Angels, Bridge the Divide, Bridge USA, Living Room Conversations och Listen First Project.

Ingen organisation eller initiativ kan av egen kraft vända polariseringen helt om. Men allt fler insatser med det målet kan göra avtryck på olika sätt. Ett är naturligtvis att dämpa animositeten och öppna kanaler mellan individer. Ett annat är att ifrågasätta pratet om hjälplöshet. De som deltar i sådana grupper känner

ofta att det finns något de kan *göra*. De får energi att förbättra det affektiva klimatet, om inte i hela landet så i varje fall i sitt eget liv och närsamhälle. Som Tocqueville har talat om för oss finns det inte mycket amerikaner inte kan åstadkomma när de sätter igång att resa ett tak eller grunda en medborgargrupp.

Ett ännu viktigare sätt att återskapa band mellan människor är att förstärka institutionerna. De flesta tänker inte på institutioner i samband med polarisering. De flesta amerikaner nuförtiden tänker överhuvudtaget inte på institutioner.

Men att återuppbygga dem och tänka mer institutionellt är de viktigaste bitarna i pusslet.

I tre föreläsningar på senare tid på Princetonuniversitetet lägger den konservativa forskaren och författaren Yuval Levin fram ett skarpsinnigt och betvingande argument för institutioner. Att allmänheten har tappat förtroendet för institutionerna och dessutom inte ens funderar över dem har lämnat en lucka i det amerikanska vardagslivet som vållar anomi och frustration och gör problem svårlösliga. "Vårt samhälle behöver något som det saknar men *inte ber om*", säger Levin. "Det vi saknar, även om vi alltför sällan uttrycker det på det sättet, är inte samhörighet rätt och slätt utan en *struktur* för ett samhällsliv: ett sätt att ge form och syfte, konkret mening och identitet, åt det vi gör tillsammans."

Med institutioner menar han i stort sett "bestående former för vårt liv i samhörighet med varandra, former och strukturer för vad vi gör tillsammans". Att de har försvagats gör allt annat svårare. Idag står samhället inför många utmaningar men inte exceptionella sådana, hävdar han:

Det som verkligen faller i ögonen i vår tid [...] är inte tyngden i dessa påfrestningar utan våra institutioners svaghet – från familjen vidare upp till statsledningen med många skikt däremellan – som gör att vi är mindre kapabla att hantera påfrestningarna och hålla samman. Och vi står där med något som mer liknar formlös

*"Frukten radikaliserar,
och för de många
företagsamma aktivister,
politiker och berömdheter
som odlar frukten är
radikalism personligen
och politiskt lönsam."*

POLARISERING PÅGÅR

Utan kompromisser går det inte.

FOTO: TT

samhörighet, ett socialt liv utan strukturella stöttor, som kan fungera utmärkt för människor med mycket socialt kapital att förbruka men inte fungerar tillnärmelsevis lika bra för dem som behöver bygga upp sitt förråd av det.

Levin tar inte specifikt upp polariseringsproblemet, men hans resonemang gäller också det. I många avseenden är institutioner tribalismens fiender, åtminstone i ett liberalt samhälle. De samlar definitionsmässigt människor för gemensamma insatser på gemensamma projekt, och det bygger ett samhälle. De socialiserar också enskilda individer och för kunskap och normer vidare till nya generationer. Eftersom institutioner är varaktiga (eller försöker vara det) har de ett längre perspektiv och hämmar beteenden som enbart gynnar egenintresset på mycket kort sikt. Eftersom de tvingar individer att rådgöra med andra innan de fattar beslut och håller dem ansvariga efteråt, filtrerar de missuppfattningar och misstag och korregerar dem. Under många omständigheter kan de skänka stabilitet och resurser som lindrar chocker av ekonomiska och sociala störningar. Och genom att organisera kollektiva ansträngningar gör de människor mycket effektivare, vilket i sin tur stärker känslan av handlingskraft och värdighet. Vi behöver bara se hur medlemskap i scouterna, Kiwaniklubbar, Amerikanska advokatsamfundet eller det militära formar oss som individer, slår broar mellan människor, bygger våra samhällen och etablerar normer som definierar oss. På alla dessa och andra sätt har de mänskliga institutionerna varit den genombrotts-teknologi som befriade *Homo sapiens* från stamtillhörighetens fjättrar.

Institutioner kan givetvis agera inskränkt, antisocialt eller förtryckande. De kan själva gripas av tribalism. De behöver tillsyn och sund konkurrens. Men när vi börjar behandla institutioner som hinder för personlig utveckling och sopar undan dem i ett överskott av demokratiseringsnit, ersätts de inte av förunderliga sociala nätverk som binder samman och pacificerar hela världen, utan av atomisering, ineffektivitet och sårbarhet – som i sin tur föder fruktan och fiendskap. Det är ingen tillfällighet att Donald Trump och hans anhang hela tiden svärar ner institutioner och försvagar dem. Starka institutioner reser en mur mot sociopater, svaga institutioner jämnar vägen för demagogi.

Att återuppbbygga institutionerna – och att observera och sätta värde på dem, vilket är lika angeläget – är viktigare för att hålla tribalismen i schack än nästan allt annat som politiken kan göra. Och

två institutioner förtjänar i synnerhet att förstärkas: det republikanska partiet och det demokratiska partiet.

Det låter säkert besynnerligt. Är inte partierna nästan definitionsmässigt själva källan till den partipolitiska polariseringen? Faktiskt inte. Paradoxalt nog har partitroheten aldrig varit starkare men partiorganisationerna har aldrig varit svagare – och det är inte alls någon paradox. Medan de hade kraft att göra det engagerade partierna medborgarna i frivilligt arbete, lokala partiavdelningar och samhällsliv, och det gav vanligt folk en känsla av politiskt engagemang som man inte får om man låter det räcka med att rösta eller skänka en slant till partiet. Tills de miste kraften att göra det granskade de noga politiska kandidater och rensade ut sociopater och alla som inte dög till ett sådant ämbete eller saknade genuint intresse. När de kunde tog de till incitament som arbetstillfällen, pengar och skydd från hot av olika slag för att förmå lagstiftarna att samarbeta och acceptera kärva kompromisser. Försvagningen av partierna som *organisationer* har tvärtom förmått människor att istället samlas kring partierna som *varumärken* och förvandlat organisationspolitik till identitetspolitik.

Ju mer partierna försvagas som institutioner, vilkas medlemmar förenas av lojalitet till sin organisation, desto mer förstärks de som stammar, vilkas medlemmar förenas av hat till fienden (verklig, överdriven eller påhittad). I det avseendet väntas polarisering skapa solidaritet när institutionerna inte förmår det. Om vi inte kan hålla institutionerna vid liv skapar vi spöken istället.

I vår partifientliga, institutionsfientliga miljö kan inget av detta vändas helt om utan svårighet. En växande skara politiska tänkare tror ändå att det är möjligt att förstärka partierna och att det vore gynnsamt. Att vända de senaste fyra decenniernas ensidiga strävan mot en ständigt mer individualistisk politik är absolut nödvändigt och det minsta vi kan göra.

Var hamnar vi då? I ett träsk, men med en väg ut. Vi kan inte förändra den mänskliga naturen. Vi står där med våra själv som utvecklades i Serengeti. Men vi är rationella varelser i stånd att analysera och förstå krafterna som ansätter oss, och vi är kapabla att reagera. Det krävs direkta åtgärder, till exempel brobyggande mellan människor, för att vi ska kunna kämpa ner affektiv polarisering och tribalism. I ännu högre grad kräver det indirekta åtgärder, exempelvis att förstärka institutioner som fackföreningar, ideella föreningar, politiska partiorganisationer, utbildning i medborgarkunskap med mera. Framförallt kräver det nya normer: att vi återupptäcker och på nytt hyllar dygder som laglydnad och sannfärdighet och fördragsamhet och kompromissande.

Först och främst behöver vi insikt och medvetenhet. Sedan kan vi knyta privata och kollektiva band, därpå kan vi återupprätta sociala normer och institutioner. Det är de åtgärder vi måste vidta mot polariseringen, och vi behöver bara gå till historien för att se att de kan fungera. Det finns förstås inga garantier. Men ingen ny teknologi behövs heller. Och hur underligt det än låter kan president Trump och hans trollarmé just med den rena fräckheten i sina attacker och sin ohöjda sociopati till sist förstärka liberala normer och institutioner genom att skrämja oss att försvara dem.

Jonathan Rauch är senior fellow vid Brookings Institution. Texten, *Rethinking Polarization*, publicerades ursprungligen i *National Affairs* nr 42/2020.

Översättning: Margareta Eklöf

De upplystas intolerans

Det politiska har blivit det privata. Det påverkar vardagen och det politiska systemets funktionssätt.

Av Svend Dahl

I Therese Bohmans roman *Aftonland*, som gavs ut 2016, inleder huvudpersonen Karolina, som är professorn i konstvetenskap vid Stockholms universitet, en kärleksrelation med en man som visar sig rösta på Sverigedemokraterna.

Att något sådant skulle kunna hända i verkligheten framstod, att döma av utrymmet detaljen med partisympatierna fick i recensionerna, för många som djupt osannolikt. Att mannen, Anders, dessutom framställdes som sympatisk och vanlig, gjorde sannolikt saken än mer uppseendeväckande.

För många, företrädesvis kvinnor, är det idag otänkbart att ha ett förhållande med en person som sympatiserar med det parti som enligt opinionsmätningarna är Sveriges näst största eller rentav största. Det understryks inte minst av återkommande vittnesmål om hur formuleringar om att att SD-sympatisörer inte behöver göra sig besvär, blivit allt vanligare i dejtingappar som Tinder.

Det är lätt att se parallellerna med den händelse som Jonathan Rauch refererar till i inledningen av sin essä. Precis som i exemplet med den Trumpprästande bilbärgaren, som vägrar hjälpa en bilist med en Bernie Sanders-dekal på bilen, har politiska ställningstaganden kommit att ta plats i delar av livet som tidigare utspelat sig långt från politiken.

Vi är många som sedan några år in på 2010-talet kunnat vittna om hur politiska åsikter fått vänskaper att upphöra, middagsinbjudningar att utebli och relationer att ta slut. I Sverige har utvecklingen framförallt drivits på av Sverigedemokraternas framväxt som politisk kraft. Men mönstret är detsamma som märkts i Storbritannien efter brexitomröstningen och i USA i och med Donald Trumps presidentskap.

I sin självbiografiska bok *White* beskriver författaren Bret Easton Ellis hur han i början av 2016 åter middag med några vänner i Los Angeles, och det visar sig att några kring bordet planerar att rösta på Trump. Både den ängsliga tystnaden när frågan kom på

tal och rädslan för både professionella och sociala konsekvenser om ställningstagandet skulle bli känt, är som hämtade från middagsbjudningar i Stockholm de senaste åren.

Det politiska har blivit det privata, på ett sätt som var svårt att föreställa sig för ett decennium sedan. Det påverkar vardagen, och det påverkar det politiska systemets funktionssätt.

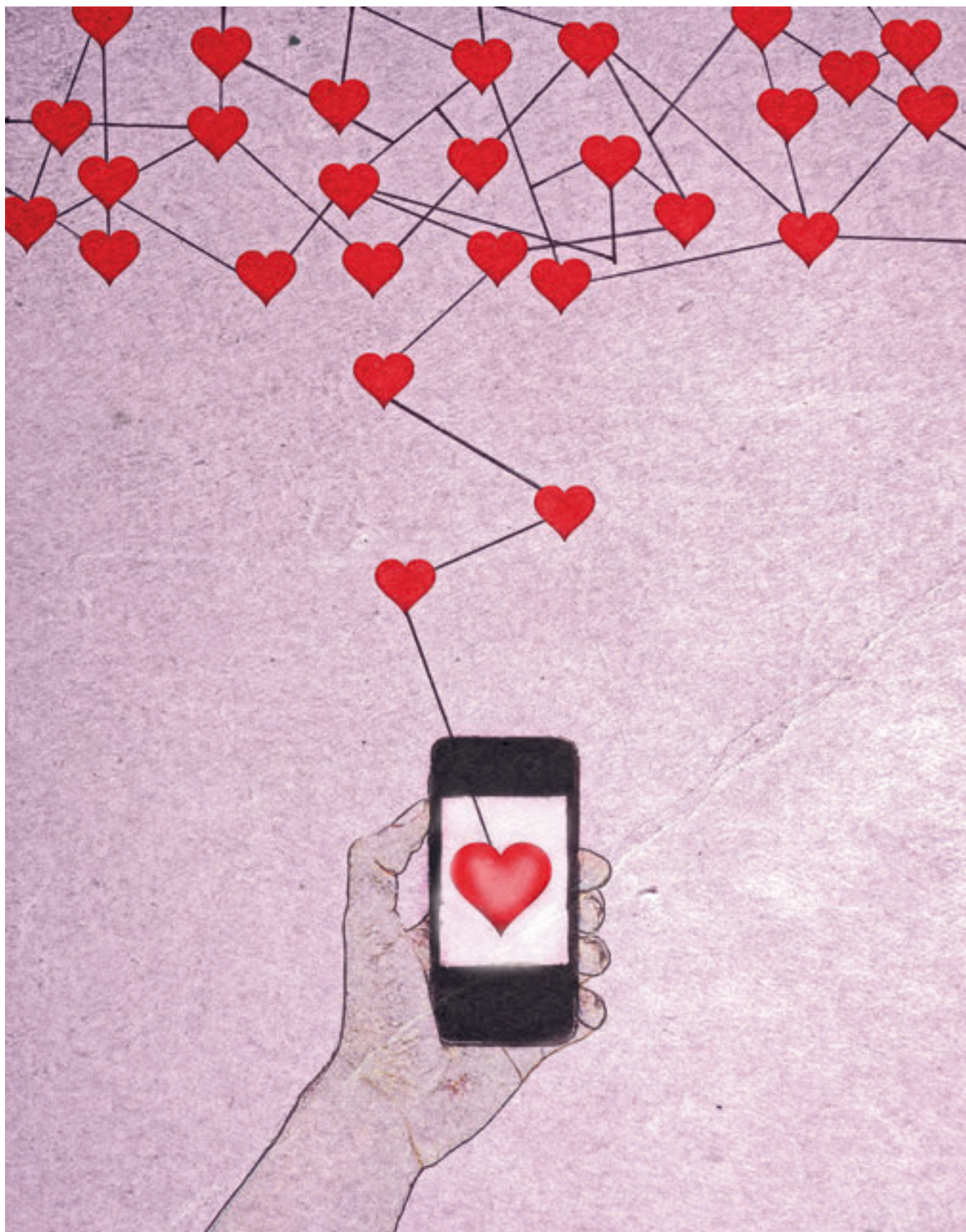
För att förstå denna nya politiska vardag är det, som Rauch gör, värt att ta fasta på begreppet "affektiv polarisering". Det innebär att man, i stället för att se till skillnader i ideologisk övertygelse eller sakpolitiska prioriteringar, beskriver spänningarna i ett politiskt system genom att se till de känslor anhängare av olika partier hyser inför varandra. I essän konstaterar Rauch att den affektiva polariseringen – mätt som graden av negativa känslor inför politiska motståndare – ökat snabbare i USA än polariseringen i sakfrågor.

Det är en iakttagelse som är värd att placera i en svensk kontext. För även om det finns sakpolitiska skillnader i grunden, exempelvis i synen på hur migrationspolitiken ska se ut, motsvarar skillnaderna i policyförslag sällan de känslomässiga avstånd i debatten.

När de politiska konflikterna i huvudsak handlade om traditionella höger-vänster-frågor, som skatter och socialförsäkringar, var det ovanligt med denna typ av känslomässig polarisering. Det gällde även när debatten var extremt laddad som i samband med löntagarfonderna i början av 1980-talet eller sjukförsäkringsfrågan inför valet 2010. Det är förstås rimligt att koppla dagens affektiva polarisering till Sverigedemokraterna och invandringsfrågan. Men det är inte första gången i svensk politisk historia vi ser något liknande.

Det tidiga 1920-talets debatt om rusdrycksförbud hade sett till tonalitet och känslomässig polarisering många likheter med >>

POLARISERING PÅGÅR

Politiskt korrekta känslor?

FOTO: GARY WATERS/TT

dagens konflikter. I sin bok om svensk politisk historia citerar Per T Ohlsson exempelvis en ledare i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning signerad tidningens huvudredaktör Torgny Segerstedt:

”Läseriet och förbudsfanatismen äro yttringar av samma sinnesart. Det är tyngden och mörkret och grubblerierna i de ensliga stugorna uppe i våra folkfattiga bygder, som återspegla sig i denna tankevärld. Dess synkrets är trång och luften syrefattig och instängd.”

För den som följt de senaste årens politiska debatt är tonläget bekant. Oförsonligheten, kombinerad med ett moraliskt förakt inför meningsmotståndaren, är densamma som idag förekommer när liberaler och socialdemokrater angriper dem som menar att Sverigedemokraterna skulle kunna fungera som underlag för en borgerlig regeringsbildning.

Rusdrycksfrågan knöt – på samma sätt som dagens konflikter kring högerpopulism, invandring och integration, och på ett helt annat sätt än frågor som skatter och bidragsnivåer någonsin gjort – an till grundläggande föreställningar om identitet och grupptillhörighet. Precis som idag fick den affektiva polariseringen långtgående praktiska konsekvenser för det politiska livet genom 1924 års splittring av det tidigare dominerande Liberala Samlingspartiet.

Konsekvensen av den affektiva polariseringen blir, som Rauch konstaterar, en förstärkt politisk tribalism där politiska identiteter i hög grad formas av avskyn inför motståndaren.

Att den affektiva polariseringen drivs på av elitgrupper inom politik och medier är uppenbart. Här finns såväl politisk makt som social status att vinna på polariseringen. Men även i väljarkåren som helhet är den synlig.

Naturligtvis kommer det alltid att vara lättare att hitta kvinnor som på förhand avvisar SD-väljare vid Telefonplan söder om Stockholms innerstad, där en knapp fjärdedel av väljarna röstar på Vänsterpartiet. Samtidigt är förhållandena på andra platser i Sverige de motsatta. I många kommuner i södra Sverige höjer ingen på ögonbrynen om knattefotbollstränaren är förtroendevald för Sverigedemokraterna, medan den som förordar Miljöpartiets syn på privatbilism skulle ha svårt att känna sig hemma. Den gemensamma nämnaren är oförståelsen inför andra åsikter och bevekelsegrunder än de egna.

Sådan politisk tribalism är sannolikt en viktig faktor bakom de låga nivåer på partiledarförtroende som opinionsinstitutet noterat på senare tid. Historiskt sett har det inte varit ovanligt att en sittande statsminister eller oppositionens statsministerkandidat åtnjöt förtroende även bland motståndarsidans sympatisörer. Det gällde Fredrik Reinfeldt som under sin tid som statsminister, trots en stundtals hård och ideologisk höger-vänsterkonflikt, åtnjöt ett förtroende långt större än regeringspartiernas andel av väljarstödet. Men det gällde också Stefan Löfven som inför valet 2010 åtnjöt förtroende även bland borgerliga väljare. Idag är situationen en helt annan och partiledarna

har mycket svårt att vinna förtroende utanför den egna gruppen sympatisörer.

Det är uppenbart att den affektiva polariseringen leder till politisk dysfunktionalitet. Rädslan att förknippas med Sverigedemokraterna har sedan 2010 förhindrat svenska politiker att hantera problem med växande utanförskapsområden. Men den affektiva polariseringen, och att stora delar av det politiska etablissemang- et som en konsekvens av denna ser Sverigedemokraternas existens som den primära politiska frågan, har även lett till en regeringsbildning som kortslutit grundläggande politiska konflikter. Att en rödgrön regering för att isolera Sverigedemokraterna väljer att genomföra Centerpartiets och Liberalernas marknadsliberala reformagenda, riskerar att få långtgående konsekvenser inte bara för de partier som ingår i januariöverenskommelsen utan även för förtroendet för det politiska systemet som helhet.

Inte minst har januarisamarbetet bidragit till att det från de ingående partiernas sida, och från positivt inställda opinionsbildare, blivit fritt fram att anklaga politiska motståndare för att hota den liberala demokratin och till och med bana väg för

ett tyskt 1930-tal. Tendensen har funnits i svensk samhällsdebatt i snart ett decennium, men när en regeringsbildning tillåts bygga på den typen av anklagelser rubbas balansen i det politiska systemet. Sakta urgröps det förtroendekapital som alltid bör existera mellan partier som gör anspråk på att kunna ingå i regeringar eller sakpolitiska uppställningar.

Särskilt allvarligt blir det när den liberala demokratin institutioner används för att förstärka politisk polarisering och tribalism. Som Jonathan Rauch påpekar i sin essä är den liberala demokratin institutioner i själva verket

centrala instrument för att garantera ett fredligt samspel mellan motstridiga politiska viljor.

I den affektiva polariseringens tidsålder finns risken att dessa verktyg för att motverka ohämmad politisk tribalism istället används som slagträn för att förstärka konflikter. Det blir exempelvis effekten när skyddet för den liberala demokratin används som argument för att underkänna den konfliktlinje de allra flesta väljare röstar utifrån på valdagen eller när liberalt sinnade eliter, som ifråga om brexitomröstningen, rentav vill underkänna folkets beslut. Men det blir likaledes konsekvensen när en fråga som den om public service-medier- nas roll och omfattning avförs från den politiska dagordningen med argumentet att varje avsteg från status quo hotar den liberala demokratin.

Här finns en uppenbar risk för en liberal intolerans, där de som ser sig som den liberala demokratin främsta försvarare mer eller mindre omedvetet reducerar institutionerna de vill värna till tacksamma argument för dem som av ideologiska skäl vill se en annan ordning än den liberala.

Att värna integriteten hos institutionerna lär i längden vara det bästa sättet att slå vakt om en liberal demokrati.

Svend Dahl är chef för Liberala Nyhetsbyrån.

POLARISERING PÅGÅR

Affektiv polarisering.

FOTO: BUKOWSKIS

Identitetspolitik.

FOTO: DOMINIC LIPINSKI/TT

Alla blev så arga

Inställningen till brexit ledde till polarisering och en aggressiv debatt. Samtidigt är britterna alltmer eniga i sakpolitiken.

Av Katrine Marçal

Tänk om det inte är så att skillnaden mellan partierna har ökat. Istället är det bara vår känslomässiga identifikation med den ena eller andra ideologin som har blivit starkare?

Det är Jonathan Rauchs intressanta tes om det nya politiska landskapet i USA.

Och även sett ur en brittisk kontext verkar det ligga en hel del i den.

2018 identifierade sig bara 9 procent av den brittiska väljarkåren starkt med ett politiskt parti. På 1960-talet var siffran nästan

50 procent. Antalet har med andra ord minskat under en längre period. Samtidigt har inställningen till brexit på mycket kort tid blivit viktigare för människors politiska identitet än vilket parti som de röstar på.

44 procent säger idag att de "starkt identifierar sig" med sin sida i folkomröstningen om EU-medlemskapet. Detta har alltså inträffat på bara ett par år. Samtidigt som de nya brexitidentiteterna alltså trumfar partiidentitet är de i hög grad just känslomässiga.

En majoritet av både dem som röstade för och emot brexit beskrev i en undersökning av Sara B Hobolt, Thomas J Leeper

POLARISERING PÅGÅR

och James Tilley från London School of Economics och Oxfords universitet den andra sidans väljare med starka känslomässiga ord. Den som hade motsatt uppfattning var ”hycklande”, ”själv-isk” och ”inskränkt”. Bara hälften av de brittiska väljarna säger sig idag vara villiga att diskutera politik med någon som har motsatt uppfattning i brexitfrågan. Och bara en av tre skulle tycka att det var okej att deras barn gifte sig med någon som röstade annorlunda i folkomröstningen om EU-medlemskapet 2016. Det finns gott om historier om hur brexit har orsakat grannfejder, skilsmässor och problem på arbetsplatser.

Just eftersom folk blir så extremt arga.

Samtidigt som brexit bara blev mer och mer tekniskt komplicerat under de svåra förhandlingarna med EU 2017–2019 blev frågan för många väljare hemma i Storbritannien bara enklare och enklare. Det handlade knappt ens om EU längre. Det handlade om vem som skulle bestämma: folket, eller eliterna. Skulle man respektera folkomröstningsresultatet, eller skulle man det inte?

Och det handlade om, ja: känslor.

”Tänk om det är tribalismen som sådan, inte ideologisk oenighet, som ligger bakom huvuddelen av polariseringen i dagens politik?” skriver Jonathan Rauch. Det kan mycket väl vara fallet i Storbritannien. För ja, det är svårt att se rimligheten i att just inställningen till EU har blivit en sakfråga av sådan känslomässig vikt för briter att de är beredda att skilja sig över den.

En av de drivande faktorerna i den politiska oredan i Storbritannien har varit att de nya känslomässiga brexitidentiteterna inte har matchat det traditionella partilandskapet. Inom både Konservativa partiet och Labour fanns väljare på båda sidor. Skiljelinjen mellan partierna speglar med andra ord inte skiljelinjen gällande brexit. Detta gjorde att både Konservativa partiet och Labour höll på att slitas sönder av brexit. Medlemmarnas engagemang för och emot EU trumfades ju deras engagemang i Konservativa partiet rent känslomässigt. Detta gjorde det brittiska landskapet 2016–2019 annorlunda än det amerikanska som Jonathan Rauch beskriver. I USA skedde ju polariseringen mellan partierna. I Storbritannien nästan lika mycket inom partierna.

Boris Johnson tillträdde som premiärminister sommaren 2019 och gjorde av allt att döma analysen att Konservativa partiets identitet behövde korrigeras i linje med människors nya känslomässiga brexitidentitet. Boris Johnson gjorde medvetet om Konservativa partiet till ett ”brexitparti” bland annat genom att utesluta 21 seniora parlamentariker som vägrade acceptera hans hårda linje. Å andra sidan vann han inte valet 2019 på något aggressivt budskap om brexit. Boris Johnson vann det snarast på en uppmaning att ”få brexit avklarad”, vilket appellerade även till grupper som hade röstat mot brexit 2016 men tyckte att Storbritannien behövde gå vidare.

Jonathan Rauch skriver att när partierna i USA blev svagare som *organisationer* började folk istället samlas runt dem som *varumärken*. Det har bidragit till den känslomässiga polariseringen av politiken. I Storbritannien skulle man kunna göra analysen att partierna har blivit svagare och att folk istället har samlats runt sin inställning till EU-frågan.

Som vore den ett varumärke.

Den nya och starka brexitidentiteterna i Storbritannien har

gjort människor mer politiskt engagerade men till priset av ett aggressivt tonläge. Till och med Boris Johnson själv som mer än någon annan har lyckats vinna i detta nya politiska landskap verkar se de långsiktiga problemen. Sedan valsegern har han vid upprepade tillfällen talat om vikten av att Storbritannien ”kommer samman igen” och ”läker de politiska sårerna”.

Frågan är vilka dessa egentligen är. Rent sakpolitiskt.

Samtidigt som folk grälar om brexit finns det många politiska frågor i vilka briterna blir alltmer eniga. Till exempel om jämställdhet, om homosexuella ska få gifta sig och om inställningen till utlännningar. En ny politisk mitt börjar formas här som partierna tvingas förhålla sig till. Det går exempelvis att se i hur Konservativa partiets ledande företrädare idag ofta kallar sig feminister och att partiet ändrade sig gällande homosexuellas rätt att gifta sig 2013.

Dessutom är väljarna relativt eniga om den ekonomiska politiken. De tycker att regeringen ska satsa på sjukvården och på att bekämpa fattigdom oavsett om de röstar konservativt eller Labour. Boris Johnsons ekonomiska politik ligger också en bra bit till vänster om Margaret Thatchers. Han backade från att sänka den brittiska bolagsskatten ytterligare. Därmed närmade han sig

Labour. Just skattefrågor representerade ju för bara några år sedan en viktig ideologisk konfliktlinje mellan höger och vänster men det verkar de alltså inte längre göra. Dessutom har faktiskt förtroendet för andra människor (om än inte för politiken) gått upp i Storbritannien de senaste åren.

Bilden är med andra ord inte entydig.

Jonathan Rauch skriver om det han kallar för ”negativ partitrohet”: alltså att vi avskyr det andra partiet mer än vi uppskattar vårt eget. Väljarna rationaliserar fortsatt identifikation med sitt parti genom att hysa än

större avsky för den andra sidan. Detta gick också att se i Storbritannien. Labourpartiet mobiliserade i högre grad väljare mot Boris Johnson och Konservativa partiet än för sitt eget program i valet 2019. De konservativa lade däremot knappt fram ett politiskt program, så tunt på åtgärder var deras valmanifest. Istället handlade valkampanjen om att skrämmas med att brexit inte skulle bli av. Samt att Jeremy Corbyn skulle kunna bli premiärminister. Detta skulle man med Jonathan Rauchs ord kunna kalla för ett ”identitetsförsvar som vilar på idén ’det minst onda av två onda ting’.”

Jonathan Rauchs lösning på de problem som uppstår i ett samhälle där den känslomässiga polariseringen växer på detta sätt handlar mycket om att återupprätta partierna. Som organisationer.

Och inte som varumärken.

Om detta är fallet har Storbritannien antagligen större chans än USA att läka ihop. Partiväsendet är betydligt starkare i Storbritannien än på andra sidan Atlanten. Dessutom är ju brexit en fråga som efter att Storbritannien har lämnat EU på det ena eller andra sättet kommer att tappa i aktualitet. Om Boris Johnson sedan lyckas med sin ambition att vara en betydligt mer samlande ledare än exempelvis Donald Trump kan man faktiskt se ett slut på den känslomässiga polariseringen i brittisk politik.

Som det är svårt att göra i USA.

Katrine Marçal är journalist och författare.

Baseballsupporter: känslösam men inte grälsjuk.

FOTO: DILIP VISHWANAT / GETTY IMAGES

Leta bortom politiken

När sociala identiteter sammanfaller blir de identitetspolitiska impulserna övermäktiga och självförstärkande. Polariseringen är inte antipolitisk utan social.

Av Arvid Åhlund

Om amerikansk politik sägs att den blivit lagsport. Metaforen letar sig in också i Jonathan Rauchs essä. Vad säger den? Att politiken blivit larmande och irrationell och sitt eget mål istället för instrumentell. Man håller inte på lag för att bevara eller bygga nytt, utan för att ryckas med i grupp.

Idrottsliknelsen är enkel men har en rolig undertext. Lagsporten som avses är egentligen europeisk. I England och Italien och ibland Sverige är laget en förlängning av jaget, eller om det är tvärtom, och blotta tanken på Hammarby väcker förstäelig avsky.

Amerikansk lagsport är mer avspänd. Klubbarna byter ofta ort, liksom supportrarna eftersom amerikaner flyttar oftare än

européer. Många hejar där de bor. Det finns klassiska lag som New York Yankees och nedärvda rivaliteter som den mellan Green Bay Packers och Minnesota Vikings, men få huliganer och inga bengaliska eldar. Amerikansk lagsport är inte grälsjuk, den skapar sämja.

Jonathan Rauch rör sig i utrymmet mellan tidningarna och akademien, där balans mellan det flacka och snäva uppnås. Genombrottsboken *Demosclerosis* från 1994 (senare *Government's End*) är lysande, *Political Realism. How Hacks, Machines, Big Money, and Backroom Deals Can Strengthen American Democracy* från 2015 är lika konträr som den låter och artikeln "How American Politics went insane" var tidskriften *Atlantics* mest lästa 2016.

Resonemanget i essän i *Axess* är följande: polariseringen i USA

POLARISERING PÅGÅR

följer långa linjer men har på senare år slagit över i något nytt men också gammalt och i vilket fall annorlunda, varför nya infallsvinklar är nödvändiga.

Iakttagelser görs. En grundläggande har att göra med ideologi, mer precist dess bortfall.

Amerikaner är inte ideologiskt polariserade, skriver han, utan ideologiskt förvirrade. Iakttagelsen är egentligen två. De 40 procent av väljarna vars åsikter avviker från de två partiernas och därför brukar buntas ihop i mitten, är inte måttfulla utan extrema men inkonsekventa.

De mer partitrogna, å andra sidan, är splittrade mellan block. Demokraterna mellan socialister och socialliberaler och Republikanerna mellan libertarianer och populister. Stor sak görs av det, trots att partierna av hävd är breda kyrkor med rika inre liv, mest därför att det oftast bara funnits två att välja emellan.

Denna ideologiska inkoherens-snarare-än-koherens är hur som helst "kärnan i vad som känns som en tilltagande splittning", skriver Rauch, men läser man noggrant är syftet snarare att underbygga ett större resonemang: att polariseringen inte drivs av åsiktsskillnader, utan av sig själv. Här i det nya, men egentligen gamla. Politiken har gått i evolutionär barndom. Känslor och identiteter, inte idéer och visioner, är det som drar. Hur blev det så?

En förklaring är att 2010-talet var socialpsykologins årtionde. De irrationella tendenserna är förstärkta men inte nya, egentligen inte tankefigurerna heller. De sträcker sig tillbaka till romantiken, men förståelsen har fördjupats.

Fortsätter man sedan bortom utsiktspunkterna till själva saken rör det sig om ett slags självförstärkande rundgång, orsakad av stora skeenden. "Människan skapades för att leva i små och homogena samhällen där förändringarna gick långsamt och valen var få", men tillvaron har blivit stor och snabb och obegriplig. Breda trossamfund och små bowlingföreningar brukade skapa struktur och mening, men tynade bort och nu erbjuder de politiska partierna "emotionell räddning" i deras ställe.

Parallellt har partierna monterat ned interna skyddsmekanismer som "gallrade ut sociopatiska politiker" som Donald Trump.

Poängerna är inte felaktiga, men tunna. Den första är mycket gammal. I ett land där befolkningen tiofaldigats på 150 år och produktionen tjugofaldigats på 100, är svindlande förändringar inget nytt.

Man kan därtill fråga sig hur väl utgallringen av sociopaterna fungerade på den gamla goda tiden – Lyndon Johnson, Richard Nixon, Bill Clinton? – eller, om man vill vara verkligt djärv, vända på skyddssystemsargumentet helt. Donald Trump, skulle man kunna säga, är inte president för att mekanismerna slagits ut. Tvärtom är elektorskollegiet och andra grindvaktsfunktioner skälet till att Republikanerna fortsätter att vinna val. Partiet har fått flest röster i ett av de sju senaste.

Det finns en annan, besläktad men intressantare berättelse om den amerikanska polariseringens rötter, behandligt nog i en av Rauchs parenteser. Den är Lilliana Masons, statsvetare vid Universitetet i Maryland, och finns nedtecknad i boken *Uncivil Agreement* från 2018. Liksom Rauch beskriver hon polariseringen som identitetsstyrd och frikopplad från sakfrågor – en viktig poäng eftersom den undergräver det återkommande argumentet att amerikaner egentligen tycker ganska lika – men till skillnad

från honom spårar hon den till processer utanför politiken, eller snarare inunder den.

Polariseringen uppstår när olika sociala identiteter – etniska, religiösa, geografiska, ideologiska – sammanfaller eller "sorteras" istället för att överlappa. När identiteterna skär genom varandra hålls slumrande identitetspolitiska impulser i schack. När de sammanfaller blir impulserna övermäktiga och självförstärkande.

Det är detta som har hänt i USA. Sociala identiteter brukade gå omlott; man kunde vara troende demokrat eller sekulär republikan, svart republikan eller landsortsdemokrat, konservativ demokrat eller liberal republikan, åtminstone i betydligt större utsträckning. Det fanns mönster då också, men de var inte lika tydliga. Och någonstans i höjd med medborgarrättsrörelsen på 1960-talet började Demokrater och Republikaner renodlas från "två partier som är lite olika på många sätt, till två partier som är mycket olika på några få men mycket kännbara sätt". Med åren har de blivit "megapartier", skriver Mason, tillhåll för politiskt men framförallt socialt polariserade amerikaner.

Polariseringen är alltså inte "antipolitisk", som Rauch skriver. Den är social.

Man kan invända mot en hel del i dessa berättelser. Amerikansk politik formas i huvudsak i städer och delstater. Där är polariseringen inte lika djup. Louisiana är illrött men styrs av en demokrat. Massachusetts republikanske guvernör är USA:s mest populära. Presidentvalen avgörs fortfarande av partitytare. Och många amerikaner anger att partitillhörighet skär genom familjen, vilket är viktigt eftersom man sällan går i krig mot sina systrar och kusiner.

Den amerikanska polariseringen är också svåröversatt. Den är inte Europas eller Sveriges. Biologin är visserligen samma och den sociokulturella utvecklingen ganska lik, men partierna drar inte på samma sätt. Tvärtom.

Väljarna är mer illojala än någonsin. Färre går med och upp i partier, inte fler. Många av de gamla och stora partierna har slagits i spillror som i Frankrike, eller lever vidare som ett slags professionaliserade men urlakade och ganska impopulära parlamentariska managementbolag.

Kanske har skillnaden att göra med val- och partisystem. Men engelsmännen har i praktiken också bara två partier att välja mellan och den omtalade polariseringen i Storbritannien har knappast gjort Tories och Labour till "megapartier". Snarare skadat dem.

Möjligen är grundtendensen – att polariseringen bottenar allt mer i känslor och mindre i sakpolitik – samma i Europa som USA, men tar sig andra och mer platsbundna uttryck, som framväxten av populistiska rörelser. Eller möjligen är den sociala sorteringen helt enkelt inte lika förfinad här som där, varför politiken än så länge fungerar bättre, eller åtminstone fortfarande fokuserar mer på sakfrågor (det räcker att se en brittisk, fransk eller svensk partiledardebatt för att konstatera det).

I så fall kunde man tänka sig att Lilliana Mason träffar åtminstone delvis rätt. Ideologiska konflikter och tuffa tag är inga problem. De är inte ens *problemet*. Politiken blir däremot hopplös, nästan som ett brev på posten, när sociala identiteter inunder den bildar stora, avgränsade, rasande klungor istället för vackra, förtroendeskapande flätverk. Den får drag av europeisk lagsport, men borde vara mer som amerikansk.

Arvid Åhlund är debattredaktör i *Dagens Industri*.

"Den amerikanska polariseringen är också svåröversatt. Den är inte Europas eller Sveriges."

Förbjuden frukt.

FOTO: JOHN COLETTI/ALAMY

Så illa är det inte

Samhällsdebatten ger intryck av ökad polarisering och minskad tillit. Troligare är att konfliktnivån är tillbaka på en mer normal nivå.

Av Peter Santesson

Tanken återkommer ofta nu, att det har hänt något speciellt med vårt offentliga liv som liksom lamslår politiska diskussioner. Det som förut brukade vara en åtminstone någorlunda rimlig samhällsdebatt tycks ha övergått i ett skrämmande irrationellt och känslodrivet skränande. Alla verkar slita varandra i stycken och tappa förtroendet för motståndarnas ärliga avsikter.

Visst skiljer sig uttrycken åt och graden av motsättningar är en annan, men ändå är det påfallande hur lätt det är att se svenska paralleller i Jonathan Rauchs beskrivning av gruppmentaliteten i amerikansk politik. Om nu någonting har hänt verkar det inte bara ha skett i Sverige.

Om nu någonting har hänt. Det är en annan pågående diskussion. I mer mätbara och samhällsvetenskapliga termer brukar upplevelsen av de nya konflikterna uttryckas som att polariseringen har ökat och tilliten minskat – att åsikter har blivit spetsigare och oftare placerar sig längre ut i kanterna på skalan samtidigt som förtroendet människor emellan och till institutioner avtar.

Men visarna på de typiska mätinstrumenten har inte stuckit iväg på samma sätt som upplevelsen av samhällsdebatten. Om man exempelvis ser till andelen i Sverige som beskriver sig stå mycket långt till vänster eller höger på höger-vänster-skalan har den inte ökat särskilt dramatiskt de senaste dryga tio åren. En uppgång visserligen, men knappast i paritet med upplevelsen av

POLARISERING PÅGÅR

att det skett någonting kvalitativt och illavarslande med samhällsdebatten. Den generella tilliten, det mest klassiska måttet av alla på det samhällskulturella hälsotillståndet, visar inte heller någon trend som matchar upplevelsen av att något har hänt. Kurvan är rak och envist långtråkig.

Har vi bara valt fel termometer och satt den på fel ställe? Eller är det minnet som lurar oss? Det är ett tråkigt svar, men det kan nog ligga en del i båda alternativen. Att fånga vad det är som förändras är inte enkelt, men minnet av att tonläget förr brukade vara så mycket rimligare och annorlunda än idag är också en skönmålning.

Låt oss backa till en en valrörelse för drygt fyrtio år sedan, i ett Sverige som då alltså inte skulle varit lika polariserat som idag. I en intervju i *Dagens Industri* hade moderatledaren Gösta Bohman föllt en sedermera klassisk kommentar om att fattiga i u-länder hade möjlighet att plocka bananer från träden. Nu var det dags för valrörelse och bananen hade snabbt blivit symbol för en cynisk och verklighetsfrämmande höger. Socialdemokraterna hade engagerat den folkkäre Cornelis Vreeswijk som dragplåster till torgmötena. Premiären skulle ske i Örebro.

Författaren och musikjournalisten Klas Gustafson skriver i sin Vreeswijkbiografi *Bluesliv* att vissångaren presenterade sin nyskrivna kampanjlåt för Olof Palme innan han klev upp på scenen.

Palme läste texten med uppskattning. Så var det dags för det första framförandet av "The Bananrepubliken sång". Vreeswijk börjar:

*Ett skepp kommer lastat med schyssta bananer
Allt under bekvämlighetsflagg
Men skeppet har stuvats med listiga planer
Och varje banan har en tagg
Man skalar dom först, för man äter dom råa
Sen byter man åsikt och alla blir blåa*

En sång om den till synes schyste högerledaren Bohman, som visar sig ha någonting annat under skalet. Vad är det då för avsikter som högern döljer?

*Sen inför man dödsstraff[...]
och till tonerna av "Du gamla, Du fria" avrättas var socialist
På Råsundastadion travar man liken
för så går det till i Bananrepubliken
Sen tar man itu med dom gamla och svaga
Hör unghögerns taktfasta sång
Att dom som kan springa, kan vi väl få jaga?
När börjar vi vår jaktsåsong?*

Högerns dolda plan är att avskaffa demokratin, införa fascism kalderad från någon sydamerikansk junta och börja avrätta sina politiska motståndare. Tjofaderitta!

Tja, en burlesk vissångare är förstås grovkorning och det är inget nytt i det. Men det som är värt att lägga märke till är att det här framförs på Socialdemokraternas kampanjmöten efter att texten har granskats och godkänts av partiordföranden. Kanske var det bara ett skandalöst misstag, något som vållade ramaskri och som partiet genast tog avstånd ifrån? Nej då, tvärtom. De gav ut den på partiets eget skivbolag A disc.

Det kan inte ha varit något grövre politiskt normbrott vid den här tiden att att sjunga om motståndarsidan som förklädda fascister i valrörelsen, för det här är en liten händelse som inte uppmärksammas alls, bara något som flutit förbi. Uppfattningar att de politiska motståndarna innerst inne ruvade på planer att

förvandla landet till någonting helt annat var inte ovanliga. Tonläget skulle blivit material för djupt bekymrade ledarstick om vår tids farliga polarisering om motsvarande stoff hade flödat i dagens partipolitiska Twitterkonton. På en del sätt framstår vår tids politiska språk som kastrerat i jämförelse med hur det kunde låta förr.

I vår politiska självuppfattning vill vi se oss som rationellt samarbetsinriktade, om än en smula tråkiga. Den svenska modellen vilar minsann på decennier av förnuftig förmåga att bygga hållbara och konstruktiva kompromisser. Mycket av det som är den moderna svenska modellen utgörs av reformer och avregleringar som skedde under slutet av 1980-talet och under krisåren på 1990-talet. De besluten fattades inte alls med så breda och samförhandlade majoriteter som man kan inbilla sig i efterhand, när reformerna väl har etablerats och förvandlats till de självklara referensramarna för svensk politik.

Visst, Socialdemokraterna sträckte handen över blockgränsen och ingick två krisuppgörelser med regeringen Bildt när den ekonomiska krisen var som svårast i början av 1990-talet. Men motiven var i grunden påfallande partiegoistiska. Och när Socialdemokraternas förhandlare klev in på Rosenbad blev de omedelbart förtörnade när de möttes de av skämtsamma skyltar om "sossefri zon" uppsatta på dörrar till tjänsterum. Efter två gemensamma krispaket tog det stopp den gången. När man bläddrar i politikens fotoalbum ser man mest fina stillbilder på färdiga utfall, men glömmar de stora konflikterna.

Är hela någonting-har-hänt-diskussionen bara en synvilla och en nostalgisk försköning där vi blundar för hur den svenska politiska praktiken alltid har avvikit från vårt samförståndsideal? Nej, även om vi är nostalgiska så tror jag inte att det är hela bilden.

Även om gamla vanliga mått på polarisering och tillit inte ger utslag för jordbävning, så finns andra termometrar som snabbt har börjat ge mer udda utslag. Förtroendet människor emellan är bara en rak kurva, men allmänhetens förtroende för journalister är en annan femma.

I genomsnitt har förtroendet rent av ökat en aning under senare år. Men det slående är spridningen. Förr fanns en större samsyn bland väljarna över block- och partigränser om att journalister var måttligt förtroendeingivande. Nu är uppfattningen starkt partiskiljande och väljarna sorteras in i kluster med olika syn på journalister. I ena läget stiger förtroendet, i det andra faller det. Synen på public service är ett annat exempel där man ser samma gruppskillnader. En lägereld som samlar brett och en allmänt accepterad meterstav för pålitliga nyheter i alla politiska läger? Inte idag, verkligen inte. Någon sådan finns knappast nu.

Utan att kunna leda något i bevis, är min bild att konfliktnivån i svensk politik och samhällsdebatt gick ned ett par grader när Sverige tog sig ur den ekonomiska krisen under slutet av 1990-talet. Kring millennieskiftet hade reformerna satt sig och vi fick en ny och tämligen bred politisk samsyn om Sveriges huvudsakliga inriktning. Så inleddes en mindre konfliktintensiv politisk period som varade i drygt tio år. Det är det lugnet vi minns och förväxlat som det normala. Sverigedemokraternas riksdagsinträde förändrade spelplanen i grunden. Att partiet växte så snabbt visade att nya sprickor öppnat sig i tysthet.

Så har något hänt? Ja, det har det. Men att jag beskriver det som en återgång till det normala är egentligen ingen tröst. Politik visar sig vara mycket värre än vi minns det.

Peter Santesson är opinionschef i Demoskop.

Sprickkorna i muren

Med den historiska romanen om Balthasar Rüssow blev Jaan Kross Estlands nationalförfattare. I år skulle han ha fyllt 100.

Av Christian Braw

Ar 1986 gav Lennart Frick på bokförlaget Fripress ut Jaan Kross roman *Professor Martens avresa* i översättning av Ivo Iliste och Birgitta Göransson. Boken hade två år tidigare publicerats i Estland. Det var också Fripress, som 1983 hade gett ut romanen *Kejsarens galning*, den av Kross böcker som blivit mest uppmärksammas internationellt. Detta var under den tid då Sovjetunionen för de flesta tedde sig som ett orubbligt imperium. Desto mer uppseendeväckande var det att vi här fick möta en självständig och originell författare med en sällsam förmåga att skriva mellan raderna.

På hösten 1988 kom Jaan Kross och hans hustru Ellen Niit till bokmässan i Göteborg. Också detta var uppseendeväckande. Det var svårt att under Sovjettiden få göra en sådan resa. Kross var då 68 år gammal. Han föddes i Tallinn 1920 och skulle alltså i år ha fyllt 100.

Genom Lennart Frick fick jag kontakt med Kross och mötte honom och hans hustru på deras hotell. Vid denna tid fanns ett överdimensionerat sovjetiskt generalkonsulat i Göteborg, och under samtalet med Kross satt en okänd man vid bordet bredvid och följde uppmärksamt våra ord. Han såg exakt ut som NKVD-agenterna i Nikita Michalkovs film *Brända av solen*. Vi var båda medvetna om agentens närvaro.

Där vid restaurangbordet, med en KGB-agent intill, var det inte läge att utbyta några djupare tankar. Men jag fick

något av Jan Kross, som sade mer än ord kunde ha sagt den gången. Det var hans största roman, *Kolme katku vahel* ("Tre gånger pesten"). Den hade då kommit ut i tysk översättning på ett förlag i Östberlin – tre vackra band med titeln *Das Leben des Balthasar Rüssow*.

Romanen är en berättelse om en estnisk pojke, Balthasar Rüssow. Han blir med tiden präst i Tallinn under första delen av 1500-talet och får där uppleva det stora estniska bondeupproret. Rüssow överlever upproret, som naturligtvis misslyckas, men han föresätter sig att istället skriva historien. Berättelsen om Rüssow och den tillsynes utsiktslösa estniska frihetskampen blir en spegel eller ett eko av Estland under Sovjetmakten. De lojalitetskonflikter han ställs inför har en återklang av de estniska skogsbrödernas kamp mot tyskar och ryssar under och efter andra världskriget. Men boken är skriven på ett så skickligt sätt att censuren aldrig förstod vad det egentligen handlade om. Romanen börjar med en fantastisk scen med italienska lindansare. När Kross kommenterade den sade han: "Med dans på lina är det så, att man lätt glömmur hur farligt det är."

Andres Küng föddes i Sverige av estniska föräldrar. Han blev en intensivt verksam journalist, författare, företagare och liberal politiker. Den för honom helt livsavgörande upplevelsen var ett besök i det ockuperade hemlandet. Detta besök speglas bland annat i boken *Vad händer i Baltikum?* (1973) och i självbiografien *Ett liv för Baltikum* (2002).

"Boken är skriven på ett så skickligt sätt att censuren aldrig förstod vad det egentligen handlade om."

Christian Braw är präst och författare.

Jaan Kross.

FOTO: ALAMY

*"Jaan Kross älskade att leva,
och han älskade att berätta."*

>>

Küings engagemang för hemlandet tog sig också uttryck i initiativ för att skapa förbindelser mellan svenskt och estniskt näringsliv. År 1989 chartrade han ett passagerarflygplan från det sovjetiska flygbolaget Aeroflot och fyllde det till näst sista platsen med svenska affärsmän. Den sista platsen fick jag. Det var den första internationella flygningen till Tallinn sedan 1940, trots att stadens flygplats hade byggts ut med en stor terminal i samband med seglingsolympiaden 1980. Det var till denna terminal vi kom 1989. Knappt hade vi kommit dit förrän tre kraftiga män förde bort Küng. Vårt resesällskap satt alltså utan ledare i en mörk ankomsthall medan timmarna gick. Till slut återkom Küng, utan kommentar. Det var inte så han hade tänkt sig ankomsten. Vi inkvarterades på hotell Olümpia, som också hade byggts inför OS 1980. Det var väl känt att rummen var avlyssnade.

När jag några dagar senare mötte Jaan Kross och berättade om vår flygning sade han: "Hur har ni lyckats borra er igenom järnridån?"

Det var sådant man knappast kunde säga inomhus. Vid denna tid måste man utgå från att alla bostäder och lokaler var avlyssnade. Det gällde i synnerhet en person som Kross, en etablerad och berömd författare. Men utomhus under långa promenader vågade man tala fritt. Det var ingen tvekan om hur Jaan Kross uppfattade dåtidens politiska verklighet i Estland. Vid ett tillfälle yttrade han: "I socialismen förlorar människan först lusten att arbeta. Sedan förlorar hon lusten att leva."

Livslust var annars något som utmärkte Jaan Kross. Han försökte en gång att översätta Harry Martinsons *Aniara*. Martinsons uppgivenhet inför människans slutliga öde blev dock för mycket för Jaan Kross. Han älskade livet och var hoppfull om mänskligheten. Var det bara en fråga om temperament? Det var kanske en del av sanningen. Men det fanns ett djupare skäl. Jaan Kross visste att livet är starkare än döden. Han själv hade överlevt Gulag.

I romanen *Motstånd* berättar han om en radikal akademiker från universitetet i Tartu, som under den första sovjetiska ockupationen blev angivare. Under den följande tyska ockupationen låter Kross angivaren gömma sig i lärarinnebostaden i en byskola. Där börjar han skriva en biografi om den estniske frihetsmannen Jüri Vilms, som dödades av tyskarna i Finland 1918. Men Vilms vet att hans älskarinna i Tallinn väntar barn med honom. Estlands liv har en fortsättning. Också angivaren blir gripen av tyskarna och en avrättning är det troliga slutet. Men i byskolan väntar också lärarinnan på barn. Det är angivaren som är far. Livet är starkare än döden. Han säger sig själv: "De får aldrig tag på oss." Egentligen är det återuppståndna Estlands historia efter 1991 en enda stor bekräftelse på Jaan Kross grundläggande visshet: livet är starkare än döden. NKVD är borta, Gestapo är borta, KGB är borta. Men Estland lever. Ändå visste Jaan Kross att livet alltid är hotat. En gång sade han: "Här är det alltid farligt att leva."

I det sista kapitlet av romanen om Balthasar Rüssow tar Kross oss med till dennes dödsbädd. Balthasar tackar Gud för att han fått hoppet om evigt liv och hoppet om att kunna sona något. Men allra mest ber han om förlåtelse för allt och allra mest för att han i denna förskräckliga värld dock har varit så lättsinnig, så självupptagen, så förmäten att han har varit lycklig. Det är mycket märkligt att denna bön kunde passera censuren både i Sovjet och i Östtyskland. Men för dem var det ju "bara" historia.

Jaan Kross älskade att leva, och han älskade att berätta. Det fanns alltid en Jüri Vilms eller en Balthasar Rüssow att tala om. När Jaan Kross satt sig tillrätta i en soffä eller fätölj knäppte han ofta händerna bakom nacken, böjde huvudet bakåt – och började

berätta. En del människor undrade varför han inte skrev sin självbiografi. Hans svar var att han hade lagt ner så mycket av sitt eget liv i sina romaner. Detta gäller i hög grad romanen *Wikmani poisid* (1988), där intryck från skoltiden i mellankrigstidens Tallinn spelar stor roll. Gymnasisterna, som blir studenter under det sista fredsåret, dras in i världskrigets virvlar. Några mobiliseras av rysarna under deras första ockupation av Estland. En del hamnar i tyskt koncentrationsläger, andra mobiliseras av tyskarna under deras ockupation av landet.

Den 23 augusti 1939 slöts förbundet mellan Sovjet och Tyskland, den så kallade Molotov–Ribbentroppakten. Sovjet fick därmed fria händer i Baltikum och inledde ett gradvis maktövertagande som sommaren 1940 fullbordades, när den estniska riksdagen under vapenhot tvingades att ansöka om landets upptagande i Sovjetunionen. Omedelbart inleddes stora deportationer. President Konstantin Päts var en av de första som greps, liksom överbefälhavaren, general Johan Laidoner. Dessa gripanden följdes av tiotusentals andra. Ofta var det estniska kommunister som ledde NKVD till offren.

Ända fram till Operation Barbarossa 1941 levererade Sovjet stora mängder olja till Tyskland. En del av denna olja sålde tyskarna vidare till Finland efter vinterkrigets slut 13 mars 1940. En av novellerna i samlingen *Halleluja* bygger på en händelse under denna tid. Kross undervisade då i juridik vid universitet i Tartu. Där fanns en mycket begåvad student, och en kamratgrupp beslutar att rädda honom åt Estlands framtid genom att smuggla ut honom till Finland med oljetransporterna. Alla vagnar var nämligen inte fyllda. Man skulle sänka ner honom i en halvfylld tank, så att han kunde komma med båten till Finland. I novellen omkommer studenten av gasen från

oljan. Men Jaan Kross berättade senare att verklighetens student överlevde och kom till Finland. Där gick han in i Brödrabataljonen, det förband som finländare under fortsättningskriget satte upp av karelar, ingermanländare och ester. Studenten stupade vid en av de sista stora drabbningarna. Vid ett besök i Finland sökte Kross upp hans grav.

oljan. Men Jaan Kross berättade senare att verklighetens student överlevde och kom till Finland. Där gick han in i Brödrabataljonen, det förband som finländare under fortsättningskriget satte upp av karelar, ingermanländare och ester. Studenten stupade vid en av de sista stora drabbningarna. Vid ett besök i Finland sökte Kross upp hans grav.

Sovjetimperiet var en sluten värld, där allt ytterst reglerades av kommunistpartiet. En besökare från väst kunde få känslan att han befann sig på en annan planet. Få intryck utifrån nådde in, mycket få nådde ut. Ett inre kulturliv cirkulerade inom imperiet. Ett exempel är den flerspråkiga månadstidskriften *Litteratur und Kunst aus Sowjet-Estland*. Den utgavs till yttermera visso i Moskva av det sovjetiska författarförbundet, syftet var att i andra länder skapa ett intryck av att Sovjetsystemet var normalt. Detta kan förklara varför också författare som avvek från den "socialistiska realismen" kunde publiceras där.

År 1989 publicerade Kross där novellen *Die Stahlsche Grammatik*. Titeln syftar på den första grammatiken i det estniska språket från 1637. Två män söker fly med båt från det av tyskarna ockuperade Estland. En av dem har i sin väska med sig Stahls grammatik samt ett utkast till en roman om livet under tysk ockupation. Flyktbåten blir prejad av en tysk patrullbåt och flyktingarnas packning kommer i fiendens händer. De finner manuskriptet. Men vems är det? De två flyktingarna hamnar i grannceller och talar genom knackningar. En dag hör den ene knackningar som säger att den andre har tagit på sig ansvaret för väskan med manuskriptet och Stahls grammatik, den väska som inte var hans. Sedan blir det tyst. Han har hängt sig.

I denna novell finns intryck från Jaan Kross egen fångenskap under den tyska ockupationen. Pressade av de ryska framgångarna började tyskarna mobilisera estniska män till sin krigsmakt.

Det gavs två möjligheter. Antingen kunde man bli Hilfswilliger – utbildad handräckningsman i fronttjänst – eller också kunde man gå in i estniska legionen. Utsikten att överleva med det första alternativet var starkt begränsad.

Kross var vid denna tid 24 år och trycket på unga ester att anmäla sig till krigstjänst blev allt starkare. Till slut gick han till legionens kontor. Han fördes in till en major Rodhe, som just höll på med ett samtal till Riga, där han utnyttjade alla sina röstresurser. Kross sade på utmärkt tyska till honom att Rodhe inte alls behövde någon telefon, han kunde utan vidare skrika ända till Riga. Naturligtvis blev Kross utslängd. Men på värnsvärskontoret hade man upptäckt att han kunde tyska och det räddade honom.

Han placerades som översättare på det kontor som skötte sambandet mellan den estniska civilförvaltningen och den tyska krigsmakten. Han översatte till tyska alla inkommande handlingar. Men till varje översättning gjorde han en extra kopia. Genom den estniska motståndsrörelsen – Nationalkommittén – smugglades de ut till Finland och därifrån till estniska ambassader i länder som, till skillnad från Sverige, inte hade erkänt det sovjetiska maktövertagandet. Tyskarna kom honom på spåren och han blev häktad, men de kunde inte bevisa något. Han blev kvar i fängelset tills tyskarna drog sig tillbaka från Tallinn.

I det korta interregnum, som då uppstod, utropade Nationalkommittén på nytt Estlands självständighet. En vecka senare krossades den av en ny sovjetisk invasion. Detta skeende skildrar Kross i romanen *På stället flyg*. Jag frågade honom en gång om huvudpersonen i boken. Det visade sig vara en verklig person, en högt begåvad klasskamrat från den skola som blev förebild till Wikmans. Denne blev regeringstjänsteman och som en sista insats klättrade han upp i Hermanstornet med en radiosändare för att sända ett nödrop till väst inför den nya sovjetiska invasionen. I Sovjet-Estland blev han sprutlackerare.

Den kortlivade estniska regeringen lät frige alla politiska fångar, däribland Jaan Kross. Men de nya makthavarna följde upp tyskarnas misstankar om samröre med Nationalkommittén, och nu behövdes inga bevis och naturligtvis ingen rättegång. Kross greps på nytt och i cellen meddelades han domen på en papperslapp: Sibirien. Själv sade han senare: "Jag var i alldeles rätt ålder för Sibirien, inte för ung – då dog man, inte heller för gammal – då dog man också." Kross var 26 år när han sändes österut. Han berättade föga om sin tid där. Genom Solsjenitsyns verk *Gulagarkipelagen* kan vi göra oss en bild. En gång sade Kross: "Jag har skyfflat kol i åtta år."

I *Halleluja* finns en novell inspirerad av tiden i lägret. Där mötte Jaan Kross en tysk arkivarie, som hade varit chef för det preussiska utrikesministeriets arkiv, Dr Ulrich. Ulrich var en övertygad antinazist, och under krigets slutskede genomförde han en stillsam demonstration. Han umgicks med en svensk diplomat, och till dennes födelsedag skaffade han ett nytt signalhorn till hans bil. Det nya hornets signal var de första fyra tonerna i Handels Halleluja-kör. Alltså körde den svensk diplomaten omkring i nazismens högborg med sitt "Halleluja".

När Berlin föll flydde inte Ulrich utan inväntade ryssarna och överlämnade arkivets nycklar till dem. Givetvis blev han bortförd till Sibirien. Fånglägerchefen insåg dock att Dr Ulrich var en värdefull fånge, som inte borde dö. Därför ordnade han så att arkivarien fick biträda kocken, bland annat med att skära upp ost. Samvetsgrant skar Dr Ulrich upp osten utan att själv ta en enda smula. Då tröttnade kocken på honom och slängde ut honom. I Västtysk-

land var han emellertid inte glömd, och Konrad Adenauer köpte honom fri. Han fick återvända till sitt arkiv, nu i Bonn, där han också avled efter några år. Jaan Kross har berättat hur han just i Bonn hade en uppläsning av novellen. Publiken satt på helspänn för att följa Dr Ulrichs prov: Skulle han eller skulle han inte ta en ostbit? Till publikens lättnad segrade alltså den tyska ärligheten och plikt känslan.

År 1954 – ett år efter Stalins död – kunde Jaan Kross återvända till Estland. Vad han då mötte finns speglad i romanen *Utgrävningar*. Personerna i romanen är en samling udda gestalter, som av myndigheterna satts att genomföra utgrävningar på Domberget. En av dem är en präst och därför en paria i Sovjetsamhället. Peter Mirk – alter ego för Kross – försöker få honom att säga något mer pregnant om sin tro. Försiktigt säger prästen: "Jag anger en riktning." Kanske är det just det som Jaan Kross själv har gjort.

Med den väldiga romanen om Balthasar Rüssow blev han Estlands nationalförfattare. Det var därför självklart att hans 70-årsdag 1990 skulle bli en nationell högtid. Ett av evenemangen var det internationella Jaan Kross-symposiet i Tallinn. Huvuddelarna av det hölls på det välavlyssnade hotellet Viru, där en hel våning var reserverad åt KGB. På den våningen stannade inte hissen. En av dagarna var avsatt till en utflykt till Tartu, där Kross hade studerat och där han också blev docent i juridik. Nu var han den ende överlevande av den tidens jurister, den ende som kunde förmedla en rättstradition. Alla de andra hade krossats av Sovjetsystemet.

Vid denna tid fick utlänningar inte vistas i Tartu nattetid. En annan egenhet var att det inte fanns en enda kopian på hela universitetet. Det var även förbjudet för utlänningar att gå högre upp i husen

än två våningar. Nära Tartu fanns nämligen en bas för strategiskt bombflyg. Dess förstahandsuppgift var Sverige. Chef för basen var vid denna tid general Dudajev, som senare skulle bli Tjetjeniens frihetshjälte. Men det visste vi inte då.

Hur skulle det gå i Baltikum? Det var uppenbart att något var på gång, men Sovjetunionen var ännu intakt och mycket få kunde föreställa sig att det skulle falla samman redan i december 1991. Detta var bakgrunden till det Jaan Kross-symposium som hölls på konferenscentret Loccum i Västtyskland 1990. En av deltagarna var Jakob von Uexküll, grundaren av Right Livelihood-stiftelsen. Huvudpersoner var givetvis Jaan Kross och hans maka Ellen Niit. Men det märkliga var att ingen av de vältaliga tyskar, som utredde vad man borde och inte borde göra i Baltikum, vände sig till dem för att höra hur de tänkte. Till slut var det en av deltagarna som insåg misstaget och frågade: "Och ni, vad önskar ni av oss i väst?" Jaan Kross svarade med ett enda ord: "Förståelse."

Händelserna 1991 började med kuppen i Moskva i augusti. De första dagarna var framgångsrika för kuppmakarna. I Estland stängdes hamnen i Tallinn. En sovjetisk fallskärmsjägarbataljon sattes på marsch från Pskov in i Estland. Efteråt sade Kross att detta var den enda gång han på allvar hade reflekterat över att fly. Situationen vände snabbt när Rysslands president Boris Jeltsin grep in. Estland utropade full självständighet i augusti och Sovjetunionen upplöstes några månader senare.

Vid Kross sida har under hela hans litterära verksamhet stått en stark kvinna, Ellen Niit, själv författare. Hon beskrev en gång diktarens situation i en förtryckarstat: "Det gäller att finna sprickorna i muren." För Ellen Niit blev det sagan och visan. För Jaan Kross blev det historien. ✱

KULTURHISTORIA

Må snön fortsätta falla

Det vore en kulturell katastrof om vi förlorade snön och isen, skriver **Josefin Holmström**.

JAG HAR DRÖMT om Arktis så länge jag kan minnas, och den här vintern åker jag äntligen dit – till Svalbard, till de vita vidderna och den vassa tundran, till norrskenet och de feta små renarna som på stubbiga ben betar i diket utanför Radisson Blu Polar Hotel. Longyearbyen ligger som ett glittrande smycke under polarmörka himlar, omfamnad av Adventfjorden på ena sidan och de märkligt platta bergen på den andra. När den första snön faller blir den kvar till april, och snart ilar snöskotrar över den buckliga terrängen. I Longyearbyen finns fler skotrar än invånare.

Mitt kärleksförhållande till snön och isen har vuxit fram under en barndom i den inte särskilt arktiska Stockholmstrakten – femtionionde breddgraden, men det räcker för snörika vintrar och en isbelagd fjärd nedanför familjehemmet. Som barn åkte min bror och jag runt på vår fars gamla militärspark, räddad från den nedlagda flygbasen F 18 i Tullinge, och min första bok handlade om Antarktis. Så jag förstår Mats Ekdahls känsla för snö. Journalisten och publicisten Ekdahl har nyligen utkommit med *Snöns historia* (Carlsson Bokförlag), ett slags encyklopedisk kärleksförklaring till vintern, och den boken tar jag med till Longyearbyen.

Mats Ekdahl har ägnat stora delar av sitt liv åt att jaga minusgrader, på Grönland, i Tromsø, i de svenska elljusspåren där han stakat sig fram på skidor. Han beskriver den "känsla av förundran och vördnad" som drabbat honom i den grönländska Diskobukten, en närmast religiös hänförelse som så småningom övergår i en växande insikt om den globala uppvärmningen och det växande hotet det arktiska landskapet står inför. Precis detta drabbade mig på Svalbard: tacksamhet över den ljuvliga skapelsen, oro inför dess framtid. Och Arktis lider inte bara av klimatförändringar; det är också ett geopolitiskt hett område.

På Grönland byggde ett kalla kriget-rusigt USA en stad under isen, Camp Century, som nu ligger och smälter fram: om den globala uppvärmningen fortsätter i samma takt förväntas staden vara synlig

år 2100. En gång låg den 89 meter under inlandsisen och i dess innandöme dolles en atomreaktor – numera bortforslad, ska tilläggas. Men amerikanerna har inte släppt Grönland: förra året ställde president Trump in ett planerat statsbesök till Danmark eftersom han inte fick köpa ön. "Där uppe är det kort mellan kontinenterna", förklarar Mats Ekdahl. Danmark, Ryssland, USA, Kanada: bara några hundra mil från varandra, och därmed blir Grönland en idealisk plats för militärbaser och avancerad bestyckning. Dessutom döljer de arktiska djupen rikedomar i form av olja och mineraler, oåtkomliga bara så länge istäcket består.

AVSMÄLTNINGEN FÖRÄNDRAR SNABBT det geopolitiska klimatet. Nuförtiden är det ingen större sträpsat att segla genom den mytomspunna Nordvästpassagen, som har blivit genomfarbar under flera veckor på sommaren. År 2014 behövdes inte ens någon isbrytare för att ledsaga fartygen som träcklade sig fram mellan Kanada och evigheten. Därmed blir anspråk på öar och områden viktiga: ryssarna har redan skickat en ubåtsexpedition för att sticka ner en flagga under nordpolen. Dessutom övar de på arktisk vinterkrigföring. Samtidigt har Kina benäget erbjudit sig att bygga flygplatser på Grönland.

Historien om polerna är historien om människans skiftande förhållande till naturen, ett förhållande präglad ömsom av ödmjukhet och behov, ömsom av utnyttjande och maktlystnad. På Svalbard försökte de gruvidrivande ryssarna att enligt kolchosmetoder odla på bergssluttningsarna, vilket inte alls fungerade. 78 grader nord tillåter mossor, lavar och några fjällblommor, inte mer än så. Idag har Spetsbergen betvingats av teknologi: fartyg och flygplan fraktar in cocktailtomater, läsk och souvenirer tillverkade av kinesisk plast. Att bo här är inte så annorlunda mot att bo på valfri annan snöbemängd plats i Norden.

Men snön kan förstås vara ett hinder för dem som inte är beredda. En märkligt snö-

När sjukdomen blir det normala

64 Adam Cwejman om hur vi ska förhålla oss till ohälsa

Att skapa utan att synas

66 Alfred Sjödin läser Josefin Holmström om Emily Dickinson

Länge leve latinet

68 Martina Björk hyllar de klassiska språken

Ett angrepp på Diligensen

69 David Andersson om Maupassant och John Ford

När fäder stod mot söner

70 Maria Engqvist läser Turgenjev

Krönika

71 Patrik Oksanen om att vi alla är öbor

I korthet

71 Bo G Hall om havererade metaforer

Se, det snöar.

FOTO:JOHNER

rik vinter i England, där jag bor, stängdes hela London ner: bussarna stannade, biblioteken låste dörrarna, skolorna ställde in undervisningen. På gatorna kastade kostymklädda banktjänstemän snöboll, som vore de figurer i en Dickensroman. Det gick inte att undgå att se glädjen i de vuxnas ansikten, förundran inför det rena vita som under natten förvandlat de gråa stadscentrumen.

MATS EKDAHL CITERAR den turkiske Nobelpristagaren Orhan Pamuk, som är besatt av Istanbuls snö: "Snön dramatiserar det väsentliga i Istanbuls landskap. Den täcker smutsen, betongen, de fula delarna, sakerna som förvirrar ögat. Och den gör allting

nytt, poetiskt annorlunda och pittoreskt som i en målning. Den omvandlar staden till ett magiskt rum som får oss att glömma skräcken inför den grymma nutiden. På ett sätt ger snön oss möjligheten att tillfälligt ställa in det verkliga livet."

Jakten på snön är ofta en jakt på sådan renhet och oskuldsfullhet. En polarforskare som jag en gång intervjuade berättade att luften på Antarktis var så ren att hon inte behövde tvätta håret; hela tillvaron var som renskrubbad. Att återvända till det grisiga Stockholm, stinkande av avgaser, var oerhört svårt.

Samma förundran och glädje inför det annorlunda kände de polarfarare som var verksamma under polarexpeditionernas

hjärteålder på 1800- och 1900-talen. Mats Ekdahl ägnar dem förstas utrymme: Nansen, Amundsen, Scott, Shackleton, vår egen Nordenskiöld. Särskilt intresserar han sig för Norges polarforskare. Norge blev på sätt och vis till som land i och med sitt erövrande av Arktis och Antarktis, menar Ekdahl; landet kunde definiera sig som den "nya" och självständiga nationen var på 1900-talet genom ett slags arktisk imperialism (som bland annat ledde till förvalterskapet över Svalbard). Samtidigt drevs de skandinaviska expeditionerna mindre av hjältemodigt storhetsvansinne och mer av vetenskapligt intresse – men det förhindrade inte att legendarer som Nansen blev kända för sina strapats-

På gatorna kastade kostymklädda banktjänstemän snöboll, som vore de figurer i en Dickensroman. Det gick inte att undgå att se glädjen i de vuxnas ansikten.

rika resor och uppsöktes som guruer av dem som ville bege sig till polerna.

Men så kommer då, till slut, avsmältningen. Ekdahls bok är i mångt och mycket en sorgesång över den smältande arktiska och antarktiska isen och den tynande vintern. Vad händer med snöns poesi när det blir brungrönt året om? Jag minns min barnsliga sorg över tövädret på nittioalet, hur jag sparkade i slasket med mina vinterkängor och försökte anpassa mig till den asfaltsgråa vardag som tog vid i glappet mellan vår och vinter. Mats Ekdahl beskriver hur denna tristess nu börjar sprida sig till Diskobukten och den gnistrande grönländska isfjord som marknadsförs som ett "klimatförändringarnas Ground Zero" och även kallas för "världens snabbaste glaciär". Den fryser inte längre till på vintern som den förr brukade göra.

JAG ÄR HELT ense med Ekdahl om att det inte bara vore en miljömässig katastrof om vi förlorade snön och isen; det vore också en andlig och kulturell katastrof. Ekdahl citerar ur den franske författaren Maxence Fermins roman *Snö*, där en ung japansk pojke får order av sin far att bestämma sig för om han ska bli präst eller krigare – trots att han egentligen vill bli poet. Pojken skickas upp på en snöig bergstopp på ön Honshu med proviant och ett ark papper för att göra sitt val. I sju dagar sitter han på berget, och när han till slut kommer ner står ett enda ord på hans ark: "bländvitt". Snön är en total skönhetsupplevelse, en förnimmelse av helighet.

Alla som någon gång varit först ut i skogen efter ett snöfall känner igen känslan: ett slags klarhet, en tacksamhet. "Håll snön en stund i hand så får du känna hur het han i själfva verket är: den skall bränna som eld i fingertopparna", skriver Carl Larsson, och det är sanna ord. Snön bränner och förundrar. Måden aldrig sluta falla. ❄

LIVSFILOSOFI

När sjukdomen blir det normala

De antika stoikerna ansåg att vi måste acceptera ohälsa och lidande. En modern människa förklarar hellre krig mot sjukdomen, skriver **Adam Cwejman**.

ATT VARA SJUK innebär för de flesta ett kortvarigt avbrott, sedan återgår man till det vanliga livet. För den kroniskt sjuke blir sjukdomen däremot snart det nya normala, medan det friska tillståndet hör till det förgångna.

Som yrkesarbetande och frisk småbarnsförälder hade jag aldrig föreställt mig vilken värld jag skulle träda in i när jag blev kroniskt sjuk. Jag saknade förmåga att förhålla mig till sjukdomen som ett nytt normaltillstånd. Inte heller kunde jag föreställa mig vilken annorlunda verklighet jag skulle träda in i: sjukhus, patientgrupper, dieter, experimentella behandlingar. En värld parallell med men avlägsen den friska människans vardag. Sjukdomen är ett tillstånd som många möter ensamma och hjälplösa, trots att de omges av omtanke och goda råd.

Kronisk sjukdom krymper världen. Det som var stora bekymmer för den friske framstår som fullkomligt obegripliga för den sjuke. Vilken lyx att kunna oroa sig hur man framstår i andras ögon! Istället hamnar den grundläggande överlevnaden och vardagen i förgrunden. Den överskuggande önskan är att bli frisk. Livets väsentligheter blir, på gott och ont, mycket tydligare än vad de någonsin tidigare har varit. Man känner tacksamhet över livets enkla ting, som tidigare har tagits för givna. En viktig men, tänker jag ofta, alltför dyrköpt lärdom.

NÄR JAG BLEV sjuk återupptäckte jag författaren och litteraturkritikern Sven Stolpes roman *I dödens väntrum* (1930). Det är oaktat läsarens hälsotillstånd alltjämt en läsvärd och gripande bok. Men för en sjuk person är den dubbelt läsvärd och lärorik. Stolpe insjuknade i tjugoårsåldern i tuberkulos, den smittsamma sjukdomen fanns fortfarande på 1920-talet i Sverige. Stolpe reste till ett sanatorium i Schweiz med hopp om att vila och alpluft skulle göra honom friskare (helt frisk blir aldrig en tuberkulospatient). Huvudpersonen i

hans roman, Vilhelm Canitz, delar denna erfarenhet med sin författare.

Livet i romanen är begränsat till den lilla värld som sanatoriet utgör. Men istället för att bli helt uppgiven hittar Canitz sätt att öka sin världs omfång. Han gör en inre resa till böckerna och tanken. Första tiden är han sängliggande och kommer knappt ut ur sitt rum. Observationerna begränsas till den egna hälsan. Han tyder sin egen kropp likt någon som läser väderleksrapporten. Kanske antydning till lättat molntäcke? Imorgon blir nog riktigt bra!

Såväl hopp som förtvivlan hör till Canitz vardag. Han är en energisk ung man med stor aptit på livet. Trots konstant feber och svaghet ger han inte upp. Han vänjer sig vid det nya tillståndet. Längre in i boken hamnar sjukdomen i bakgrunden. Kärlek, närhet, samtal och annat som hör en normal människas värld till tar mer och mer plats, trots att han alltjämt befinner sig på sanatoriet.

Canitz börjar från sjukhussängen komma underfund med allt han har förlorat. Men istället för sorg uttrycker han

Varken läkarna eller telefonerna hjälper oss ett dyft med den viktigaste frågan: Hur ska vi leva detta nya liv?

till slut ilska. Hans sjukdom, förklarar han bitskt, är ett "svineri och ett gement krokben av mörka krafter". En vacker dag ska vi komma underfund med bacillerna, hävdar han. De ska kvävas med "några enkla handgrepp av en suverän läkarvetenskap".

Den unge Stolpe var inte någon som lätt gav upp. Men det är inte medicinerna som gjorde honom starkare utan hans jävlar

Sjukhussängar.

FOTO: HAMPUS LUNDGREN/TT

anamma. Det förhållningssätt som Stolpe beskriver är på många sätt väldigt modernt. Han möter inte sjukdomen genom acceptans och lugn utan med en krigsförklaring.

DETTA DIREKT AGGRESSIVA bemötande av sjukdomen står i skarp kontrast till de grekiska och romerska stoikernas tankar om sjukdom, väl sammanfattade av Seneca som hävdade att obehagligheter "inte är önskvärda, men den dygd som gör att man uthärdar obehagligheterna är önskvärd".

Sjukdomen skulle, enligt Seneca, accepteras och uthärdas samt inordnas i livet och inte betraktas som något främmande. Svärsmälta tankar, långtifrån Stolpes

krigsförklaring mot tuberkulosen. Det är inte lätt att möta lidande med värdighet. Den romerske kejsaren Marcus Aurelius som både läste och flitigt citerade Seneca skruvade upp stoicismen ytterligare ett varv: Lev varje ögonblick som om du skulle dö imorgon och förspill aldrig ett tillfälle att agera dygdigt. Enligt Aurelius ska människan alltid finna sig i sin belägenhet, ty "om gudarna ha beslutit något angående mig" så är det beslutet också gott.

Det är svårt att föreställa sig Aurelius predika dessa dygder dubbelvikt av smärta dagarna i ända. Eller så hade stoiker som Aurelius och Seneca förmågor som har gått förlorade i vår samtid. Likt Stolpe pend-

lade undertecknad mellan ilska och försök att dygdigt möta sjukdomen. Ena stunden krigar man mot sjukdomen. I många fall ger man upp. För att därefter resa sig igen. Alltid med förhoppningen att läkekonsten kommer att landa i en permanent lösning på sjukdomen. Men för många kommer den aldrig.

Fredrik Svenaeus skriver i sin nyutkomna bok *Det naturliga* (recenserad av Per Bauhn i *Axess* nr 9/2019) om upproret mot människans biologiska natur. En del ägnas åt just sjukdom och smärta. Vi människor har på många sätt förfrämligats från våra kroppar, hävdar författaren. Vi är omgivna av sociala strukturer

som sägs kunna dekonstrueras, bemästras och förändras. Med vilja och social ingenjörskonst kan vi överbrygga kropparnas begränsning. Med cybernetiska implantat ska vi i framtiden, sägs det, överkomma den materiella världens hinder.

Svenaesus argument för varför vi ska vara i kontakt med kroppen ligger i linje med stoikernas inställning. Våra biologiska kroppar säger oss något. Rätt ofta faktiskt. Vi kan välja att ignorera signalerna. Men vi kan aldrig helt fly från dem oavsett hur mycket vi försöker.

Men är det inte rimligt att bli förfrämligad från sjukdomen? Att vägra betrakta den som en "normal" företeelse i kroppen som måste accepteras? Det kan nästan låta som att en krigsförklaring mot sjukdomen är det som krävs för att övervinna den. Men detta menar Svenaesus är ett misstag. "Att leva *med*, och inte bara mot, smärtan är en svår men nödvändig uppgift", skriver han.

Smärta och sjukdom ska givetvis förebyggas och, om det inte går, behandlas. Men så länge vi inte accepterar våra begränsningar, vilka finns oavsett om vi är sjuka eller ej, kommer vi inte att kunna leva, med eller utan sjukdomar i kroppen. Det låter vettigt, Seneca och Aurelius skulle hävda att det är en självklarhet. Vi ska leva anspråkslöst, tacksamt, utan grandiosa förväntningar och alltid acceptera vår lott, vare sig den är av naturen eller gudarna givna.

MEN VI VILL SOM patienter gärna ha snabba lösningar. Inte behöva ställa om vårt liv, mentalt eller fysiskt. Stoikernas visdomar låter så bra i teorin, men de är så svåra att använda sig av. De kräver nämligen träning, uthållighet och en mental närvaro av ett slag som ofta är oss främmande.

Träning kräver tid och tålamod. Och är det något som inte hör till samtidens anda så är det just detta. Vi vill inte kompromissa med våra bekvämligheter utan googlar besatt vidare efter nya botemedel. Vi har vant oss vid att allt kan ordnas genom knaptryckningar och effektiviseringar. Vi lever i de snabba lösningarnas tidsålder. Allt kan vi få i telefonen. Inte konstigt att personer med sjukdomar även förväntar sig snabba lösningar på sjukdomstillståndet och blir desillusionerade.

Kroniska sjukdomar försvinner inte, trots den moderna medicinens många framsteg. Vi är samma varelser med samma själsliga förutsättningar som på Senecas och Aurelius tid. Varken läkarna eller telefonerna hjälper oss ett dyft med den viktigaste frågan: Hur ska vi leva detta nya liv? ✨

LITTERATURHISTORIA

Att skapa utan att synas

Josefin Holmströms bok om Emily Dickinson för oss närmare diktaren utan att släta över hennes grundläggande gåtfullhet, skriver **Alfred Sjödin**.

DEN EUROPEISKA 1800-TALSDIKTEN var ofta tyngd av historia: folklore, flört med medeltiden och nationella legender. Den nya nationen Amerikas förenta stater hade på gott och ont inga sådana minnen utan var av nödvändighet mer pragmatisk och framtidsinriktad. Hur skulle då dess poesi komma att se ut?

De mest innovativa poeter som trädde fram var Walt Whitman (1819–1892) och Emily Dickinson (1830–1886). De var också närmast diametralt motsatta. När den förre tar in, utesluter den senare. Whitman är alltid utomhus; Dickinson instängd i hemmet. Whitman bröt mot versens regler då de tycktes lägga band på hans framflödande entusiasm och hunger efter att inkludera. Dickinson utvecklade istället ett egendomligt flämtande språk, präglad av ofullständiga meningar och skeva halvrim, och där tankstreck gav en framträdande men svårbegriplig funktion. Hos den ene ett språk som svämmar över den vanliga versraden, vill någonting mer; hos den andre ett språk som tycks vilja någonting mindre. Vem av dem har överlevt bäst?

Whitmans vittfammande livsaptit och entusiastiska uppräkningsbilder en internationell stil vid modernismens genombrott, med Artur Lundkvist som den tydligaste svenska avläggaren. Många av dessa stod till vänster politiskt, och såg fram emot en tid då den mänskliga vitaliteten skulle övervinna det borgerliga samhällets stelnade former. Det tycks dock snarare vara konsumtionssamhället som gjort kött av Whitmans ord. Vi lever dagligen med den anhopning av utbytbara objekt, "öppenhet" och frånvaro av distinktioner som präglar hans poesi. Emily Dickinson är vi mindre klara med. Hennes inflytande har gjort sig gällande senare och varit mer svårtolkat. Trots att hon har blivit en projektyta för olika rörelser i kulturen har hon bevarat sin gåtfullhet. Sfinxliken är sliten men oundviklig.

En förtjänst hos Josefin Holmströms *Emily Dickinson och vulkanerna* (Norstedts)

är att den för oss närmare Dickinson och hennes verk utan att släta över denna grundläggande gåtfullhet. Boken består till viss del av uppslag ur Holmströms avhandling i engelsk litteratur, men de har smälts samman med personliga reflektioner och en mer allmän karakteristik av Dickinsons liv och verk. Genremässigt har vi alltså att göra med en litteraturkritisk essä som tillåter sig att pröva olika perspektiv men

Det intressanta är snarare hur en troende kan anstränga sig för att förstå hur en tänkande och kännande människa kan ha goda förutsättningar för att tro, men ändå välja att inte ta det steget.

som avsäger sig den akademiska fullständighetsfanatismen. Holmström har också reservationer mot kulturteoretiskt drivna tolkningar av Dickinson – till exempel de feministiska – och tillåter sig att bitvis dra nytta av dem utan att låsa fast sin läsning.

BOKEN KAN SÄKERT fungera som en introduktion till författarskapet, men det vore rättare att karakterisera den som en redogörelse för hennes eget försök att begripa det undanglidande objektet. Trots de snabba perspektivbytena hålls författarskapets kärna ständigt i sikte, och vi leds hela tiden tillbaka till dikterna, som ägnas inkännande läsningar med ett gott öga för detaljer. Ändå vore det fel att säga att det rör sig om någon subjektiv impressionism; perspektiven grundar sig på ordentlig inläsning på sekundärlitteraturen och en god kunskap

om Dickinsons tid. Vissa sammanhang är självklara, som New England-kulturen och hennes puritanska arv, eller det inbördeskrig som sammanföll med hennes produktiva topp som författare. Men här finns också intressanta kopplingar till mindre självklara kontexter, som likheten mellan Dickinsons dikter och vissa former av kvinnligt handarbete eller hennes fascination för de symboliskt mångtydiga vulkanerna, som har gett boken dess titel.

Skickligt, ofta vindlande, för Holmström läsaren mellan det mikro- och det makroskopiska: från enstaka ordval i dikterna, ut ur Dickinsons liv och sammanhang, från Amerika till andra kontinenter och tillbaka. Precis så branta hopp är det också i Dickinsons dikter, i vilka ett existentiellt gungfly ofta ligger bara ett tankstreck bort från det smånätta och till synes bekanta.

DET KANSKE MEST intressanta kapitlet handlar också om Dickinsons tro, eller snarare hennes avsaknad av en sådan. Holmström dröjer vid de många mönster som får gestalta Dickinsons blandning av stor närhet till den puritanska religiositet som har format henne och hennes motvilja mot att tro fullt ut. Ett sådant är motsättningen mellan totalitet och fragment, mellan Guds klara blick över skapelsen och vårt irrande i ett mörker som bara blixtrikt kan lysas upp. Man kan se detta som en paradoxal form av askes, kanske djupare än den som kristendomen kunde erbjuda: en önskan att dröja i ett tillstånd av frågande och längtan utan att få några svar. Detta blir särskilt intressant då Holmström själv har en kristen profil. På enstaka punkter tycks hon vilja korrigera teologiska missuppfattningar hos Dickinson, men det är trots allt inte hennes ärende. Det intressanta är snarare hur en troende kan anstränga sig för att förstå hur en tänkande och kännande människa kan ha goda förutsättningar för att tro, men ändå välja att inte ta det steget. Någonstans här kunde man också starta en diskussion som vore mer intressant än den sterila motsättning mellan ateism och gudstro som så ofta får bilda utgångspunkten för det offentliga samtalet.

Vi får också en insyn i själva materialiteten i Dickinsons skrivande: hur hon skapade små häften för byrålådan (ett slags *samizdat* med sig själv som enda läsare), eller skrev dikter på kvitton, gamla recept och liknande. Det ger en bild av Dickinson i hennes miljö och en inblick i den märkliga kommunikativa situationen. Vem kan dikterna sägas vara skrivna för, egentligen? Och hur ska man egentligen förstå de karakteristiska tankstrecken: syntaktiskt, rytmiskt, eller bara som grafisk utfyllnad?

Holmström påpekar, med rätta, att läsningen av Dickinson tvingar oss att ställa

Emily Dickinson.

FOTO: TT

de allra mest grundläggande frågorna på nytt: Vad är en "dikt"? Och vad är egentligen "poesi" för något? Samtidigt är det just här man bör vara på sin vakt. Det är alltför lätt att förstå Dickinson som en textexperimenterator efter senare modell. Betydligt svårare är det att förstå henne i sin samtid, vilket respekten för hennes egenart tycks kräva.

I BAKGRUNDEN FÖR hela framställningen lurar också frågan hur man kan vilja leva ett liv i sådan avskildhet och hur man kan skapa utan att vilja publicera. För Holmström framstår detta också som en risk, ett farligt sug som utgår från det rent inåt-

vända uppgåendet i själva skapandet. Det står naturligtvis i motsats till det mesta i dagens kultur där man eftersträvar att synas och där denna möjlighet utsträcks till fler än någonsin. Som Holmström påpekar ägde Dickinson "något som nu har gått förlorat, som vi måste kämpa oss till med hjälp av kurser i *mindfulness* eller tysta retreatar". Hennes liv och verk kan därför verka som en inspirerande kontrast, inte minst i ett litterärt klimat där autofiktionen är en dominerande form och där skillnaden mellan att uttrycka sig och att skapa ett konstverk ibland tycks vara på väg att försvinna. ✱

Länge leve latinet

Nicola Gardinis bok om latin borde sättas i händerna på dem som vill avskaffa antik historia och klassiska språk i skolan, skriver **Martina Björk**.

VARFÖR SKALL MAN läsa latin? Vilken nytta har man egentligen av ett dött språk? Som latinist har jag fått dessa frågor ett antal gånger. Förr ställdes de ofta med en ifrågasättande attityd. Numera bemöts jag tack och lov nästan undantagslöst med nyfikenhet.

Att det finns ett stort intresse för latin bekräftas av att Nicola Gardinis *Long Live Latin. The Pleasures of a Useless Language* (Farrar, Strauss and Giroux, översatt från italienska av Todd Portnowitz) har blivit en bästsäljare. Gardini är litteraturprofessor i Oxford och hans bok vänder sig till dem som redan studerar latin eller funderar på att börja.

Long Live Latin är en enda lång kärleksförklaring till romarnas gamla språk. I ett tjugotal essäer reflekterar Gardini över latinets kraft, mångtydighet och skönhet. Som den litteraturvetare han är hämtar han många exempel från dikten. I en av essäerna mediterar han över sitt favoritord *umbra* (skugga), utifrån hur Vergilius använder det i sina ekloger. Gardini exemplifierar också med anekdoter ur det egna livet och ger personliga omdömen om författarna: Propertius är den främste elegikern, men Horatius den störste poeten, vid sidan av Vergilius, förstås, som har det vackraste språket av alla. Seneca är den

Den som ifrågasätter meningen med latin attackerar samtidigt det yppersta hos människan.

som har lärt honom mest om livet. Cicero står för perfektion, oöverträffad som han är i värtalighet och tankeskärpa. Den ordknappe Tacitus är ändå den prosaförfattare som litteraturprofessorn föredrar. Hans komprimerade texter äger en komplexitet och rikedom, och ingen har som han satt fingret på ondskans natur.

PÅ FRÅGAN VARFÖR man bör studera latin svarar Gardini på ungefär samma sätt som jag brukar göra: på det språket vilar vår civilisation. Det är en nyckel till västerländsk kultur, som behövs för att få veta vilka vi är, varifrån vi kommer och vart vi är på väg. Dessutom, menar författaren, ger studierna njutning och glädje. Att läsa latin kräver skärpa, uppmärksamhet, tålmod och minne. Att utveckla dessa egenskaper är ett mål och en glädje i sig, menar Gardini,

men avfärdar idén om latinet som enbart en träning för hjärnan. Det vore som att gå till La Scala för att skärpa hörseln eller till Louvren för att förbättra synen. På samma sätt som vi njuter av musik och konst är det en skönhetsupplevelse att läsa och förstå latin. Vi får ta del av det mänskliga intellektets storhet. Den som ifrågasätter meningen med latin attackerar samtidigt det yppersta hos människan.

ALLT SOM ÄR av vikt för människan har redan uttryckts på latin. Antikens författare har gjort oss den stora tjänsten att vända och vrida på mänskliga frågor och sätta ord på människans brister, förtjänster och villkor. Med sin tro på ordets makt har de värtaliga romarna formulerat teorier om livets mening och uttryckt idéer om samhället, världen och universum, som har haft stor betydelse för Västerlandets utveckling. Litteraturen är full av tankar om kärlek och hat, liv och död, kropp och själ, krig och fred, frihet och slaveri, smärta och sorg, makt och maktlöshet, individens plikt, naturens skönhet, åldrandets mödor och vänskapens storhet. Man skulle kunna invända att allt detta även gäller grekiskan, något som Gardini nästan helt förbiser. Men nu är ju det här en bok om klassiskt latin.

Som av en händelse råkar Jordan B Petersons bok *12 Rules for Life* ligga framme medan jag läser Nicola Gardinis lovtal till sitt älskade latin. Petersons undertitel är: *An Antidote to Chaos*. Just så skulle *Long Live Latin* kunna fungera: som ett motgift mot föreställningen att antikens människor inte har något att lära oss. *Long Live Latin* är en bok som jag skulle vilja sätta i händerna på de kortsynta människor som vill avskaffa antik historia och klassiska språk i skolan. ✨

Bibeln på latin.

FOTO: ALAMY

Ett angrepp på Diligensen

Fettpärlan är en av Maupassants främsta noveller. Uppfattningen att den skulle ha inspirerat filmen *Diligensen* är dock en myt, skriver **David Andersson**.

GUY DE MAUPASSANT (1850–93) skrev cirka 300 noveller. Många av dem finns på svenska i olika volymer. I mitt bibliotek har jag till exempel ett urval som Teddy Brunius gjorde 1950, *Allouma och andra noveller*, med olika översättare, bland dem Sigfrid Siwertz.

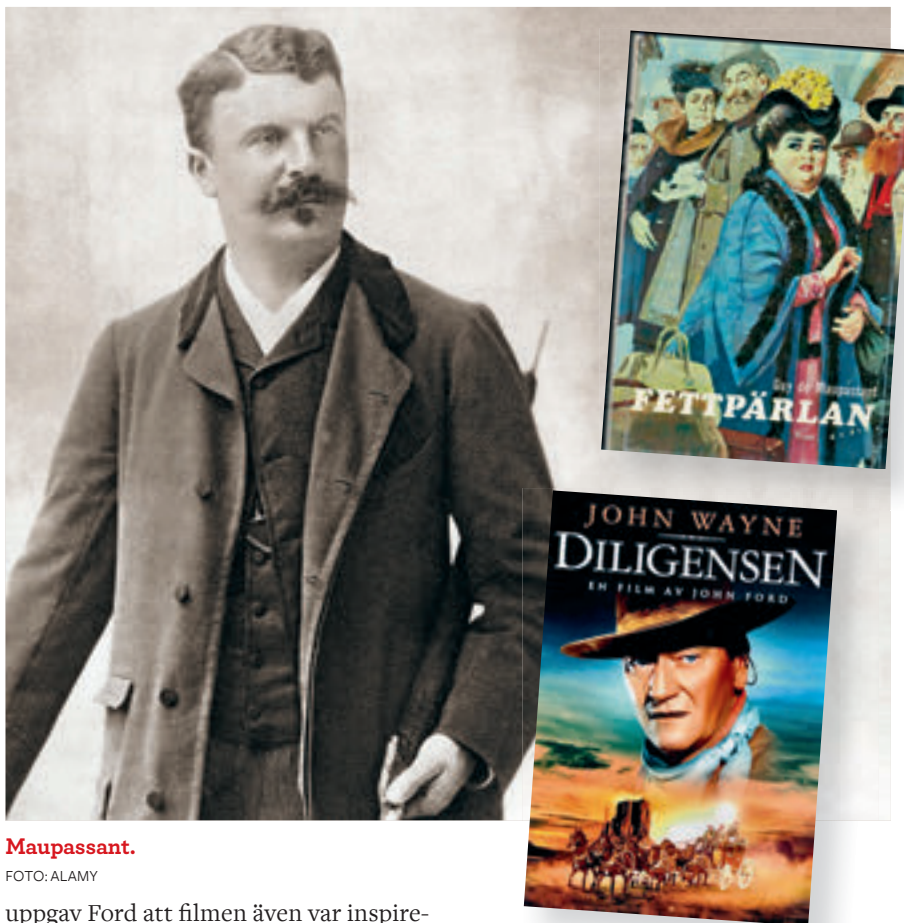
En annan författare som översatte Maupassant var Hjalmar Söderberg. Han utgav 1927 *Huset Tellier*, som innehåller nio noveller. Då hade Söderberg sedan länge slutat att skriva romaner, för att istället ägna sig åt religionshistoriska arbeten. Han intresserade sig dock tidigt för fransmannen. Som 22-åring skrev han 1892 i *Nyaste Kristianstadsbladet* en artikel som detaljerat beskrev Maupassants nyligen genomförda självmordsförsök. Man får nog säga att pressetiken har gått framåt sedan den tiden.

Nu har ytterligare en volym med Maupassanttexter utkommit, *Fettpärlan och andra berättelser* (Bakhåll), i översättning av Marie Berthelius. Förutom titelnovellen innehåller boken bland annat "Ett Parisäventyr". Där reser en landsortsfru till den franska huvudstaden i förhoppningen att uppleva synden. I "Ånger" börjar en äldre ungdans att han för 30 år sedan missade sitt livs möjlighet till en kärleksrelation. I "Olivlunden" blir en kyrkoherde uppsökt av en obehaglig, kriminell luffare, som visar sig vara hans okända son.

Det är i allt väsentligt en utmärkt volym. En skönhetsfläck är dock att Berthelius i efterordet angriper regissören John Ford, en polemik som grundar sig i ett vanligt förekommande missförstånd.

Fords *Diligensen* (1939) är ett centralt verk i filmhistorien. Det betraktas som den första moderna västernfilmen och innebar John Waynes genombrott som skådespelare. Därefter samarbetade Ford och Wayne i en rad fina filmer, som *Indianöverfallet vid Fort Apache*, *Hans vilda fru*, *Förföljda* och *Mannen som sköt Liberty Valence*. Orson Welles såg *Diligensen* otaliga gånger innan han regisserade *Citizen Kane* och brukade lyfta fram Ford som en förebild. När han fick en fråga om sina favoritregissörer sade Welles att han föredrog de gamla mästarna, "by which I mean John Ford, John Ford and John Ford".

Manuset till *Diligensen* bygger på en novell av Ernest Haycox. Långt senare

Maupassant.

FOTO: ALAMY

uppgav Ford att filmen även var inspirerad av *Fettpärlan*. Detta påstående har ifrågasatts av Fordexperter. Förvisso finns det vissa ytliga likheter mellan Fords och Maupassants verk, också i *Fettpärlan* färdas ett antal personer i en diligens. I båda verken är en av huvudpersonerna en prostituerad kvinna, som till en början blir utfrusen av de övriga passagerarna. (I novellen är hon något överviktig, vilket förklarar hennes öknamn.) Men där upphör också i stort sett likheterna. Handlingen i de två styckena är helt olika, *Fettpärlan* utspelar sig under fransk-tyska kriget 1870–71.

ÄNDA UPPREPAS OFTA påståendet att *Diligensen* skulle vara en filmatisering av *Fettpärlan*, och denna uppfattning riskerar att förstöra upplevelsen av verket. När *Diligensen* sändes i SVT 1986 skrev *Svenska Dagbladets* kritiker Hans Schiller en nedlåtande kommentar till filmen, som han menade inte längre borde räknas som en klassiker: "Medan de Maupassants

novell är en bitter satir över borgerlighetens hyckleri blir Fords version mer en sentimental moralitet." Och i samma anda skriver Berthelius: "När man studerar några av tioalets filmatiseringar inspirerade av *Fettpärlan*, är det upprörande att konstatera hur Maupassants samhällskritik har förvridits [...] Ford tar sig så stora friheter gentemot originaltexten att nästan ingenting känns igen av ramberättelsen."

Det är lite märkligt att Berthelius inte ifrågasätter att Fords film skulle utgå från Maupassant, trots de stora skillnader hon noterar. Det är väl sannolikt att hon skulle ha uppskattat *Diligensen* mer om hon hade tittat på den utan förutfattade meningar.

Både Maupassant och Ford var mästare inom sina genrer. Den förre var en av världslitteraturens bästa novellister, den senare en av 1900-talets främsta filmregissörer. Men det finns ingen anledning att jämföra dem med varandra. ✨

När fäder stod mot söner

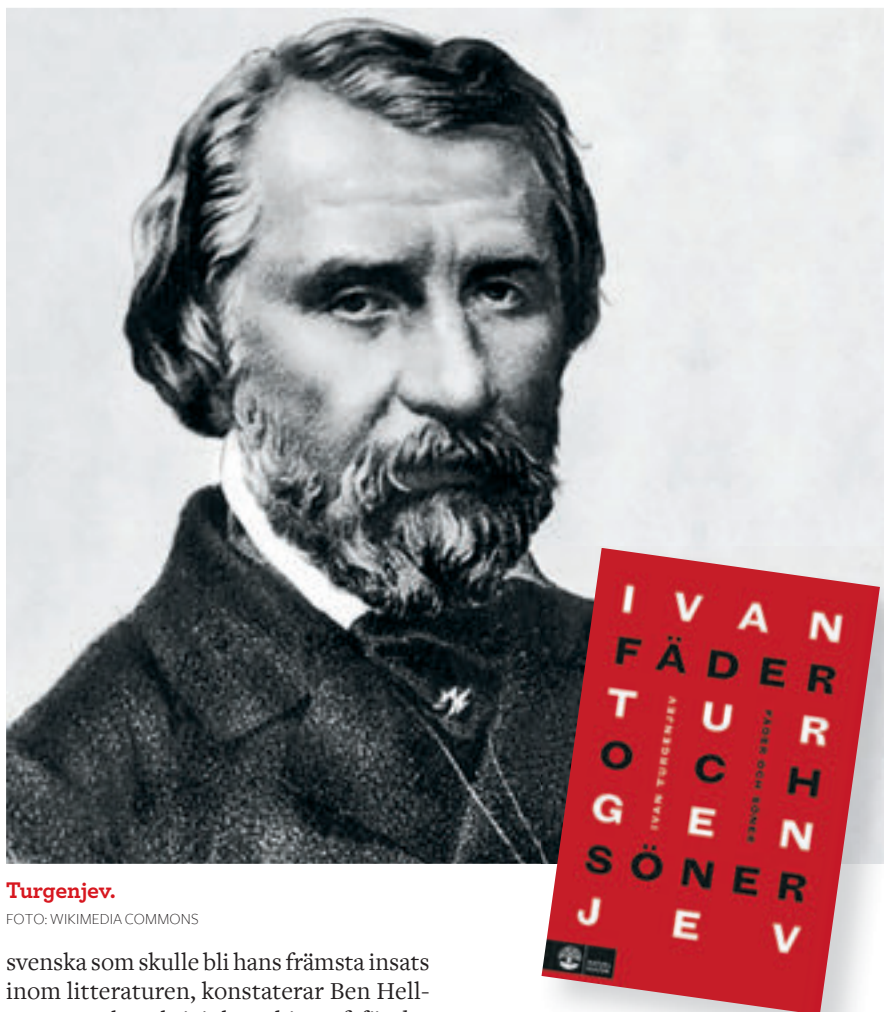
Ivan Turgenjev är en av världslitteraturens främsta realister. Nu har hans roman *Fäder och söner* äntligen kommit i nyöversättning, skriver **Maria Engqvist**.

UNDER 2018 FIRADES den ryske författaren Ivan Sergejevitj Turgenjevs 200-årsjubileum intensivt över hela Ryssland. Kulmen nåddes när president Vladimir Putin invigde Moskvas första Turgenjevstaty. Turgenjev är alltså fortfarande älskad i sitt hemland. Men i jämförelse med 1800-talsgiganterna Lev Tolstoj och Fjodor Dostojevskij har han, möjligen något oförtjänt, hamnat i skymundan – trots att han är en av världslitteraturens främsta realister. Till skillnad från dessa författarkollegers verk är Turgenjevs noveller och romaner relativt korta och utspelar sig nästan undantagslöst på ryska herrgårdar. Lenin läste Turgenjevs många adelsskildringar – ty det gällde att känna sin fiende.

Turgenjevs kanske mest kända verk är *Fäder och söner*. Romanen tar sin början på den ryska landsbygdens idylliska försommar. Som symboler för den ideologiska konflikten mellan liberal-konservativa 40-talister och frisinna 60-talister i berättelsen ser vi far och son Kirsanov, samt den unge Kirsanovs vän, anarkist-nihilisten Bazarov, som ständigt förfäktar sina åsikter och sitt förakt för den gamla världen. Romanen utspelar sig strax före 1861, då en av Rysslands största reformer i modern tid ägde rum – avskaffandet av livegenskapen. Ivan Turgenjev stammade själv från den ytterligt privilegierade ryska adeln, men tecknar här båda de ideologiska kombattanternas motsägelser och ställer dem mot varandra.

I samband med att Ulla Roseens nyöversättning av *Anna Karenina* publicerades 2007 skrev förlaget Norstedts att "varje generation ska ha sin översättning av de odödliga böckerna" – då hade inte en översättning till svenska gjorts av Lev Tolstoj's roman sedan 1925. Nu har turen kommit till Ivan Turgenjevs *Fäder och söner* (Natur och kultur), som har överflyttats till svenska av Christoffer Mankell, lärare i ryska vid försvarets tolkskola. Och det är verkligen på tiden. Den näst senaste översättningen av *Fäder och söner*, utförd av Hjalmar Dahl, publicerades 1922.

Dahl (1891–1960) var uppväxt på Karelska näset och lärde sig att behärska ryska som mycket ung. Han var under många år verksam i Helsingfors tidningsvärld och verkade även som författare. Det var dock hans översättningar från ryska till

Turgenjev.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

svenska som skulle bli hans främsta insats inom litteraturen, konstaterar Ben Hellman, som har skrivit hans biografi för det nätbaserade uppslagsverket Svenskt översättarlexikon. Dahls lediga och förhållandevis moderna språk har, i likhet med lundaprofessorn Sigurd Agrells översättning av *Anna Karenina*, förmodligen spelat en avgörande roll för att det dröjt så pass lång tid innan en nyöversättning har kommit på fråga. Detta torde säga något om översättningarnas verkshöjd och moderna ansats, även om såväl Dahl som Agrell tog sig vissa friheter som deras respektive efterföljare har avhållit sig från.

MANKELL'S ÖVERFÖRING AV *Fäder och söner* till svenska saknar förord, något som annars brukar vara populärt vid översättningar av klassiker. Läsaren får hålla till godo med fotnoter, och mer initierade sådana får man leta efter. Den moder-

na böjelsen att parallellt spetsa läsningen med hjälp av Wikipedia görs här helt överflödig – översättaren hinner stilla läsarens nyfikenhet i tid.

CHRISTOFFER MANKELL'S SPRÅK är lätt och chosofritt. Turgenjevs kristalliserade naturskildringar återges med stor precision från ryskan och kläs i en imponerande stringent svensk språkdräkt. Balansen mellan språklig ledighet och arkaismer ligger också ständigt rätt. Översättningen infogar sig därmed i en aktningssvärd rysk-svensk översättartradition, som håller måttet över tiden. Det är också en i raden av kvalificerade översättningar av klassiska ryska romaner som har gjorts bara de senaste åren. ✱

Patrik Oksanen
är fri skribent.

Vi är alla öbor

Det är något med svenskers förståelse om sin geografi som inte riktigt går in. På min amerikanska high school hade vi en eminent engelsklärare. Mrs Broyles lät oss gnugga klassiker och recitera, gärna det historiska originalet. Det kunde låta lite lustigt där ute på bondvischan i norra Kentucky när killar som inte tänkte läsa på college kämpade sig igenom 1500-talsengelskan, men ingen undkom Mrs Broyles muntliga läxförhör.

En av poängerna som hamrades in var just John Donnes dikt om att ingen människa är en ö. Vi i Sverige har svårt att förstå det där. Både att vi är beroende av andra, men också att vi i praktiken är öbor.

Ta fram en karta och du ser att vi sitter ihop med Norge och Finland. Det blir en geostrategisk ö när den enda landförbindelsen som finns är med Ryssland, som är det enda land som skulle kunna hota freden för Sverige, Norge och Finland.

Sverige importerar 90 procent av det vi behöver sjövägen. På papperet är vi självförsörjande till 50 procent när det gäller livsmedel. Men det är en sanning med modifikation. Om sjötransporterna stannar så kommer det inget drivmedel till traktorer och lastbilar och inget konstgödsel.

Vårt beroende av en enda hamn är exceptionellt stort. Utan Göteborgs hamn kommer du att märka av störningarna i varukedjorna omgående. Göteborg är inte bara Sveriges största hamn, det är även Norges största hamn, något som Norges generalkonsul konstaterat i *Göteborgs-Posten* för att visa att "no man is an island" och att Sverige och Norge är beroende av varandra.

Vårt eget ansvar för att se till att vi sitter ihop med resten av världen är det lite sisådär med. Våra fartyg blir allt färre. Handelsflottan minskade med 60 procent mellan 2001 och 2016. Idag finns det omkring 100 svenskflaggade fartyg. Det är bara 0,1 procent av världens handelsflottor, medan Sveriges andel av världshandeln utgör 1,7 procent mätt i BNP.

Vi litar på att någon annan ordnar transporterna. Detsamma när det gäller skyddet. 1972 strök vi sjöfartsskyddet som prioritering för marinen. Det är andra nationer som ska skydda handelsströmmarna på oroliga världshav tills de når svenska vatten. Sedan skar vi ned på flottan. Idag är den så liten att Kungliga Örlogsmannasällskapet anser att den klarar en uppgift en begränsad tid, istället behövs tre gånger så många fartyg. De fartyg vi har börjar falla på åldersstrecket. Genomsnittsåldern på marinens fartyg är närmare 28 år. Under byggnad är just nu två ubåtar och ett signalspansingsfartyg.

Trots att ett väpnat angrepp inte kan uteslutas enligt försvarsberedningen, som också räknar med att Sverige ska klara tre månader av stora samhällsstörningar, så finns det ingen brådska hos politiken. Försvarsberedningens 1,5 procent räcker inte ens till att börja åtgärda bristerna trots att fartygsbeställningar för bibehållen förmåga måste börja komma igång de kommande åren. I den svenska försvarspolitiska bubblan finns ingen omvärld, och Sverige är en egen liten ö där allt bara rullar på.

Om krisen kommer får vi ett hårt och kaotiskt uppvaknande. Mrs Broyles inhamrande av "every man is a piece of the Continent, a part of the maine" är inte bara klassisk litteratur utan också en säkerhetspolitisk insikt.

I korthet

Havererade metaforer

När journalister skildrar det politiska arbetet används ofta metaforer. Detsamma gäller när de behandlar näringslivets eller idrottsvärldens strider om makt och inflytande.

Aktörerna uppmanas ta ut rätt kurs, skaffa en bra besättning och undvika att ta sig vatten över huvudet. Likaså får de rådet att se upp med blindskär eller all onödigt last. Detta för att den nye statsministern eller företags- eller idrottsledaren efter en stormig seglats till slut lyckligt och tryggt ska kunna gå i hamn.

Den gemensamma nämnaren för dessa liknelser är att de är direkt hämtade från den maritima sektorn. Detta fenomen påverkar inte bara våra journalister. I själva verket uppträder det påfallande ofta i vårt vardagsspråk fast vi sällan tänker på det. Vad ligger då bakom detta flitiga bruk av termer från det nautiska området? Eller med rätt liknelse – varför dyker de upp så ofta?

Främst beror det på att sjövägen länge var den enda möjligheten att ta sig fram till vardags i ett glesbefolkat land med långa kuster och rader av sjöar och vattendrag. Särskilt gällde detta vid längre färder – kanske allra främst när resenärerna hade tyngre gods med sig. Först genom järnvägarnas ankomst förändrades denna bild, och landbundna transporter blev efterhand ett segrande alternativ. Men det maritima arvet lever sålunda i hög grad kvar.

Närmare beskådat formligen vimlar vårt språk av sådana uttryck. Det gäller att ha en bra kapten på skutan, navigera i okända vatten, undvika att gå på grund och att rida ut svåra byar, ja rentav orkaner. Och om allt ändå går fel och man har ebb i kassan är det viktigt att till slut gå under med flaggan i topp. (År 2014 gav en av våra främsta maritima skribenter, Torbjörn Dalnäs, ut boken *Havets ord*; en veritabel bibel i sammanhang.)

Emellanåt blir effekten komisk när kopplingen till sjöfartsarvet är mycket avlägsen eller obefintlig. Vem tänker på bakgrunden när en restaurang bjuder på skrovsmål – särskilt om man får det till vrakpris... Exemplet är legio hur nautiska termer hamnat fel – eller kanske havererat är rätt ordval i dessa sammanhang? Nyligen läste jag att nya snabbtåg akterseglats till följd av den tekniska utvecklingen. Och ett av teves nyhetsankare (just det!) påstod i rutan att ett nytt flygbolag hade lidit skeppsbrott.

Detta nummers recensioner:

Christian Abrahamsson tar politiskt ansvar; **Tommy Olofsson** förändras av poesi; **Carl Rudbeck** omvärderar klassiskt arv; **Klas AM Eriksson** uppskattar fredligt samarbete; **Ninna Rösiö** konfronterar det post-moderna; **Niklas Anderberg** tänker dunkelt; **Anders Mathlein** inspekterar nätstädning; **Ann-Sofie Dahl** ser skeptiskt på FN; **Håkan Arvidsson** påminner om östfronten; **Lars Åke Augustsson** bökar i böckernas bok; **Ylva Herholz** röjer bland ruiner.

Marsch i Moskva: ingen dans på rosor.

FOTO: ALEXANDER NEMENOV/TT

Vägen till lycka och frihet?

Det finns tänkare vilkas iögonfallande frånvaro i den svenska diskussionen säger något intressant om vårt land. En sådan är Raymond Aron, som menade att marxismen är ett opium för de intellektuella. Christian Abrahamsson påminner oss om vad vi har missat.

IDÉHISTORIA

Raymond Arons liv (1905–1983) utspelade sig mer eller mindre under det så kallade korta 1900-talet, 1914–1989. Om än han inte var årsbarn med dess födelse, så kom hans ungdom i allra högsta grad att utspelas i relation till och i skuggan av första världskriget och dess konsekvenser, och även om han inte levde länge nog för att uppleva hur de kommunistiska regimerna i Östeuropa föll så kom hans medelålder och ålderdom att kännetecknas av en ständigt opposition mot kommunismen som totalitär ideologi. Som man kan förvänta sig när det kommer till en tänkare av Arons kaliber, så är andrahandslitteraturen omfattande och växande. I Frankrike har hans centrala böcker ständigt trycks i nyupplagor och ingår i ständigt nya antologier, samtidigt har de senaste åren inneburit en pånyttfödelse för hans idéer i ljuset av politiska fenomen som ökande polarisering, populism och totalitära ideologier som islamism.

Förra året utkom två nya böcker om Aron på engelska: *Raymond Aron's Philosophy of Political Responsibility. Freedom, Democracy and National Identity* av Christopher Adair-Totef och *Raymond Aron and Liberal Thought in the Twentieth Century* av Iain Stewart. Vad de har gemensamt är en strävan efter att ge en noggrunda heltäckande bild av Arons verk och gärning, men de skiljer sig dock åt på flera sätt som är värda att nämna. Adair-Totef's bok är ett försök att sammanfatta Arons tänkande under en rad olika teman – krig, fred, frihet, totalitarism, ideologi, Max Weber och Carl von Clausewitz – som sammanlänkas av vad författaren ser som en övergripande problematik för Aron, det politiska ansvarstagandet. Om Adair-Totef's bok, något förenklat, har ambitionen att ge läsaren (även läsare utan avancerade förkunskaper) en helhetsbild av Arons verk, så är Stewarts bok ett exempel på politisk idéhistoria av yppersta kvalitet.

Det bör nämnas att Stewarts bok är publicerad som bok nummer 124 i Cambridge University Press serie *Ideas in Context*, en serie som ursprungligen startades av den engelske historikern Quentin Skin-

ner, och den präglas av all den noggrannhet man har lärt sig att förvänta av seriens böcker.

Stewarts syfte är i någon mening, och Skanske slarvigt uttryckt, ikonoklastiskt, han vill nyansera och komplicera den bild som dels Aron själv ger av sitt liv och sitt tänkande i boken *Mémoires* (1983) och dels därigenom förändra den bild som på många sätt har blivit den vedertagna av en filosofisk mellankrigs-Aron och en politisk-sociologisk efterkrigs-Aron. Stewart visar även på ett virtuost sätt hur Arons tänkande utvecklas och äger rum i en given historisk kontext och i relation till ett omfattande och ofta relativt obekant persongalleri. Om Adair-Totef väljer att fokusera på Arons huvudverk – till exempel *L'opium des intellectuels*, *Paix et guerre entre les nations* och *Penser la guerre, Clausewitz* – så väljer Stewart att belysa hur dessa verk har växt fram idémässigt genom recensionsartiklar, föredrag, politiska miljöer, vänskaper och genom Arons omfattande journalistiska verksamhet i först *Le Figaro* och senare i *L'Express*. Läs- ta bredvid varandra blir det snabbt tydligt >>

Raymond Aron: saknas i svensk debatt.

FOTO: GETTY IMAGES

att de tillsammans erbjuder en helhetsbild som de var för sig inte åstadkommer.

Som tidigare nämnts så var Aron i högsta grad ett barn av mellankrigstiden. Han påbörjade sina studier vid École Normale Supérieure (ENS), Rue d'Ulm, 1924, som en del av en generation som ofta har beskrivits som en av de legendariska årskullarna med Aron, Sartre och medicinhistorikern Georges Canguilhem. I en hyperelitistisk miljö som den vid ENS var det talande att Aron avslutade sina studier som klassetta (Sartre körde vid sitt första försök). Under de år som Aron studerade vid ENS var skolan präglad av en antikonformistisk socialism delvis i konflikt både med den franska kommunismen och med högern. Aron var i allra högsta grad en del av den miljön och den präglade inte bara hans nära vänskap med Sartre – de hälsade på varandra med orden ”Bonjour, mon petit camarade” – utan även den inriktning som hans tänkande tog under decenniet efter det att han hade lämnat ENS.

Åren 1931–1933 tillbringade Aron i Tyskland. Först i Köln och sedan i Berlin, verksam vid Franska institutet. Under tiden i Berlin hjälpte han bland andra Hannah Arendt att lämna Tyskland för Frankrike. Åren i Tyskland kom att påverka Aron på två sätt: För det första så är det där och då som han på allvar läser de tys-

ka sociologerna – Max Weber, Werner Sombart, Karl Mannheim. För det andra erbjuder dessa år honom en möjlighet att från första parkett iaktta hur ett land går från att vara en instabil demokrati till att bli en totalitär diktatur. Det är möjligt att dra paralleller till de år som Herbert Tingsten tillbringade i Italien under den då relativt unga fascistiska diktaturen. En sejour som gav upphov till *Från parlamentarism till diktatur*: fascismens erövring av Italien och senare till en av Tingstens viktigaste böcker *Den nationella diktaturen: nazismens och fascismens idéer*. Jag kommer att återkomma till likheterna mellan Aron och Tingsten. Det omedelbara resultatet av Arons år i Tyskland är, hur

”Redan i Introduktionen kan vi se hur Arons anti-totalitarism i första hand är ett filosofiskt formulerat problem; först ett epistemologiskt problem och sedan ett moraliskt.”

som helst, boken *La Sociologie allemande contemporaine*, som utgör ett av de första försöken att introducera den tyska sociologin i Frankrike.

Den mer långtgående effekten av Arons tid i Tyskland under Weimarrepublikens sista år kommer till uttryck i hans första större verk *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de*

l'objectivité historique (härefter *Introduktionen*) med vilken han disputerar för den högsta doktorsgraden. Den kompletterades med en mindre avhandling *Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine. La philosophie critique de l'histoire*. Stewart påpekar att den utbredda förståelsen av *Introduktionen* som en anomali i Arons liberala idébygge innebär en risk för att missförstå hur den på en och samma gång är en kritik av den franska liberalism som hade sina rötter i Dreyfusaffären och en föregångare till den liberala tradition som Aron kommer att bygga upp under efterkrigstiden. Det är en liberal tradition som kringgår dreyfusarderna och istället knyter an till tänkare som Tocqueville, Constant och Montesquieu. Detta innebär inte att avhandlingen i sig behandlar eller utvecklar en liberal filosofi, men dess slutsatser leder fram till en antitotalitär historiesyn.

I sitt öppningsanförande under disputationen förklarar Aron hur syftet med avhandlingen hade varit att via en läsning av Marx förankra sina socialistiska övertygelser i en historiefilosofi. Som Stewart visar, är *Introduktionen* nominellt ett verk om historisk epistemologi, men dess mer långtgående syfte är en reflektion kring frågan om politisk övertygelse och den logik som denna övertygelse har behov av. *Introduktionen* förstods som ett brott med den vid tiden dominerande filosofin i Frankrike, vars främsta företrädare var Arons handledare Léon Brunschvicg och Henri Bergson. Den var ett brott med vad många yngre filosofer såg som en världsfrånvänd och optimistisk filosofi, en filosofi som, i Brunschvicgs fall, tog sig uttryck i en sammanblandning av idealism och positivism.

Å ena sidan en idealism som förvisso förkastade positivismens deterministiska

tendenser, men som likväl ofta placerade naturvetenskaperna i centrum för sina spekulationer. Och å andra sidan en positivism som förkastade ren empiristisk epistemologi för att istället stanna kvar i en äldre fransk rationalistisk tradition. Uttryckt annorlunda bör *Introduktionen* förstås som ett sätt för filosofin att närma sig den empiriska och konkreta värld-

Sartre och Aron: *Bonjour, mon petit camerade!*

FOTO: GETTY IMAGES

den. Aron försöker skapa en förståelse av historien som öppen och kontingent. Stewart visar hur Aron, via ett inflytande från Weber, går längre än att bara formulera en historisk epistemologi. Han försöker även koppla samman den historiska epistemologin med politisk handling på en praxisnivå. De historiskt bundna och avgränsade processer i vilka en handling äger rum kräver vad Aron, i enlighet med Webers ansvarsetik, betecknar som "en förståelsepolitik". Vad han avser med detta är en insikt om att politiskt handlande fordrar en ständig omförhandling av medel för att kunna uppnå givna mål i en historiskt bunden och föränderlig situation där den som handlar inte har full kunskap om den historiska utvecklingen. Motsatsen till detta moderata, graduella och reformistiska synsätt är, menar Aron, en förnufts politik. En förnufts politik som utgår från en total förståelse av mänsklig historisk utveckling, en idé som Aron menar återfinns i sin renaste form i marxismen.

Redan i *Introduktionen* kan vi se hur Arons antitotalitarism i första hand är ett filosofiskt formulerat problem; först ett epistemologiskt problem och sedan ett moraliskt. Som Stewart formulerar det: "medan totalitära regimer har *fel* i sina absoluta anspråk på historisk kunskap, så är de *omänskliga* i sina krav på en officiell sanning". Att frågan om totalitarismens natur kom att engagera Aron är inte särskilt underligt, givet var han befann sig 1933. Tillbaka i Frankrike kom den att uppta mycket av hans energi.

Stewart kartlägger på ett nästan överdrivet noggrant sätt den franska politiska situationen under 1930-talet. Att omständigheterna var allt annat än enkla att navigera bland visar det faktum att flera av Arons tidigare vänner inom den antikommunistiska socialismen i slutet av decennierna befinner sig inom Parti Populaire Français (PPF), det närmaste Frankrike kom ett massfascistiskt parti. En av dessa vänner, Bertrand de Jouvenel, stämde 1983 historikern Zeev Sternhall för att denne i sin bok *Ni Droite, ni Gauche* hade pekat ut honom som fascist. Aron valde att vittna till sin gamle väns fördel i rättegången. I bilen på väg hem från domstolen fick han den massiva hjärtattack han senare dog av.

Stewart visar hur den position Aron valde att inta var den som en utanförstående kritiker till i princip alla politiska grupper. Hans kritik av sin före detta lärare vid Lycée Condorcet, Émile-Auguste

Chartier, mer känd som Alain, fångar Arons attityd gentemot den antifascistiska vänstern efter de fascistiska upplöppnen i februari 1934. Aron menade att Alain och andra i hans generation hade tränat generationer unga fransmän inom eliten att misstro staten och politiken. De ord han använde var "en steril fientlighet gentemot staten". Vad Aron anklagade Alain för var att denne, genom sin attityd, inte kunde förstå politikens väsen ur politikernas perspektiv och att detta i sin förlängning riskerade att destabilisera demokratin. Efter de fascistiska upplöppnen deltar Alain i skapandet av *Comité de vigilance des intellectuels antifascistes* (CVIA). Detta CVIA kom att spela en aktiv roll i formandet av vad som skulle bli *Front Populaire* (FP). Även om Aron röstade på FP så var det, enligt Stewart, motvilligt. Han menade att de antifascistiska grupperna inom vänstern riskerade att destabilisera republiken i lika stor utsträckning som de extrema partierna på högerkanten. Arons bedömning var att

det stora hotet mot Frankrike inte i första hand utgjordes av de franska fascisterna, utan snarare av Hitler-Tyskland.

Redan före andra världskriget knöt Aron kontakter med personer som skulle komma att ha betydelse för den roll han intog under efterkrigstiden. En person som är viktig här är den heterodoxa liberala ekonomen Robert Marjolin. Aron kom i kontakt med Marjolin genom att de båda under flera år arbetade vid ENS Centre de Documentation Sociale. Marjolin är idag framförallt ihågkommen för det arbete med Frankrikes ekonomiska återhämtningsplan efter kriget som han utförde tillsammans med bland andra Jean Monnet. Hans betydelse för Aron var att han satte honom i kontakt med sitt nätverk av heterodoxa liberala ekonomer i Frankrike, men även vid London School of Economics, som Lionel Robbins och Friedrich von Hayek.

Under sina år i London under kriget kom Aron att regelbundet träffa båg-

>>

ge dessa tänkare. Det är även viktigt att nämna att flera av de viktiga händelser som äger rum efter kriget, till exempel grundandet av Mont Pèlerin-sällskapet, har sina rötter i den miljö där Aron befann sig före kriget. Stewart nämner bland annat det kollokvium som anordnades till den amerikanske journalisten och politiske kommentatorn Walter Lippmanns ära i Paris i augusti 1938. Tolv av tjugosex deltagare vid kollokviet, däribland Aron, von Mises, von Hayek och Michael Polanyi, kom senare att bli medlemmar i Mont Pèlerin-sällskapet. Aron lämnade senare sällskapet som ett resultat av den kritik han anförde gentemot dess marknadsfundamentalism.

Som tidigare nämnts så tillbringade Aron krigsåren i London. Hans huvudsakliga arbete bestod i att redigera *La France libre*, en av alla de exiltidskrifter och tidningar som publicerades i London under kriget. De texter han skrev i tidningen publicerades senare i boken *Chroniques de guerre. La France libre, 1940–1945*. Tillsammans erbjuder dessa texter en intressant inblick i hur det vi skulle kunna beteckna som den ”mogne” Aron träder fram under krigsåren – även om det är

”Aron ansåg att de totalitära ideologierna sammanbands genom sina gemensamma, millenniariska anspråk, idén om ett realiserbart paradys på jorden.”

tydligt att den personen började formeras redan ett decennium tidigare. Det är även under kriget som gamla allianser och vänskaper börjar förändras och nya skapas. Närheten till Robbins och Hayek är ett exempel på det och det växande avståndet till Sartre är ett annat.

Aren direkt efter kriget är intressanta eftersom det är då som denne Aron fortsätter att utveckla den journalistiska delen av sin verksamhet. Men det är i och med inledningen av 1950-talet då Aron, som den liberal han hade blivit känd som, etablerar sig på scenen. Kritiken av de totalitära ideologier som före kriget innefattade nazismen, fascismen och kommunismen kommer alltmer att inrikta sig mot en av dessa, kommunismen. Som vi redan har sett utgjorde *Introduktionen* en epistemologisk (och moralisk) torped under marxismens historiefilosofiska vattenlinje. Men vid inledningen av kalla kriget inser Aron och en rad andra liberala intellektuella att torpeder, även om de må vara användbara, inte räcker för att bekämpa Sovjetkommunismen. Det krävs större och verkligt kraftfulla bomber.

1950 är Aron delaktig i skapandet av The Congress for Cultural Freedom (CCF). Det visar sig senare att kongress-

Herbert Tingsten: nästan en svensk Aron.

FOTO: LARS ÅSTRÖM/TT

sen var ett CIA-finansierat propaganda-projekt men att avfärda det enbart som propaganda skulle vara att underkänna

den bredd som dess tidskrifter uppvisade och att underkänna alla dem som på olika sätt var involverade i projekt finansierade av kongressen. Kongressen var en i alla avseende ekumenisk organisation.

Det är i relation till CCF som Arons kanske mest berömda bok *L'opium des intellectuels* bör förstås. Idéerna i boken var, som vi har kunnat se, av ett äldre datum. Men det är här i denna bok som Aron tydligast beskriver och utvecklar sina tankar kring marxismen som en sekulär religion. I *Introduktionen* hade han kommit till slutsatsen att den marxistiska historiefilosofin byggde på metafysiska antaganden, och i *L'opium des intellectuels* bygger han vidare på den slutsatsen. Aron ansåg att de totalitära ideologierna sammanbands genom sina gemensamma, millenniariska anspråk, idén om ett realiserbart paradys på jorden. I Sovjetkommunismen menar han att den millenniariska tanken framförallt är ett resultat av Lenins och Trotskijs politiska idéer.

Det är möjligt att se tydliga likheter mellan den förståelse av Sovjetkommunismen som Aron ger uttryck för och den som Yuri Slezkine på ett mästertligt sätt fängar i sin *The House of Government*. A

Saga of the Russian Revolution. Den sekulära religionen erbjöd, enligt Aron, sina anhängare en manikeisk världsbild som utgår ifrån motståndet gentemot en fiende. Vidare innebär det, som redan nämnts, en möjlighet till kollektiv frälsning i nuet. Det kanske mest skrämmande var att de genom sin millenniarism hade imploderat den uppdelning mellan mål och medel som Aron sett som en essentiell del av den förståelsens politik som han formulerar i *Introduktionen*. Alla medel var plötsligt tillåtna för att nå det övergripande målet om frälsning på jorden. Denna aspekt av de sekulära religionerna utgjorde även av de filosofiska huvudpunkterna i den debatt som utspelade sig mellan John Dewey, en annan liberal gigant, och Trotskij i samband med den så kallade Deweykommissionen i Mexiko City före kriget. Dewey kritiserade då Trotskij för dennes bristande insikt i att medlen alltid kommer att kladda av sig på målen – om målet är lycka och frihet kan massmord aldrig vara vägen dit.

Att ge en fullständig bild av Arons tänkande inom det givna recensionsutrymmet är en omöjlighet. Flera centrala aspekter av hans tankegods och, det bör tilläggas, övriga verksamheter har inte diskuterats. Vad jag har valt att göra är istället att fokusera på viktiga aspekter av berättelsen om Aron som ofta inte får tillräcklig uppmärksamhet.

Ordet berättelse är adekvat i relation till den legend som växte fram redan under Arons sista år i livet och som fortfarande utgör en väsentlig del av den nimbus som omger hans namn. Han bidrog själv till att skapa denna nimbus genom sina *Mémoires*. Det mest givande med Stewarts bok är att den komplicerar historien genom att ge en beskrivning av den större bilden, den intellektuella och politiska miljö Aron verkade i, och den mindre bilden, de opublicerade texterna, recensioner, föreläsningar et cetera, samtidigt. Det är idéhistoria när den är som mest produktiv och fascinerande. Att Adair-Toteffs bok inte får samma direkta uppmärksamhet som Stewarts bok innebär inte att den är ointressant. Av många skäl är det där den oinvigde läsaren bör inleda sin läsning av Aron. Det är en habil introduktion till alla olika delar av hans tänkande, samtidigt som den skriver in sig i den tradition som Stewart komplicerar och delvis motsäger.

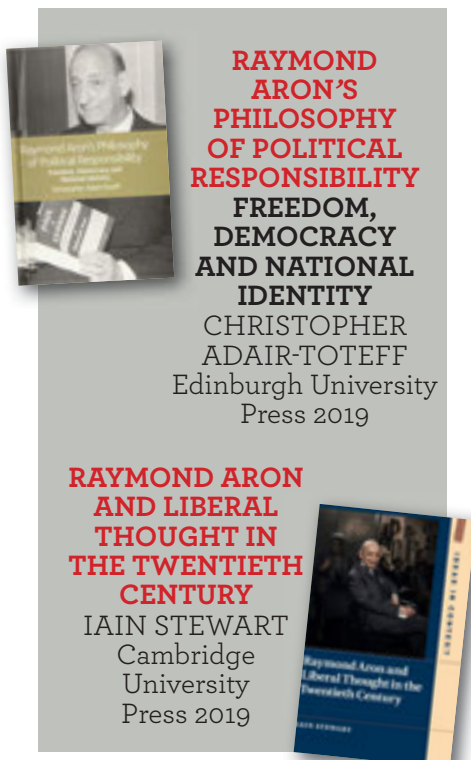
En tankelek som jag brukar ägna mig åt är att fundera över vilka tänkare som har fått eller inte fått fäste i den svenska offentligheten. Det är på sätt och vis en meningslös liten lek, men jag tror likväl att det kan säga intressanta saker om den svenska offentligheten när man frågar sig

varför vissa tänkare och, bör man kanske tillägga, frågeställningar som varit dominerande i de stora kulturländerna på kontinenten har varit i princip frånvarande i Sverige. Aron är i allra högsta grad en sådan tänkare.

En hypotetisk förklaring till varför han inte har fått något större genomslag i vare sig den svenska universitetsvärlden eller i offentligheten skulle kunna vara att Sverige aldrig genomgick den antitotalitära fas som kom att känneteckna Frankrike under det sena 1970-talet. Inte heller hade Sverige en kalla krigs-historia som påminner om Frankrikes. Vidare skiljer sig Sverige och Frankrike åt på fler sätt än vad som kan räknas upp när det gäller intellektuell stil inom akademien och i offentligheten.

Även om Aron kom att ha ett betydande inflytande långt utanför Frankrikes gränser, var han på flera avgörande sätt en medlem av en mycket specifik intellektuell gemenskap. Om jag avslutningsvis skulle få önska något i termer av utveckling på den punkten har jag två önskningar. För det första att Aron och den tradition han kommit att representera skulle få ett större inflytande i Sverige och, för det andra, att en modig förläggare skulle våga inte bara översätta hans viktigaste verk utan även återutge Herbert Tingstens huvudverk; då Tingsten är det närmaste en Aron vi kommer i Sverige. ✨

Christian Abrahamsson

Diktläsning: skänker inlevelse och sensibilitet.

FOTO: UNSPLASH

Poesiprofetior

LITTERATUR

Möjligen kan det te sig paradoxalt att förse en bok med titeln *Don't Read Poetry* och sedan ge den undertiteln *A Book About How to Read Poems*. Ändå sammanfattar denna antydan till paradox vad hela boken går ut på, nämligen att vi inte bör låta våra allmänna föreställningar om genren poesi stå i vägen för vår förmåga att uppskatta och ta till oss enskilda dikter. Tesen kan framstå som truistisk och är i någon mån just det.

En anstrykning av paradox vidläder även författaren till denna bok. Hon heter *Stephanie Burt* men har tidigare under sin bana som akademiker vid Harvard, litteraturkritiker i *Boston Review* och även som poet gjort sig ett namn som Stephen Burt. För ett par år sedan, 2017, genomgick Stephen Burt en könsoperation och är numera Stephanie Burt.

Att Stephanie Burt intresserar sig för frågor som rör transgener och hbtq-frågor märks här och var i hennes bok, men detta är alls inget som ställs i fokus för hennes framställning utan bara något som framgår av de dikter hon citerar när

hon exemplifierar sina ganska generellt hållna iakttagelser av vad poesi kan vara. Just citat fyller en viktig funktion i hennes bok. Hon citerar ymnigt och då inte bara ur litteraturhistoriskt kanoniserade författares verk utan även från mängder av huvudsakligen samtida amerikanska poeter.

En svensk läsare kan kanske reta sig på svärmen av citat hämtade från hos oss okända poeter utgivna på amerikanska småförlag och ibland bara med en eller annan diktsamling i bagaget. För egen del har jag fördragsamhet med detta och ser en förtjänst i att Burt därigenom ger oss en inblick i några av de allra senaste strömningarna i nordamerikansk poesi, som numera tycks röra sig långt ifrån sådant som tidigare var på modet, nämligen så kallad *language poetry* eller postmodernism. Man får ingen samlad bild av den nutida amerikanska poesin, men nya tendenser är skönjbara, flera olika tendenser.

Eftersom författaren i görligaste mån undviker kategoriseringar, blir det svårt att dra några långtgående slutsatser av den poesi som exponeras, trots en strid ström av citat. Klokast är att nöja sig med att konstatera att den amerikanska poesin som vanligt är *alive and kicking*, i var-

>>

je fall på universitets- och småförlag. (De amerikanska bokförlagen indelas vanligtvis i tre kategorier: de stora kommersiella förlagen, universitetsförlagen och småförlagen.)

En poäng med Burts framställning är att hon friskt blandar exempel uppfriska från nutida och föga kända poeter med sådana som hon hämtar från kanoniserade diktare, främst från Shakespeare, John Donne, Emily Dickinson, W B Yeats, Langston Hughes och John Ashbery. Hon kan sina klassiker och har uppenbarligen sina personliga favoriter bland dessa, men hon vinnlägger sig om att undvika varje form av hierarkisering av de poeter hon kommenterar och citerar. I detta hänseende har hon en udd riktad mot det gamla kritikeroraklet Harold Bloom och dennes plädering för en etablerad kanon att förhålla sig till. Kvalitet är inget objektivet värde, resonerar Burt, utan kan uppkomma i olika sammanhang. Det är en ständigt flexibel kategori, envisas hon med att inpränta, och hon har en del goda argument för sin ståndpunkt, men några av dem är också väldigt trubbiga och i käckaste laget.

En annan udd har hon riktad mot *The Hatred of Poetry* (2016), där poeten och romanförfattaren Ben Lerner vill visa att poesin sällan eller aldrig lever upp till

"Att utveckla sig själv är viktigare än att förstå dikten. Läsaren kommer i första hand, inte dikten."

sina höga anspråk utan ständigt marteras av sina tillkortakommanden. Stephanie Burt har en betydligt mer positiv syn på vad poesi är och kan vara. I jämförelse med den skeptiske Lerner är hon en entusiastisk och apologetisk sinnad poesiprofet. Hon är verkligen övertygad om att poesi på djupet kan förändra sina läsare, kanske inte göra dem till bättre människor i moraliskt hänseende, men till mer inlevelsefulla och sensibla. Det gäller i varje fall för läsare som inte följer en fastlagd kanon och underkastar sig litteraturvetenskaplig sorteringsiver, utan lyckas vara fria och mer frigjort kringströva i sin läsning.

Stephanie Burt vill uppfostra poesiläsaren att bli mindre auktoritetsbunden, att strunta i sanktionerade kvalitetsstämplar och läsa mer förutsättningslöst, mer anarkistiskt och amatöriskt, att utveckla en egen smak och inte gå i forskares, kritikers och universitetslärares ledband. Detta att utveckla en egen smak, att få klart för sig vad som vinner genklang inom en själv, har enligt Burt en frigörande och snarast terapeutisk effekt. Att utveckla sig själv är viktigare än att förstå dikten. Läsaren kommer i första

Emily Dickinson: känd från tv i en serie på Apple TV+.

FOTO: ALAMY

hand, inte dikten. Det är den viktigaste poängen med hennes framställning.

I en poesipodd fick jag för några dagar sedan höra att diktsamlingar utgjorde hela 19 procent av 2018 års skönlitterära utgivning i Sverige, men att förlagens förtjänst på lyrik bara utgjorde 0,4 procent av de sammantagna intäkterna av bokut-

rismen ser hon något gott och befriande egalitärt. Hon relativiserar föreställningen om konstnärlig kvalitet och talar istället nästan hänfört om poesins emancipatoriska potential och förmåga att gestalta nyupptäckta aspekter av tillvaron och av språket som uttrycksmedel. En nedbrytning av knäsatte estetiska hierarkier framställs som ett ideal, inte som ett symtom på vad som annars kan framstå som en poesins kris i Europa och USA.

Andra uppfattar denna utveckling som dödsryckningar för den i bokform publicerade poesin och som Ouver-tyren till en svanesång för den av de tre litterära huvudgenrerna (epik, dramatik, lyrik) som brukar sägas vara den äldsta. Poesin anses ha sitt ursprung i ett fjärran förflutet, då den utövades av de schamaner, trollkarlar eller medicinmän som läste suggestiva ramor för stammedlemmar som hade drabbats av sorg eller blivit besatta av onda andar.

Psykoanalytikern Otto Rank, av Freud utsedd att i senare utgåvor av *Die Traumdeutung* skriva de kapitel som handlar om skönlitteratur, förespår att all diktning så småningom kommer att försvinna och att diktaren då ersätts av psykoanalytiker och psykoterapeuter. Den som lever får se. ✨

Tommy Olofsson

DON'T READ POETRY
A BOOK ABOUT HOW
TO READ POEMS
STEPHANIE BURT
Basic Books 2019

Det ljuva sönderfallet

Rom i ruiner: vi ska vara tacksamma.

FOTO: TT

HISTORIA

ett kärt ämne bland historiker är böcker om Europas särart, *the West and the rest*. Varför har Europa, ett litet bihang till den väldiga euroasiatiska landmassan, skapat den moderna världen? När resten av världen på de flesta håll lunkade på i jämn takt, där det ena året var det andra likt och varje generation levde ungefär som sina föregångare, började Europa genomgå en dynamisk utveckling. Svaren på frågan om varför så blev fallet är många. Det kan vara ekonomiska, politiska, sociala, religiösa, moraliska, geografiska eller till och med geologiska faktorer som påstås ligga bakom det europeiska uppsvinget. (Om tektoniska kollisioner inte hade skapat höga och svårforcerade bergskedjor, skulle världen i alla aspekter ha sett annorlunda ut.) Det sannolika är förstås att det rör sig om en kombination av alla dessa orsaker och säkerligen en mängd andra också.

Sedan är det förstås omöjligt att skarpt särskilja alla dessa faktorer eller ens säkert kunna avgöra vad som är orsak och vad som är verkan. Är det religionen som skapar moralen eller är det moralen som skapar religionen?

Det är också en tidsfråga. När börja-

de denna europeiska egenart florera? Hur långt tillbaka i historien måste man gå för att förstå den vetenskapliga revolutionen, den industriella revolutionen och upplysningen? Räcker det att gå 400 eller 500 år tillbaka för att förstå hur Europa kunde skilja sig från resten av världen? Många och långa böcker i detta och närbesläktade ämnen börjar någon gång vid reformationen, eller i bästa fall ett par sekel tidigare med renässansen. Tiden dessförinnan verkar för många forskare

”Vi bör alltså inte tacka Rom för det klassiska arvet så mycket som för att imperiet bröt samman och aldrig kom tillbaka.”

inte ha någon särskild relevans för svaret på frågan om varför Europa skapade den moderna världen med dess vetenskap, industri och demokrati.

Allt detta hade ju kunnat ske på andra håll i världen. De kinesiska och de muslimska civilisationerna hade både vetenskap och teknik som hade kunnat leda till en vidare utveckling istället för till stagnation eller medveten isolatism. Ett signifikativt och talande exempel på skillnaden i attityd till omvärlden: I Europa sponsrade Spanien Columbus expedition till den nya världen. Ungefär

samtidigt i Kina belades det med dödsstraff att bygga eller färdas med oceangående fartyg. Kina var sig självt nog; resten av världen saknade intresse.

En som inte nöjer sig med det korta tidsperspektivet – i det här sammanhanget några få sekler – eller ett snävt eurocentriskt perspektiv är Stanfordprofessorn Walter Scheidel. Han blickar tillbaka ett par årtusenden och ut över i stort sett hela världen i sin massiva avhandling *Escape from Rome*. Scheidel är specia-

list på antikens historia, men i den här boken framstår han närmast som specialist på allt. Det var länge sedan jag läste en så faktpäckad bok. Antingen har Scheidel en närmast övermänsklig förmåga att absorbera information eller så har han haft hjälp av en stor stab av forskarassistenter. Hur det än må vara med det, så har resultatet blivit ett originellt bidrag till den stora frågan om hur och varför det moderna blev till just i Europa, eller ännu mer specifikt, i nordvästra Europa. När förändringens vindar väl hade börjat blåsa gick det fort – ett par generationer var tillräckligt för att schasa ut det gamla. »

Det romerska imperiet var unikt. Varken förr eller senare har en stormakt varit så mäktig och dominerat så till den grad. Dess makt var enorm. Eller som en annars okänd romersk soldat skrev på en klippa i södra Jordanien: "Romarna vinner alltid." Staten kunde mobilisera soldater i en utsträckning som inte skulle få någon motsvarighet före franska revolutionens och Napoleons dagar. Med rätta kallade man Medelhavet för *mare nostrum* – vårt hav. Det var romerska legioner som

Danmark: det ideala samhället.

FOTO: ALAMY

upprätthöll en vanligen brutal ordning från Nordafrika till England.

Men också Rom skulle komma att gå under. Det var enligt somliga en geopolitisk katastrof av enormt format. Imperiet föll sönder; det västromerska rikets fall brukar vanligen förläggas till slutet av 400 e Kr, men det var naturligtvis en utdragen process. Barbarerna skövade allt det fina som Rom hade skapat. Medeltiden, som lika ofta som oförtjänt har kallats mörk, skulle komma att splittra Europa i mer eller mindre självständiga områden som ännu inte kunde kallas stater eller länder. Edward Gibbon blev stilbildande när han beskrev det romerska imperiets nedgång och fall som "den största och kanske mest förskräckliga scenen i mänsklighetens historia".

Historiker efter Gibbon har sedan bidragit med variationer på detta tema: att det var en katastrof. Scheidel är inte en av dem. En bärande tanke, ja nog den allra viktigaste i hans bok, är att imperiets kollaps, att romarna inte alltid vann, var det bästa som kunde hända. "Att de inte alltid vann kan mycket väl ha visat sig vara vår största lyckliga slump sedan en vilsegången asteroid utplånade dinosaurierna 66 miljoner år tidigare: det fanns ingen 'väg till Danmark' – att bygga samhällen som åtnjuter frihet, rikedom

och allmänt välbefinnande – utan att först 'undkomma Rom'."

Rom må vara den eviga staden, men imperiet försvann och det kom aldrig tillbaka. Men romariket var inte det enda imperiet utan bara ett bland många. Perser, kineser, mongoler och araber byggde imperier som bestod av många olika folkslag. De persiska, arabiska och mongoliska imperierna har alla försvunnit men för den sakens skull inte visat vägen mot Danmark som numera i historisk och samhällsvetenskaplig litteratur ofta får stå som symbolen för det ideala samhället, mänsklighetens mål som alla bör eftersträva.

Det persiska väldet styckades upp av araberna. Mongolerna störtade det abbasidiska kalifatet när Djingis khans sonson Hülegü lade Bagdad i ruiner och lät avrätta den sista kalifen där. Kalifatet blev till en lång rad av ofta ganska självständiga men vanligen efemära sultanat som gärna och flitigt bekrigade varandra. Det vidsträckta mongoliska imperiet, som kom att sträcka sig från Fjärran östern till Europa, föll också det samman när Djingis khans barn och barnbarn började kivas om arvet. Bara Kina har förblivit ett imperium. Trots perioder av inre stridigheter som splittrade riket har det alltid återhämtat sig och centraliserats under en kejsare.

Långa stycken av Scheidels bok är en jämförelse mellan just Västeuropa och Kina.

Trots försök av Karl den store och möjligen Napoleon har ingen lyckats med att återupprätta ett imperium på vår kontinent. Det heliga romerska imperiet var aldrig ett imperium annat än till namnet. Eller som Voltaire beskrev det: det var varken heligt, romerskt eller ett imperium.

Den starka centralmakten i Kina var konservativ och inåtskådande. Man hade inget behov av omvärlden, som bestod av barbarer som man inte hade något att lära av. Den styrande klassen under kejsaren bestod av mandariner som hade gått igenom en rigorös utbildning i klassiker som Konfucius men som såg ner på allt som vette mot naturvetenskap. Joseph Needham har visat att det fanns gott om vetenskap i Kina, men att den aldrig tilläts att ta de avgörande steg som togs i Europa på 1500- och 1600-talen. När så skedde på vår kontinent hade man redan lagt en både ekonomisk och politisk grund. Först i de italienska stadsstaterna – bland andra Venedig och Florens – som inte bara excellerade i konst utan också i ekonomi. Här och senare i Holland och England utvecklade man ett bank- och creditsys-

tem som finansierade ett näringsliv.

Viktigt var att äganderätten lagstod gades och ställdes på säkrare grund. För kanske första gången kunde en låt var ännu mycket liten elit planera för framtiden, bygga nätverk och förmögenheter att investera. Det var svårt, för att inte säga omöjligt, i resten av världen där kejsaren, kalifen, sultanen, emiren eller vad han (och det var nästan alltid en han) nu hade för titel, när som helst kunde lägga beslag på de framgångsrikas tillgångar. Att långsiktigt planera under orientaliska despoter var oklokt.

Europa kom så småningom att bestå av självständiga länder som konkurrerade med varandra, och den tendensen blev starkare genom reformationen där inget land var hegemon – även om Frankrike gärna ville spela den rollen. Scheidel menar att krig mellan konkurrerande stater i flera fall faktiskt har bidragit till moderniseringen. Kapprustningen mellan länder, något som Kina slapp, skyndade på innovationer och teknisk utveckling. Idoga forskare har räknat ut att mellan 1500 och 1800 hade Europa ett och ett halvt krig per år: motsvarande siffra för Kina är 0,2.

Mycket av Scheidels version av Europas framgångssaga kan man hitta i andra böcker i detta ämne. Det som skiljer honom från kollegerna är att han i Roms definitiva fall ser ett nödvändigt villkor för utvecklingen och hur något liknande aldrig hade kunna hända i Kina eller i något annat imperium. Scheidel är förstuds medveten om att ett sådant påstående inte går att slutgiltigt bevisa, men han kan gör sitt bästa för att få det att framstå som sannolikt. För att lyckas med det ägnar han stora delar av sin bok åt kontrafaktisk historia. Resultatet blir nästan alltid detsamma: för att något liknande skulle kunna ha inträffat på någon annan plats på jorden skulle man vara tvungen att skriva om historien i grunden; små detaljer räcker inte. Alla alternativa scenarier, som skulle ha lett till en liknande revolution på andra håll, är snudd på omöjliga.

Vi bör alltså inte tacka Rom för det klassiska arvet så mycket som för att imperiet bröt samman och aldrig kom tillbaka. Det öppnade för till exempel olika språk som splittrade folken till skillnad från i Kina, där man visserligen talade olika dialekter men hade ett gemensamt skriftspråk som underlättade centralstyrelse och knöt samman det vidsträckta väldet. Också geografin stod på Europas sida. De muslimska härskarorna lyckades aldrig komma norr om Pyrenéerna och det osmanska väldet stoppades utanför Wien.

Scheidel ser fragmentering som alla goda gåvors givare. Utan den hade den vetenskapliga och industriella revolutionen aldrig inträffat och inte heller upplysningen. Den tolerans för olikhet och för nyskapande som kom att känneteckna Europa började förvisso trevande och med många bakslag under 1600-talet. Den hade med lätthet kunnat kväsa i ett centraliserat imperium, men det blev allt svårare och snart omöjligt i det splittrade Europa.

Många av de stora namnen som orsakade denna radikala förändring kunde fly till andra och mera gästvänliga länder när reaktionära krafter försökte fångsla och tysta dem. Hobbes, Locke, Voltaire och många mindre namnkunniga gick i frivillig landsflykt och mottogs med öppna armar av furstar som gärna ville sola sig i deras glans och därmed kanske också reta sina grannar. Att hålla sig med ett hov av ikonoklastiska nytänkare blev ett prestigeprojekt. Också vetenskapsmän och ingenjörer var välkomna då de kunde göra krigsföringen mera effektiv.

Scheidels bok är full av fakta och statistik som sammantagna blir till förkrossande argument för det unika i Europas historia. Han undviker att dra några paralleller till nutiden men nog är det svårt att läsa *Escape from Rome* utan att tänka på dagens Kina som gör sitt bästa för att upprätthålla den urgamla centralistiska traditionen. Men också på EU som, tycks det för kanske illvilliga betraktare, är i färd med att bygga något som påminner om de imperier som gjorde sitt bästa för att omintetgöra mångfald och konkurrens. Det är inte en uppifrån påtvingad enighet, utan konkurrens och konflikter som har visat vägen framåt. Det har lett till en blomstrand av ekonomi som gynnar mer än en liten elit, till vetenskapliga genombrott som har gjort livet lättare för alla och till en liberal demokrati som har förvandlat undersåtar till medborgare. ✱

Carl Rudbeck

ESCAPE FROM ROME
THE FAILURE OF
EMPIRE AND THE ROAD
TO PROSPERITY
WALTER SCHEIDEL
Princeton University
Press 2019

Många blommor blommor: tack vare kulturell kunskap.

FOTO: DEPOSIT PHOTOS

Massblomstring

EKONOMISK HISTORIA

God samhällsvetenskap ger oss visshet om vår tillvaro. För att göra verkligheten hanterbar måste vi dock förenkla den. Det är bland annat därför teorier finns. Vi förhåller oss till hanterbara doser av tillvaron för att den inte ska bli oss övermäktig. Dessa förenklingar kan dock ge vissa bieffekter. Människor tenderar ibland att bli alltför förtjusta i sitt eget perspektiv, vilket ofta leder till strider med andra perspektiv. I bästa fall kan dessa polemiska skådespel belysa komplexiteten i ett ämne på ett konstruktivt och pedagogiskt sätt. I sämsta fall leder det till att lojaliteten med perspektivet, och den grupp människor det representeras av, blir överordnat sanningssökandet. Det som på engelska kallas "tribalism" är alltför vanligt inom både politik och akademi. Balansgången går mellan att, å ena sidan, påvisa de olika perspektivens förtjänster och brister och att, å andra sidan, inte skymma sikten för den komplexa verklighet och de multikausala orsakssamband som ligger bakom de flesta samhällsfenomen.

David C Rose är i sin nya bok *Why Culture Matters* Most lyckligtvis så pass nyanserad och intellektuellt hederlig att han

i regel klarar denna balansgång. Författaren avfärdar inte andra perspektiv, utan kompletterar dem istället. Han påvisar kulturens speciella vikt i ekonomi och civilisation och tillför därmed ett, i modern tid, ofta negligerat perspektiv. Dock leder hans argumenterande form ibland till att andra perspektiv, inte minst det institutionella, blir onödigt förenklade – vilket vi ska återkomma till.

Utgångspunkten för boken är att mänskligheten under en förkrossande stor del av sin tid här på jorden har levt i små, ofta våldsamt konkurrerande, stammar om som mest 150 personer, och därmed blivit genetiskt kodad till denna livsföring. Trots det har vi under den senaste bräddelen av vår existens lyckats med något som Rose kallar "mass flourishing", nämligen att samarbeta fredligt i stora grupper och samtidigt uppnå en hög nivå av individuellt och kollektivt välbefinnande.

Denna "massblomstring" beror, enligt Rose, inte främst på våra biologiska drifter utan istället på den kulturella kunskap som har färdats mellan generationerna genom imitation och uppföstran. Denna avancerade och dynamiska kultur är anledningen till att vi kan samarbeta fredligt i stora grupper långt utanför den egna flocken, vilket är vår främs-

>>

ta konkurrensfördel gentemot andra djur. Vad denna kultur specifikt ska innefatta för att främja och upprätthålla massblomstring är vad *Why Culture Matters* Most främst handlar om.

Rose anknyter till en lång rad tänkare, från antiken till nutiden, som på olika sätt har behandlat denna vår konkurrensfördel, men lägger – som så många andra med ekonomisk-historisk inriktning –

”Kultur är det som legitimerar institutioner, och om Rose vore tvungen att välja så vore kultur den viktigaste aspekten.”

fokus på upplysningstiden och framåt. Framförallt är Adam Smith ett ideal för Rose, på goda grunder. En central del av Smiths tänkande handlade just om spänningen mellan den lilla gruppen – vänner, familjen, klanen – och den stora gruppen – staden, nationen, marknaden. Relationen i den lilla gruppen bygger på informell lojalitet och ömsesidig *välvilja*. Relationen i den stora gruppen bygger på formella överenskomelser och ömsesidigt *egenintresse*.

En av styrkorna i Smiths tänkande var att han lyckades påvisa potentialen i marknaden som fredsskapande och kulturell kraft i den stora gruppen; fundamentet för den civiliserade människan. Marknaden gör att vi inte krigar och heller inte motverkar främlingars intressen, utan att vi istället samarbetar och drar nytta av främlingars intressen. Marknaden är – trots de förenklade konnotationer som konkurrens och egenintresse ger den oinvidge – främst ett sätt att *samarbeta*. I stor skala.

Detta förutsätter, enligt Rose, en avancerad kultur för att kanalisera de biologiskt kodade egenskaperna på ett konstruktivt sätt och samtidigt dämpa de, för den moderna civilisationen, destruktiva egenskaper som biologin har utrustat oss med. Här ligger bokens knäckfråga: den mänskliga rationaliteten och dess roll i ekonomi- och samhällsutveckling. Tvärt emot den gängse nidsbilden av den fria marknadens dygder, så är individens rationella nyttomaximerande inte nödvändigtvis synonym med den stora gruppens nyttomaximerande. Till och med Adam Smith själv, som ofta tillskrivs denna ståndpunkt, hade en långt mer nyanterad bild av denna relation än många av hans uttolkare låter påskina.

Läser man Smiths båda storverk *The Theory of Moral Sentiments* (1759) och *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776), så inser man att symbiosen mellan egen- och allmänintresset kräver en hel del avancerad kul-

turell förfining och avhållsamhet från opportunistiskt beteende. Detta är också en central tes i Roses bok. Här framstår det rationella egenintresset som ett tveeggat svärd: i rätt kulturell kontext en källa till välbild men i fel kulturell kontext ett upphov till samhällens förfall.

Individens rationella nyttomaximerande är inget problem i den lilla gruppen där vi via biologiskt betingade skam-

känslor reglerar oss själva mot opportunt beteende, eftersom vi av ren överlevnadsinstinkt inte vill uteslutas ur flocken eller skada andra människor i den. Detta är starka biologiska krafter eftersom de handlar om liv och död. De håller därmed opportunistiskt beteende i schack

Adam Smith: tänkte om små och stora grupper.

FOTO: GETTY IMAGES

– i *små* grupper. I stora grupper fungerar inte dessa biologiska drifter lika bra. Skadan på enskilda och på gruppen i stort blir inte lika synlig för den opportunistiske individen, varför gruppens kontroll av skadligt individuellt beteende blir svårare att utöva. Detta leder till att skamkänslorna över att ha skadat en annan individ inte aktiveras på samma intensiva sätt som i den lilla gruppen, och inte heller rädslan att uteslutas ur flocken. Det blir rationellt och naturligt att vara en opportun, nyttomaximerande egoist i stora grupper, vilket i längden gör att den stora gruppen går under, eftersom alla parasiterar på varandra. Ett slags kulturell all-

männings tragedi uppstår.

Vi har alltså inte utvecklat någon biologisk egenskap som gynnar den stora gruppen, argumenterar Rose. Koncentrerade vinster men utspridda förluster gör, när vi bara har vår genetik och rationalitet att tillgå, att vi väljer att bete oss opportunistiskt och därmed missgynna samhället i stort. Rose är långt ifrån först med att belysa denna problematik. Genom historien har tänkare som exempelvis Platon, Jean Baptist Say, Ronald Coase, Friedrich Hayek, Garrett Hardin, Vernon Smith och Mancur Olson diskuterat detta fenomen utförligt. Roses bidrag är att han presenterar ett teoretiskt ramverk för hur en kultur som motverkar dessa destruktiva krafter bör vara uppbyggd.

Vi borde, enligt Rose, begagna *irrationella* normer som postulerar att opportunistiskt beteende är fel i sig självt oavsett om individen anser att det gynnar denne samtidigt som skadan på andra individer för stunden är negligerbar. Genom tidig uppfostran bygger vi upp en tolerans för individens frihet, livsstil och integritet, men aldrig för opportunistiskt beteende eller privilegier och diskriminering utifrån yttre attribut och gruppstillhörighet. Detta skapar *tillit* till varandra och samhällsinstitutionerna, vilket är centralt för att institutionerna ska fungera. För även om Daron Acemoglu och James A Robinson i sin inflytelserika bok *Why Nations Fail* svarade ”*institutioner, institutioner institutioner*” på frågan om varför samhällen blomstrar, så är det, enligt Rose, bara halva sanningen. Kultur är det som legitimerar institutioner, och om Rose vore tvungen att välja så vore kultur den viktigaste aspekten.

God kultur kan finnas utan goda institutioner, men goda institutioner kan inte finnas utan god kultur. Vilket låter plausibelt när vi talar om kultur inom institutioner. Om det finns en kultur som främjar godtycke inom rättsstaten, ökar den givetvis risken för att rättssäkerheten ska undergrävas. Om det finns en kultur som föraktar kunskap inom skolan, så ökar den givetvis risken för att skolan ska generera dumskallar. Om det finns en kultur som gynnar trendkänslighet och dogmatism inom medierna, så finns det en risk för att denna bransch genererar sociala lynchmobbar et cetera.

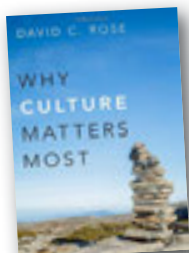
Till följd av Roses argumenterande form belyses förtjänsterna med kulturperspektivet, men av samma anledning skymms tyvärr nyanserna och bristerna ibland. Detta blir tydligt i hans fokus på föräldrarnas uppfostran av sina barn. En så central institution som skolan – och den kultur som råder där – torde vara en faktor minst lika värd att diskutera. Rose

belyser den inte alls, vilket är en svaghet då mycket av kunskapen om men också tolkningsramarna kring den moderna civilisationen ges i skolan. Faktumet att fler och fler går ut gymnasiet utan att kunna skilja på riksdag och regering, domstolar och civilsamhälle, procent och procentenheter, och som inte ens kan stava till ordet "rättssäkerhet" borde i alla fall diskuteras. En kultur byggd på uppfostran är precis som Rose antyder synnerligen känslig för godtycke. Skolsystemet skulle i den bästa av världar vara en institutionell försäkring mot detta godtycke, men denna institution befinner sig tyvärr i allvarig kris i flertalet västländer. Incitament till betygsinflation, som införts delvis som en följd av cyniskt politiskt maktspel, ställer dessa frågor på sin spets. Införande av konstitutionella förordningar, som står över politiska trender och kulturellt godtycke, skulle ha kunnat diskuteras för att nyansera kulturens roll i förhållande till institutionernas. Att politiker skulle vara speciellt moraliska och inopportuna genom den uppfostran de fått är knappast något vi kan ta för givet.

Dessa brister hindrar dock inte boken från att vara ett viktigt bidrag till dessa intressanta och angelägna frågor. Den är i stora drag ett motgift mot flockmentalitet och identitetspolitik samt en välbehövlig påminnelse om rättssäkerhetens, yttrandefrihetens och tillitens fundamentala roll för det västånd och den frihet vi ofta tar för givna. Precis som Rose skriver i slutet av sin bok är väst under press från krafter som negligerar dessa grundläggande värden, alltifrån politiska opportunisterna och medierna lynchmobbar inifrån till auktoritära ideologier och maktfullkomliga stater utifrån. De senaste åren har många böcker skrivits om vikten av att upprätthålla ett civiliserat samhälle byggd på upplysningens värderingar. Roses bok ger långt ifrån en heltäckande bild av detta ämne, men genom sin stilistiska elegans, teoretiska underbyggnad och

känslomässiga energi är den utan tvekan ett viktigt och medryckande bidrag till debatten. ✨

Klas AM Eriksson

WHY CULTURE MATTERS MOST
DAVID C ROSE
Oxford University Press 2018

Macron och hans rörelse; utlovar radikal förändring.

FOTO: ERIC FEFERBERG/TT

Verklighetsförakt

FILOSOFI

Enligt François-Xavier Bellamy är man inte reaktionär bara för att man vill dröja kvar i och uppskatta det som människan har uppnått och åstadkommit. Hans senaste uppmärksammade bok har följdriktigt titeln *Demeure* ("Dröj (kvar)" men också substantiviskt "Boplatser"). Bellamy är en i raden av unga franska konservativa filosofer. Han sitter också sedan 2019 i Europaparlamentet för center-högerpartiet Les Républicains. Med sin första debattbok *Les Dérèglements* (De arvlösa) lade han skulden på politikerna för att varken skolans kunskapsförmedling eller överföringen mellan generationerna av kultur och traditioner längre fungerar. Han stod nära rörelsen La Manif(estation) pour tous som vände sig mot reformen för samkönade äktenskap. Han har examen från École Normale Supérieure och säger sig stå i andlig tacksamhetsskuld till både Hannah Arendt och Albert Camus; Arendt för hennes paroll "friheten uppstår inte ur ingen-

ting, utan utgör ett arv som vi måste älska och föra vidare" och Camus för hans "det är inte min generations sak att göra om världen, utan att hindra den från att falla samman".

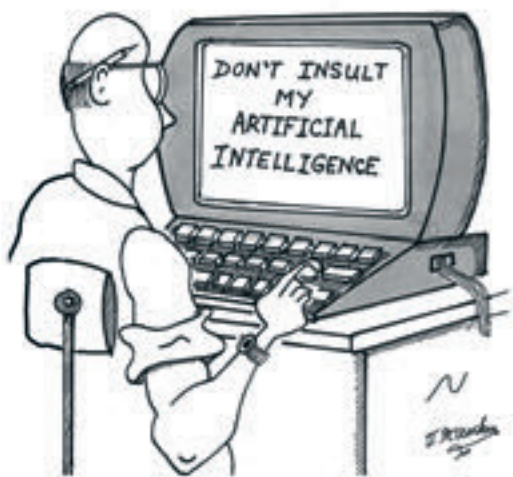
När nu Bellamy beger sig ut på nya härnadssteg, mot den postmoderna *progressivismen*, går han tillbaka ända till Platon och Aristoteles för att finna fast mark under fötterna i det som han ser som nutidens relativistiska gungfly. På samma sätt som det idag gäller att bekämpa progressivisternas tyranniska verklighetsförnekande stack de båda antika filosoferna håll på påståenden som "allting-flyter" och "människan är alltings mått". Aristoteles argument mot den tidens uppblåsta sofister, som menade att också språket hade en subjektiv, flytande karaktär, var att allt i världen visserligen är i rörelse, men alltid mot ett mål att komma fram till och vila i.

Det aristoteliska lugnet varade dock inte för evigt. Medeltidens astronomer upptäckte att även universum befinner sig i ständig rörelse. I upplysningens tidevarv fördes tankegodset vida-

>>

re av Hume, som tvärtemot natursofisten Leibniz formulering ”Vi lever i den bästa av världar”, fann att inget av det vi ser i verkligheten kan tas till intäkt för att vara vare sig gott eller ont. En moralisk princip, menade Hume, kan aldrig härledas ur en observation att världen är på ett visst sätt och inte på ett annat. Därigenom tömde Hume så att säga traditionen på dess moraliska auktoritet och attackerade direkt den konservativa reflexen hos människan.

Men den moderna framstegstron har tagit ett radikalt steg längre på så sätt, att den på ett moraliserande vis vänder på presumptionen och hävdar att vad som kommer i framtiden *nödvändigtvis* är bättre än det som redan finns. Det tror

AI: vet inget om verkligheten.

FOTO: CAFE PRESS

de progressiva sofisterna så starkt att de fördömer varje rädsla för vetenskapliga och teknologiska innovationer och för förändringar inom undervisning och för andra samhälleliga omdaningar. Tvärtom beordras tillit och optimism. Deras nya optimism är värre än den leibnizka, menar Bellamy, därför att den är nihilistisk och går ut på att världen som vi känner den inte är något värd och att nuet och det förgångna definitionsmässigt är mindre ljusa än framtiden. Deras sofism gör realiteterna föraktliga, något man måste ta sig förbi och ständigt övervinna. Inget i verkligheten har samma värde som det som ska förverkligas imorgon.

Moderniteten släpper på så sätt begäret fritt, fast det hos individen väcker både ångest och osäkerhet om hens identitet. Med en politik som riktar in sig på en så radikal förändring, som i Macrons löfte om att ”fullständigt förvandla Frankrike” med sin rörelse ”En

Marche!”, blir den enda godkända ideologin bara att det ska fungera. Diskussion görs överflödigt när allt som behövs är experter och demokrati övergår i teknokrati. Den som är övertygad om att det är framsteg, kan inte annat än betrakta dem med avvikande åsikt med motvilja och förakt. Fast om inte politiken ställer frågan *vilken* framtid vi vill gå tillmötes och vilka *mål* vi vill nå, riskerar vi att negligera och äventyra det goda i tillvaron; sådant som vardagen är gjord av: att vara vid liv i en omgivning med goda livsbetingelser i ett i stort sett fredligt samhälle där allt annat levande inte ständigt utsätts för hot om förintelse utan till och med kan vara oss till stöd; att fritt få ägna sig åt det man vill, åt sina projekt, att få komma och gå, lära sig nya saker, tänka, tala, skapa relationer med andra människor och undslippa ensamhet. Allt detta som är resultatet av myriader av små mirakler i det tysta som skapar våra mänskliga samhällen och som inte ens de mest briljanta hjärnor kan återskapa i all dess komplexitet.

De mänskliga samhällenas relativa harmoni, organisation och komplexitet är inte resultat av organiserat eller planerat handlande. De har utvecklat sin relativa frihet och ordning genom de mänskliga relationernas långsamma mognad under årtusendena. Alltså är framtiden primärt vad världen består av, vad vi är gjorda av. Men med Moderniteten som den första historiska världsåskådning som bara hyllar framtiden hotas överföringen och arvet mellan generationerna, något som tar sig uttryck i ekologins, skuldsättningens och de institutionella auktoriteternas kris.

För första gången i mänsklighetens historia kan vi skada inte bara våra samtida utan dem som kommer efter oss, ja sätta livet självt i fara. Därför behövs en framtidsetik om mänskligheten ska bestå, och som får oss att inse att vår mänsklighet inte tillhör oss som lever nu; att det inte är vi som skapat den och inte heller har rätt att förfoga över den. Det är den tyske filosofen Hans Jonas’ framtids-etiska påbud som Bellamy gör till sitt. Det är av samma slag som Kants kategoriska imperativ som all morals kärna: handla så att dina handlingar får ett genuint människovärdigt liv att bestå på jorden.

Idag handlar klimatoron i hög grad om att teknologin inte längre är det citadell människan har skapat till sitt skydd, utan tvärtom är i stånd till ekologiska katastrofer som vi inte kan bemästra. Det finns därför inget annat val än att systematiskt ge förtur åt den dåliga prognosen framför den gynnsamma. Den minsta negativa sannolikhet bör få oss att avstå

från sådant som hotar mänskligheten. Att vara optimist i det läget är en sorts lömsk egoism, ett sätt att desolidarisera sig med andras lidande.

Den som verkligen bryr sig om framtiden ställer sig därmed främmande till den naiva framstegstron som bland annat söker utsträcka livslängden. Att odödliga åldringar skulle försvåra för nyfött liv och hindra nya generationer från att ta plats på jorden, vore lika med utsläckandet av genuint mänskligt liv. På samma sätt är den teknologiska hybris att eliminera alla naturliga begränsningar inget mindre än en revolt mot livet självt. Överträdelser av livets lagar för att inte bara bota sjukdomar, utan bannlysa döden innebär inte bara att orättvisor kanske elimineras utan *allt* som lägger hinder i vägen för våra begär och drömmar. Har vi verkligen rätt att söka uppfylla dem till varje pris?

Huvudrollen för Modernitetens progressivism spelas av ekonomin, trots att den från början var bara ett medel för mänsklig verksamhet. I och med att den fått företräde framför alla andra aktiviteter, har kommersialismen tagit över i stort sett allting i en ändlös expansion av marknaden. Det sammanfaller helt klart med den likaså gränslösa utökningen av individens rättigheter. Och detta orsakar allvarliga politiska störningar, då vi nått därhän, att embryon kan läggas i köpta livmodrar och säd från okända fäder fås för pengar i namn av individens påstådda rätt att alstra barn. Förvirringen blir närmast total när människor som anser sig stå till vänster applåderar denna marknadsekonomis triumf ... som om denna nya etapp i vårt krig mot naturen i namn av individens självförverkligande vore en seger för människovärdet!

Ekonomis övermakt verkar också upplösande på politiken, i så mått som staten anammar företagsvärldens modell till att driva på en ständigt pågående förändring. En förändring mot vad? Det sägs aldrig, det väsentliga är en *ständig anpassningsförmåga* och till förändringar som politikerna inte kan styra över. Därmed berövas medborgaren sitt öde och samhället sin demokrati. Detta sker trots att finansiell effektivitet – det vill säga: lönsamhet utgör den enda måttstocken – i längden gör marknaden självförstörande. När marknaden nämligen – och här citerar Bellamy Marx – till slut absorberar absolut allt i en värld där allt kan köpas, förlorar den till slut sin mening.

När allt kan köpas: kärlek, konst, planeten Jorden, ni, jag, där människan blir en vara bland andra är förstås arbete också meningslöst. Det visas redan av de meningslösa *bullshit jobs* som utsät-

ter miljontals anställda världen över för lidandet att behöva framställa varor och tjänster som saknar reellt värde. Undra på att den moderna ekonomin inte bara har gett upphov till klimatkris, utan också en mänsklighetens växande alienation! Måste man inte vara både blind och döv för att tro att man kan rädda naturen samtidigt som allt ständigt förnyas och uppgraderas? undrar Bellamy retoriskt.

Med ekonomins dominans har matematiken för första gången i historien blivit nyckeln till att förstå världen. Men siffrorna klarar sig inte utan det där andra tecknet som är de bokstäver som bildar ordet. För att kommunicera behöver vi det som *betecknar de förkroppsligade realiteterna*. Därför attackeras språket i syfte att göra det lika flytande och relativiserande som räknekalkylen. Att en människa lika litet som något annat som existerar i verklig-

som om en hamn som jag tagit fel kurs mot skulle förflytta sig efter den felaktiga riktning jag valt.

Det är livsviktigt att rädda språket undan en sådan flytande, "kursändrande" manipulation, menar Bellamy. Förlorar det sin fasta innebörd riskerar det till sist att förlora all betydelse. Liksom Platon och Aristoteles bekämpade de forngrekiska sofisternas ordmärkande, bör vi vägra att montera ner språket. Vi befinner oss redan i ett träsk av dekonstruktion där individen kan cirkulera från ett kön till ett annat genom att vägra beteckningar som fastställer kön och därmed identitet. Att den revolten mot verkligheten är ett uttryck för vanmakt snarare än en slutlig erövring av individuell mänsklig suveränitet, visas av *anti-speciesismen*. Den läran, som motsätter sig varje slags artindelning och ser människan som ett

ning som undandrar sig all kalkyl. I en värld som håller på att förloras till digitalisering och en fixering vid siffror måste vi återfå sinnet för det reella, det som bjuder motstånd. Att kontempera verkligheten utan att tänka på hur vi kan omvandla den, är vårt enda val om vi ska kunna rädda världen från den verklig-hetsförnekelse som fascinationen över vår egen makt har dragit in oss i. Kan vi erkänna det vi ärvt och arbeta för att föra det vidare? Eller kommer vi att följa den rörelse som vill att allt som har föregått oss omvandlas och ersätts av något nytt, lösligt och rörligt för att bättre ögonblickligen uppfylla varje nytt begär? Det är ödesfrågan för en Modernitet som med sina aldrig tidigare skådade teknologiska erövringar hyllar rörligheten men vägrar den ett mål att vila och dröja i.

"AI besitter bara räknekapacitet som, hur kraftfull den än är, inte förmår greppa verklighetens värld, vars essens bara orden kan beskriva."

heten kan "förminskas" eller "förhöjas" med hjälp av siffran, därför att hon behåller sin essens, vad hon innerst är, bromsar tilltaget att uppnå något slags transhuman eller post-human existens. Allt annat vore att lämna det mänskligas domän, helt enkelt. Essensen, egenskapen människa undandrar sig varje räkneövning och låter sig inte omfattas – ens ofullkomligt – av något annat än *ordens betydelse*.

Därför är idén om att den artificiella intelligensen skulle kunna förmedla *förståelse* av verkligheten helt absurd, hur snabba och komplexa operationer den än kan utföra. AI har inte och kan aldrig uppnå vår förmåga att förstå. Den besitter bara räknekapacitet som, hur kraftfull den än är, inte förmår greppa verklighetens värld, vars essens bara orden kan beskriva. Det enda vi bör ta på allvar med sammanblandningen av vår mänskliga förståelse och en räknemaskin, är att den säger mycket om det förakt med vilket vi omfattar vårt inre liv. Och vilket miss-tag det är att inte inse att verklighetens natur är just det att den till skillnad från matematiken bjuder motstånd mot mig och mitt tänkande. Orden är nödvändiga för att inte världen skall sjunka ner i obegriplighet, eftersom de betecknar verkligheten på samma sätt, oberoende av vem eller vilka omständigheterna är. Därmed inte sagt att det alltid är lätt att enas om ordens innebörd. Men ett gemensamt sökande efter ordens rätta innebörd betyder inte att deras *betydelse varierar i takt med tiden eller vår osäkerhet*. Det vore

djur bland alla andra, leder sig själv på så sätt rakt i fällan: vore det så, skulle vi vara den enda djurarten för vilken skillnaden mellan maskulinum och femininum saknar betydelse. Det vill till en monumental självöverskattning för att tro sig ansvara för (eller vara skyldig till) en så fundamental indelning av naturen!

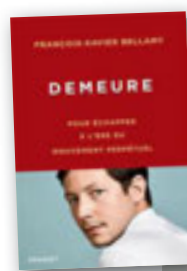
På samma sätt lurar vi oss själva om ett företag inte ses som en mänsklig gemenskap, sammansatt av olika talanger, utan först och främst utifrån produktivitet och lönsamhet; där arbetskraften blir utbytbar mot vilken som helst annan, mänsklig eller mekanisk, här eller någon annanstans, som måste ersättas så snart siffrorna talar för det. På så sätt blir siffrerättning och globalisering två aspekter av samma fenomen. För att inte tala om utbytbarhet av mänskliga kontakter i digitaliseringens kölvatten, där man *räknar* "likes" och antal "vänner" eller följare på nätet. På likartat – om än sinistrare – vis förvandlas kinesiska medborgare till siffror med hjälp av elektronisk övervakning för social poänggradering som utmynnar i att de högst rankade belönas med olika förmåner.

För att återfå kontakten med våra liv, menar Bellamy till slut, måste vi återfinna ordens rätta innebörd. I motsats till siffran, som gör allt jämförbart, står ordet för det ojämförbara. Litteratur och poesi är två vägar till rädd-

Det som slår en med Bellamys analys är att den med sitt breda anslag utgör en civilisationskritik riktad mot det västerländska samhället som sådant i stort, och långtifrån bara det franska. Vidare att han riktar sina skarpsynta angrepp både utifrån invanda höger- och vänsterperspektiv. Kritiken av det allt dominerande marknadstänkandet är ju ett klassiskt "vänsteruppdrag", vilket tydliggörs av hans Marx-citat. De post- eller transhumana progressiva idéerna å andra sidan, som den om rätten till sin konststillhörighet eller att skaffa barn, dömer han ut med utgångspunkt i en traditionellt konservativ livsåskådning, som uppskattar nedärvda beteendemönster, traditioner och värderingar. Det kan därför både te sig svårt att placera Bellamy längs den vanliga höger-vänster-skalan och också utmanande att som läsare finna sig tveka mellan vilka åsikter man kan tänkas dela med honom.

Det *Demeure* kan åstadkomma är nämligen att man som läsare tvingas omdefiniera sina invanda ideologiska ståndpunkter och börja orientera sig efter en alternativ, mer funktionell skala. Kanske den nya GAL-TAN-skalan, som ställer grön/alternativ/libertariansk mot traditionell/auktoritär/nationalistisk. Man tvingas tänka nytt och man gör det gärna. ✨

Ninna Rösiö

DEMEURE
POUR ÉCHAPPER
À L'ÈRE DU MOUVEMENT
PERPÉTUEL
FRANÇOIS-XAVIER
BELLAMY
Grasset 2018

Goya: fantasin till makten!

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Förnuftets tvilling

FILOSOFI

Mot slutet av franska revolutionen modifierade man ett antal katolska kyrkor till Tempel för Förnuftet. Det var, enligt vetenskaps- och filosofihistorikern i Paris Justin E H Smith, inte helt klart vad man skulle hålla på med där inne; för vem borde man buga och för vad kunde man be? Vilka *förnuftiga* ritualer skulle kunna ersätta de gamla? Var det inte just dessa fördomsfulla kristliga yttringar av vidskepelse man hade gjort sig av med?

Men vad är då att räkna som förnuft-

tigt; vad är rationellt? I engelska ordböcker nämns knickerbockers som exempel på förnuftig klädsel *för damer*. Detta skulle väl aldrig gå för sig i dessa #metoo-tider. Knickerbockers är ett ord av dubiöst ursprung; plagget skall ha burits av de holländska kolonisterna i New York, eller New Amsterdam som det från början hette. Plagget blev snabbt mäktat populärt och kan än idag skådas i sådana sporter som golf och fäktning. Ett kuriöst faktum är att det stolta basketbollaget The New York Knicks fortfarande spelar i den nederländska prinsflaggens färger: blått och vitt kantat av en orange revär.

Men på vilket sätt skulle knäbyxor vara mer rationellt än en kjol? Kan det möjli-

gen dölja sig ett element av pryderi bakom resonemanget? Tankarna leder till Edmund Burkes stilla undran om Sanningen skulle bli vackrare om den visade sig naken snarare än att låta sig anas bakom ett "anständigt draperi".

Justin E H Smith har tidigare bland annat gjort sig gällande med en gedigen bok om Gottfried Wilhelm Leibniz. I sin nya bok gör han ett försök att i fågelflykt fånga begreppet rationalitet och dess dubbelgångare, det irrationella. Det är inte alltid uppenbart vilket begrepp som klarast kommer i fokus. Ibland slår det förståndiga över i banal dumhet och i värsta fall kan det anta en hotfull skepnad och bli rent livsfarligt.

Smith öppnar med en beskrivning av Supplynsingens optimistiska utgångspunkt: människan är ett förnuftigt och självständigt tänkande väsen som med rationella metoder gör sitt bästa för att inrätta samhället för ett liv i frihet och harmoni. Det dröjer dock inte länge innan han tvingas kalibrera denna rosenröda bild. Ett par sidor senare heter det att de flesta upplysningstänkare inte alls betraktade känslor och passioner med en ned-sättande blick, utan tvärtom varnade för en alltför optimistisk tilltro till Förnuftets Regemente. Hur går detta ihop?

Den alltför tidigt bortgångne Rousseau-kännaren, Robert Wokler, sammanfattar i *Rousseau, the Age of Enlightenment, and Their Legacies* saken som så: "En av de mest populära missuppfattningarna om upplysningen – som vi kan tacka Burkes och Tocquevilles illa informerade vältalighet för – är att det skulle vara en Förståndets Tidsålder." Enligt Wokler hade majoriteten av upplysningstänkarna inte mycket till övers för abstrakta idéer som svävade några kilometer ovanför verkligheten.

Ett fårskt exempel på oresonlighet är något som Smith kallar den parisiska irrationaliteten. Med detta menar han Jacques Derrida och dennes illustra följeslagare som gjorde den intellektuella världen osäker under det tjugonde århundradets senaste decennier. Han kallar dem kort och gott handelsresande i sagor och äventyr. Man undrar vad Yaleprofessorn Martin Häggglund skulle säga om detta.

I samma föga avundsvärda kategori placerar Smith den mångskrivande och storpratande filosofen från Ljubljana, Slavoj Žižek. Smith karaktäriserar honom som en komiker; visserligen dock mer övertygande i sin roll än den utpräglade torrbollen Alain Badiou.

Frågan är om detta är lyckade exempel på irrationalitet. Att tänkare och filosofer kan skriva kryptiskt och dimmigt är sedan Tegnér ett välkänt faktum: *Det dun-*

kelt sagda är det dunkelt tänkta. Lika klart (!) är det att mediokra skribenter kan hölja sin medelmåttighet bakom en skön ridå av vackra ord och akademisk jargong. En viss försiktighet är här ändå på sin plats.

Komplexitet och ambiguitet är inte samma sak som irrationalitet. Att folk kommer till olika slutsatser i komplicerade frågor är inget oväntat. Låt mig framföra två exempel:

Ovan nämnde Hägg Lund publicerade för några år sen en bok om Derrida som skapade intensiv debatt på akademisk nivå. Konferenser anordnades och olika förståsigpåare publicerade artiklar och kontraintlägg. Att döma av den konsterna som uppstått verkar Derridas stjärna knappast ha förlorat sin strålgång, tvärtom kan man att döma av responsen på Hägg Lunds bok ana en renässans för den "irrationelle" fransmannen (född 1930 i Algeriet). Varje år publiceras en uppsjö av skrifter om och av Derrida.

Är det möjligt att alla dessa akademiker och övriga intresserade har irrat bort sig inne i ett luftslopp, tappat förfästet och tappat greppet om all rim och reson? Svaret är ja, men sannolikheten är försvinnande liten. Om inte detta går ihop motsäger jag mig själv. *Very well, then I contradict myself*, som Walt Whitman sa.

Det andra exemplet personifieras av ingen mindre än professor Robert B Pippin från Chicagouniversitetet. I essäsamlingen *Interanimations* (2015) där han bland annat behandlar svårtillgängliga filosofer som Hegel och Heidegger, ägnar han ett eget kapitel åt Žižeks tusensidiga avhandling om Hegel, *Less than Nothing* från 2013. Till allas vår förvåning tar Pippin honom på fullaste allvar. Pippin menar att boken är ett seriöst försök att återuppväcka och aktualisera Hegel och slutsatsen blir att Žižeks resonemang överlag är träffsäkra och värdefulla ("on the mark and valuable"). Hur är det möjligt att en av tidens stora Hegelkännare tar den allstädes närvarande Jacques Lacan-adepten och nymarxisten Žižek på hans ord? Skenet bedrar.

Donald Trump spelar kanske inte oväntat en tragikomisk huvudroll i *Irrationality*. Denne stormästare på Twitter har blivit emblematiske för det absurdistiska teatersamhället vi befinner oss i. Var det inte självaste Marx som en gång sa att historien upprepar sig: först som tragedi och sedan som fars?

Detta är en typ av irrationalitet som varken Horkheimer eller Adorno hade kunnat föreställa sig. Att en instrumentell rationalitet var ett utmärkt redskap i handen på allsköns auktoritära regimer hade de båda med klar blick förutspått, och även att konsumtionssamhället

skulle följa i härlarna på de marscherande stövlarna. Men det förrädiska explosiva hopkoket av Trumpism/Putinism är ett fenomen i ny skepnad. Gammalt vin i gamla läglar men nu med en surrealistisk bismak.

I en grogrund av fake news och alternativa fakta florerar pseudovetenskap och vidskepelse som sällan förr. Astrologer, hypnotisörer, ufologer, handläsare och tasseografer (de som spår i teblad eller kaffesump) snubblar över varandra, både på nätet och i fysiska bokaffärer. Där tidigare filosofin befann sig fyller numera esoterika och spiritualitet, blandat med lagom mängder självhjälpsböcker, meterlänga hyllor.

Populismen konkurrerar om uppmärksamhet med olika sorters vänster- och högerextremism. Med yttrandefriheten som täckmantel menar man sig kunna säga vad man vill. Ordet är fritt och måste därför ohämmat basuneras ut. Smith har inte mycket till övers för den digitala djungel vi nu befinner oss i: *Internet kills everything*. Skolexemplet är Twitters roll under den arabiska våren. Det dröjde inte länge innan makthavarna hade grusat alla förhoppningar om solidaritet och frihet. Detta gjordes till stor del genom en benhård kontroll av sociala medier.

Den åtråvärda yttrandefriheten styrs av osynliga algoritmer, vilka leder oss i önskvärd riktning. Smith lånar begreppet *imagined community* (föreställd gemenskap) av den nyligen bortgångne Benedict Anderson för att beskriva den illusoriska sammanhållning som präglar många

"Ett kuriöst faktum är att det stolta basketballetaget The New York Knicks fortfarande spelar i den nederländska prinsflaggans färger: blått och vitt kantat av en orange revär."

aktörer på nätet. Cyberrymden är visserligen inte någon gulag, men social utslutning – eller bannlysning som han kallar det – kan ha förödande effekter. Saken blir inte bättre av att det inte finns någon eller något som kan förhindra den anstormande armé av hackare och troll som invaderar nätet. Detta i kombination med den mänskliga naturens oberäknelighet får Smith att rysa inför en potentiell global katastrof. När vi lärde oss att behärska elden blev det varmt och fint i kojan; innan hela byn brann ner...

I några personliga vinjetter berättar Smith bland annat om sitt ungdomliga svärmeri för the Beatles. Detta var något helt naturligt och oproblematiske för den katolskt uppföstrade trettonåringen från Nevada. Han kände till gatunamnen

New York Knicks: spelare i prinsflaggans färger.

FOTO: EMILEE CHINN/GETTY IMAGES

i Liverpool och Hamburg lika bra som de hemma i Reno.

"The Fab Four" är naturligtvis ett utmärkt *simulacrum* för de fyra apostlarna i modernt snitt. Lite senare träffar vi på Smith inne på punkscenen som discipel till band som Social Distortion och Dead Kennedys. Frågan är om detta skall uppfattas som exempel på irrationalitet eller som något fullständigt normalt...

Med vemod konstaterar Smith att alla hans gamla vänner har blivit högerextrema och röstar på Trump. Från extrem vänster till extrem höger (sällan tvärtom!) är något vi har hört förr, men är det ologiskt? Sedd från en politiskt korrekt synpunkt kanske, men högst sannolikt spelar en annan sorts rationalitet med

här. Som han själv säger är rationalitet inte normativt utan deskriptivt – varken höger eller vänster – och i så fall kan ett ställningstagande han ogillar ändå anses vara logiskt.

Redan Machiavelli menade att politik är överkänslig för tillfälliga omständigheter och slumpartade händelser och därför knappast kan betraktas som en logisk vetenskap. Den politiskt nyckfulla hydran är svår att tämja och låter sig bara delvis ledas i goda banor.

Mot slutet av boken uttalar Smith sin beundran för den österrikiske författaren Thomas Bernhard, som efter att ha erhållit ett litterärt pris öppnade sitt tal med orden: "Det finns ingenting att prisa... allt är bara löjligt om man tänker

>>

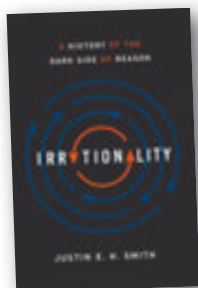
på döden.” För Smith var detta mer rakyggt än att vägra ta emot utmärkelser, som Thomas Piketty och John Lydon (aka Rotten) har gjort. Han menar att de sistnämnda bara är ute efter att göra sig intressanta och främja den egna karriären. Skulle det då vara bättre om man inte fick några priser och utmärkelser alls? Enligt Smith drabbar det ödet endast konstnärer och författare som bara producerar medelmåttiga arbeten.

Detta ett av de få fallen av intellektuell kortslutning i hela boken. Listan på icke-Nobelpristagare är minst lika imponerande som den officiella matrikeln. En av världens största loser i konstvärlden var Vincent van Gogh, och här på hemmaplan gick en av vårt lands största konstnärer i årtal runt i sin trädgård, iförd sin morgonrock. Sina teckningar fick han utföra på en papperspåse från bagaren; hans odödliga namn är Carl Fredrik Hill.

Som *frontespis* använder Smith Goyas berömda illustration ”När förnuftet sover skapas monster”. Budskapet kan verka enkelt men är i själva verket dubbelbottnat: Goya menar att fantasin är lika viktig som förståndet (när det gäller skapande av konst). Nu när motupplysningen har vind i seglen hörs allt starkare kritik mot ett simplistiskt hyllande av rationalism och framstegstänkande. Men som så ofta är bilden inte monokrom. En svartvit analys kan ha sina fördelar men saknar alltså som oftast djupseende. Farorna med ensidig demagogi är att det man anfaller är en synvilla; de hotfullt fäktande vingarna visar sig sitta fast på en kvarn.

Irrationality är ett blygsamt men samtidigt skarpsinnigt försök att återställa den förlorade balansen. Det ovetliga har sin naturliga plats i våra mänskliga förhållanden och endast om vi erkänner detta kan vår uppfattning om oss själva bli helgjuten. Rationalitet som begrepp har inget inneboende ont i sig, men dess motsats är oss inte heller främmande. Smith beskriver det irrationella som förnuftets tvilling. ✖

Niklas Anderberg

IRRATIONALITY
A HISTORY OF THE DARK
SIDE OF REASON
JUSTIN E. H. SMITH
Princeton University Press 2019

Youtube: svåröverbakat.

FOTO: ALAMY

Digital sophantering

SOCIALA MEDIER

Över 400 timmar videoklipp laddas upp på Youtube varje minut. Facebooks 2,3 miljarder användare alstrar dagligen svårfattbara mängder inlägg i text och bild, liksom den dryga miljard som är anslutna till Instagram. Youtubes uppmaning *Express yourself!* har fått ett genomslag som ingen hade kunnat ana när tjänsten startade 2005.

Sociala medier och andra kommersiella plattformar är kraftfulla instrument för information, kommunikation, lärande och underhållning, men undervegetationen är djup och vidsträckt. Vid sidan av välorganiserad propaganda och falska nyheter finns också allt det som internetanvändare själva laddar upp.

Ingen böjelse eller världsuppfattning är för förvirrad, fränstötande eller galen för att dess utövare eller förespråkare som förr, om inte annat av social självbevarelsedrift, ska behöva huka ensamma i skuggorna. I den globala, digitala tiden finner såväl rasister och terrorister som sadister, pedofiler, homofober och konspirationsteoretiker mängder av likasinnade på nätet. Det blir en bekräftelse på att de inte är så avvikande som den ”politiskt korrekta” omgivningen vill göra gällande. Vadhelst som jäser i det mänskliga psykets bottensats kan publiceras. Traditionella journalistiska kontrollstationer och filter i form av redaktör och ansvarig utgivare uppfattas som förlegade hinder.

Hos de stora kommersiella plattformarna för sociala medier och andra online-tjänster kämpar renhållningsarbetare – så kallade innehållsmoderatorer – en ojämna kamp för att skyffla bort det värsta av hat, hot, våld och porr i den ändlösa tsunamin av användargenererade inlägg och klipp. Det är ett osynligt lågstatusarbete i en industri som uppskattningsvis sysselsätter omkring 100 000 människor, mestadels som underbetalda kontraktsanställda.

För bara några år sedan förnekade stora företag inom sociala medier att de anlitade moderatorer, men med tiden avslöjades skandaler som omöjliggjorde fortsatt hemlighållande. Där var videor av mord på Facebook, övergrepp på barn på Youtube, fake news och vilseledande väljarpåverkan. Men företagen är fortfarande förtegnat kring moderatorerna, och dessa har tystnads klausuler i sina kontrakt.

Grindvakternas uppgift är i grunden att se till att varumärken som Facebook, Youtube, Instagram och Twitter och deras annonsörer inte solkas alltför mycket, och varje plattform har sina egna normer för vad som är acceptabelt och inte. ”Normala” användare ska helst slippa se mord, våldtäkter och sadism.

Det är ett sisyfosarbete som pågår dygnet runt, och volymerna antyder omöjligheten i att upprätthålla en anständig nivå. Moderatorerna tar ställning till inlägg och klipp som anmälts som stötande av andra användare, men också sådant som sällats fram av företags algoritmer.

I boken *Behind the Screen* belyser Sarah T Roberts denna okända värld, och kärnerfarenheterna i boken är något som var och en som är aktiv på sociala medier borde ta del av. Man önskar bara att författaren hade koncentrerat innehållet, de viktiga upplysningarna och lärdomarna ligger inbäddade i prat och överflödiga beskrivningar. Det är belysande att det obligatoriska "tack"-avsnittet, "acknowledgments", även efter amerikanska förhållanden är smått absurt: 18 sidor.

Roberts är lektor i informationsstudier vid University of California i Los

"När attentatsmannen i Christchurch direktsände sin moskéattack tvingades Google och Facebook radera miljoner kopior av klippet."

Angeles (UCLA), och har i åtta år studerat verksamheten i de sociala mediernas reningsverk, såväl i Silicon Valley som i Filippinerna. Hon finner en industri där unga, underbetalda granskare med klen eller ingen anställningstrygghet exploateras och utsätts för starka psykologiska påfrestningar när de tvingas bada i strömmen av mer eller mindre chockerande material. Mord, tidelag, tortyr, sexuella övergrepp och hatutbrott; moderatorn måste hela tiden vara beredd på vad som helst. När attentatsmannen i Christchurch på Nya Zeeland i mars 2019 direktsände sin moskéattack då 51 människor mördades tvingades Google och Facebook radera miljoner kopior av klippet.

En moderator inom sociala medier ska först avgöra om inlägget strider mot lagen eller plattformens regelverk, och i så fall varför. Motivering och åtgärd bedöms och poängsätts av arbetsgivaren. Den anställda förväntas fatta hundratals eller tusentals beslut per skift. Företagens kriterier för vad som får och inte får förekomma kan vara extremt specificerade, vilket också bäddar för misstag.

Genom intervjuer söker Roberts få en bild av de psykologiska konsekvenserna av att ägna arbetsdagen åt att studera det mest anstötliga och våldsamma som människor delger världen. Somliga moderatorer svarar att det inte bekommer dem, andra vittnar om drogbruk på fritiden, beteendestörningar och depressioner. Någon äcklas av människor och lever numera isolerat. Många står inte ur med sysslan i mer än ett år. Före detta Facebookmedarbetare säger sig ha drabbats av psykiska trauman på grund av arbetet och har stämt företaget.

Attacken i Christchurch: gick ut live till masspublik.

Moderatorer kan vara anställda av och verksamma hos de stora kommersiella plattformarna, men huvuddelen av dem arbetar för underleverantörer under dåliga förhållanden vad gäller lön, anställningstrygghet och sociala förmåner. En stor andel av dem arbetar hemifrån och får betalt per granskning. De är likt många teletjänstcentraler spridda över hela världen. Exempelvis har företaget Accenture, som levererar moderatortjänster till Facebook, verksamhet i över 120 länder.

Outsourcingen sker dels av löneskäl, dels därför att det krävs olika språkkun-

skaper och insikter i kulturell kontext på de skiftande marknaderna. Sexuella övergrepp på barn tas självklart bort, men i till exempel Saudiarabien åker också en strandbild med kvinnor i bikini ut med samma automatik.

Det är sällan nödvändigt att studera videoklipp in extenso, moderatorn gör oftast bedömningen utifrån ett antal stillbilder, "thumbnails". Avrättningar och blodiga krigsbilder kan bli kvar om de anses ha relevans och inte enbart lagts ut i sensationssyfte, men det ställer ofta krav på politiska och historiska kunskaper som många yngre moderatorer inte har.

Genom att studera de sociala mediernas slutna värld söker Roberts också se vad som händer när det offentliga samtalet alltmer flyttas över till dessa plattformar. Yttrandefrihet existerar inte på nätet, utom möjligen på den egna bloggen. Vi rör oss på privatägda plattformar som styrs av värderingar vi inte känner till. Deras användarvillkor, "terms and conditions", godkänns av alla men läses av ingen. Skälet till att de minutiöst detal-

jerade reglerna oftast skrivs med uteslutande versaler kan knappast vara något annat än att de ska vara extremt svårlästa.

"Du kan gå omkring naken i ditt hem", säger en moderator för att illustrera graden av frihet på nätet, "men du kan inte gå omkring naken på Walmart. Det är samma sak."

Moderatorernas – eller snarare censurernas – arbete kan också innefatta varumärkesvård, krishantering för företag i blåsväder och anonym, kommersiell styrning hos verksamheter som inte primärt arbetar med internettjänster, men som har mycket trafik på sina fora. En moderator kan rensa bort oönskat innehåll och kritik, och lägga in egna kommentarer under sken av att vara en vanlig kund. Då är det viktigt att det inte bara blir positiva omdömen, känslan av autenticitet måste upprätthållas. Nätet är ett gungfly; kommentarer, debattinlägg, gillamarkeringar, följare och recensioner – allt är till salu.

Till det mest oroväckande med de sociala medierna hör deras potential för massiv politisk påverkan genom förmedling av propaganda och falska nyheter. USA under den flitigt twittrande Donald Trump är en häxkittel i sammanhanget, med Cambridge Analytica-skandalen som ett exempel. I oktober meddelade Facebook att man hade stängt fyra "kampanjer" med ursprung i Ryssland och Iran, varav åtminstone en var ägnad att påverka det amerikanska presidentvalet 2020. Den verkade genom 50 Instagram-konton och ett Facebookkonto med en kvarts miljon följare, och hann publicera nära 75 000 inlägg. Den ryska "trollfabriken" Internet Research Agency misstänks ligga bakom, med lång erfarenhet av försåtliga masskampanjer.

Andra exempel är den våldsamma förföljelsen av minoriteten rohingyer i Myanmar, som har eldats på av hatkam-

FOTO: ALAMY

panjer på Facebook. Och valet av Jair Bolsonaro till Brasiliens president föregicks av massiv smutskastning av hans motståndare på sociala medier.

Att privatägda, extremt resursstarka aktörer styr opinioner och devalverar demokratin, att företag som Google och Facebook så till den grad har kommit att genomsyra våra liv, är något som de flesta tycks ta med ro. Våra sökningar, val, preferenser och surfvanor registreras och säljs i den anonyma och slutna "uppmärksamhetsindustri" som på drygt ett decennium lyckats göra den smarta telefonen till en integrerad del av den moderna människan.

Det är vi som användare som är råvaran i denna industri, och det är svårt att peka på någon annan kulturförändring som har varit så snabb och genomgripande. Riktad men ovälkommen reklam kan synas relativt harmlös, men i en annan politisk kontext skulle detta finmaskiga nät som fångar upp information om medborgarna kunna bli en mardröm.

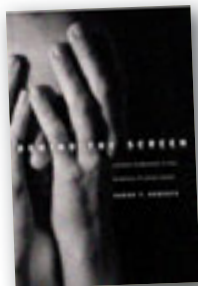
Internetstiftelsens intervjuundersökning "Svenskarna och internet" innehåller en del förbryllande och motsägelsefulla uppgifter. 86 procent av den vuxna befolkningen har en smart telefon, och nästan hälften känner sig övervakade på internet. Ändå använder 65 procent dagligen sociala medier – men bara en fjärdedel upplever den tiden som meningsfull. Det säger möjligen något om mobiltelefonens förmåga att skapa beroende genom de signalsubstansstyrda belöningskickar som utlöses av nya uppdateringar och gillamarkeringar.

Möjligheten att reglera flödet för att i förväg granska uppladdat material är inget som de stora plattformarna överväger. Ständig påfyllning av nytt innehåll är vad som lockar besökare att ideligen återvända, vilket i sin tur är förutsättningen för att attrahera annonsörer.

Och behovet av moderatorer förutspås växa rejält.

"Om man öppnar ett håll i internet", säger en före detta moderator, "så fylls det med skit." ✖

Anders Mathlein

BEHIND THE SCREEN
CONTENT MODERATION
IN THE SHADOWS OF
SOCIAL MEDIA
SARAH T. ROBERTS
Yale University Press 2019

Nikki Haley: struntar i Skåne.

FOTO: GETTY IMAGES

Inte den virriga typen

POLITIK

Nikki Haley är – eller var – något så ovanligt som en världsberömd FN-ambassadör. En amerikansk sådan visserligen, men inte ens de förmår väl i de flesta fall bli särskilt välbekanta ansikten för några bredare kretsar. Inte på hemmaplan i USA och definitivt inte heller bland det som går under beteckningen vanligt folk utanför supermaktens gränser.

Men Nikki Haley känner nog ändå de flesta som någotsånär uppmärksam följer politik till. Det trots att hon faktiskt bara satt i två år på den vanligtvis rätt så anonyma posten i New York, från januari 2017 till dess att hon på eget initiativ, och utan minsta osämja med presidenten, lämnade FN-skrapan i början av 2019.

Som kvinna från en minoritetsgrupp framstod hon måhända som en lite udda, eller oväntad, representant för Trump-administrationen – Nikki Haleys föräldrar kom till USA från Indien och hon har som "brun" upplevt diskriminering från alla håll, såväl från svarta som från vita.

Och att hon tillika är försedd med ett namn som lätt fastnar i minnet gjorde förstås inget i sammanhanget.

Dessutom ville det sig ju att Nikki Haleys tid i FN råkade sammanfalla med den av Löfvenregeringen så omhuldade platsen som icke-permanent medlem i säkerhetsrådet, med flitig exponering för

de svenska tv-tittarna som följd. Några jättelika intryck verkar dock de svenska insatserna där inte ha gjort på den amerikanska ambassadören, i alla fall inte så att de har ansetts värda att omnämnas i hennes bok.

Inte heller noteras den gemensamma utfärd till skånska Backåkra som Sverige anordnade våren 2018 för ambassadörerna i säkerhetsrådet för att påminna sällskapet om landets storhetstid i FN under generalsekreterare Dag Hammarskjöld.

Nu delar varken Nikki Haley eller hennes supermakt, och definitivt inte hennes republikanska parti, den socialdemokratiska begeistringen för "världssamfundet", eller dess till synes obegränsade tillit till att FN:s stora och milt sagt blandade samling av länder ska kunna fixa världsfreden.

Man kan också lugnt konstatera att det fanns annat på agendan under de åren det handlar om, annat som kan anses av högre prioritet än hyllandet av Sveriges fornstora FN-dagar. Det räcker med att snabbt bläddra i Nikki Haleys politiska memoarbok *With All Due Respect* för att inse att det var mer än fulltecknat i kalendern med långt viktigare uppgifter.

Kriserna stod i kö och var i många eller rentav de flesta fall, då som nu, av det lätt överväldigande slaget. De olika kapitlen i boken vittnar om vidden av de frågeställningar som Haley och hennes kolle-

ger hade att tampas med, om deras enorma konsekvenser och med ofta ofattbart mänskligt lidande. De allra flesta dras vi med än idag.

Ingenstans blir detta mer övertydligt än i Syrien, och ingenstans framkommer heller FN-systemets begränsningar så klart som just där. När slaktaren i Damaskus, Bashar al-Assad, ännu en gång hade angripit sin egen civilbefolkning med kemiska vapen, visade Nikki Haley upp bilder för säkerhetsrådet på små syriska barn som dödats under attacken, flera av dem iförda blöja och med fradga skummande om munnen.

Medan den syriske ambassadören nervöst såg ner i sina papper, levererade hans ryska kollega oberört den ena fantasifulla förklaringen efter den andra till vad som hade inträffat, alltid redo att ännu en gång inlägga sitt veto för att skydda sina syriska vänner mot represalier.

Kanske värst av allt, skriver Haley, var att även USA hade gjort sig skyldigt till att Assad hade kunnat fortsätta med sina barbariska krigsförbrytelser. Obamas berömda – eller snarare ökända – röda linje, som sedan inte visade sig vara

”Kanske värst av allt, skriver Haley, var att även USA hade gjort sig skyldigt till att Assad hade kunnat fortsätta med sina barbariska krigsförbrytelser.”

någonting värd, hade skickat en ödesdigger signal inte bara till den syriska regimen utan världen runt. USA:s (brist på) agerande signalerade amerikansk undfallenhet och passivitet.

Det var just det som Nikki Haley såg som sin främsta uppgift i FN: att återupprätta amerikanskt ledarskap efter åtta år av Obamas motsägelsefulla doktrin om att ”lead from behind”. 48 timmar efter ett av Haleys tal i FN avfyra således 59 kryssningsmissiler från amerikanska fartyg i Medelhavet mot den syriska flygbas varifrån den senaste attacken med kemiska vapen hade utgått.

Det ändlösa kriget i Syrien hade i sig räckt mer än väl för att hålla säkerhetsrådet fullt sysselsatt. Men Assad är långt ifrån den ende diktator som sätter skräck i sin omgivning: Präststyret i Iran, Nordkoreas ”lille raketman”, Kina och Ryssland försåg alla i säkerhetsrådet med ständigt ny huvudvärk. Och de båda sistnämnda var mestadels lika ständigt beredda att ta till det stormaktsveto som gör FN till den tandlösa organisation den är.

Arbetsrelationen med president Trump var betydligt mindre komplicerad för Nikki Haley än för många andra i hans

omgivning, trots att hon faktiskt hade haft Floridasenatorn Marco Rubio och inte Trump som sin kandidat i presidentvalskampanjen 2016.

Så väl gick det nu inte. Men Donald Trump hade uppenbarligen hållit ett öga på Nikki Haleys karriär under hennes år som framgångsrik guvernör i South Carolina (2011–2017). Det var en omvälvande tid för denna sydstat, när en rasistisk attack i en svart kyrka i Charleston resulterade i nio döda – men utan de kravaller och upplopp som ideligen ägde rum i andra städer. Problematisk var likaså den uppsplitande konflikten om sydstatsflaggan, som guvernör Haley slutligen beordrade bort från flaggstången framför delstatsparlamentet.

Men det var också år när hennes stat genomgick en positiv utveckling inte minst för näringslivet och flera internationella storföretag med tillverkning där, som BMW och Mercedes, expanderade.

Ett av Nikki Haleys villkor för att acceptera erbjudandet som FN-ambassadör var att hon skulle ha full frihet att agera och säga vad hon tyckte, utan någon överrock eller kontroll ovanifrån.

Javisst, inga problem, sa Trump, som likaså godkände hennes önskemål om en

plats i både regeringen och Nationella säkerhetsrådet.

Det hade presidenten inga som helst invändningar mot, till skillnad från en del av Haleys kolleger. Utrikesminister Rex Tillerson – vars jobb Nikki Haley faktiskt först hade erbjudits, men tackat nej till – gjorde sitt bästa för att sätta krokben för sin kvinnliga kollega, ofta ivrigt assisterad av stabschefen John Kelly. När Tillerson, som bland annat hade krävt att Haleys tal först skulle godkännas av honom, fick lämna sin post och ersattes av Mike Pompeo blev FN-ambassadörens jobb avsevärt lättare.

Problemet med Tillerson och Kelly – och andra som i medierna ofta omtalas som de beundransvärta ”vuxna i rummet” – var, skriver Haley, att de inte förstod, eller ville förstå, att de var tillsatta för att genomföra presidentens politik, inte för att genomdriva sin egen agenda.

Att Trump understundom ändrar sig från en dag till en annan fick emellertid även Nikki Haley känna av. Bokens titel – *With All Due Respect* – är inledning på hennes klassiska svar på tal när hon

Folkmord i Syrien: Obamas röda linje var inget värd.

FOTO: TT

anklagades för att ha rört till det i frågan om nya sanktioner mot Ryssland.

Men, som hon förklarade, så var det inte hon som hade missuppfattat saken. Det har hon inte heller för vana att göra; ”I don’t get confused”, som hon påpekade. Däremot hade kollegerna inte brytt sig om – eller, i en mer välvillig tolkning, glömt – att meddela henne att nya påbud hade utgått från Ovala rummet.

Nej, Nikki Haley är inte den virriga typen, inte heller när hon skriver böcker. Det är ordning och reda på såväl bokens fakta som struktur, och den är rappt skriven, med samma passion och engagemang som Haley visar i sitt politiska arbete. Boken är som sin författarinna, direkt och rak på sak och med mycket sydstatscharm. Och, som boktiteln också förklarar, med såväl ”grace” som ”grit”, som väl närmast översätts med ord som driv och jäklar anamma. Integritet skulle man också kunna tillägga, och mycket av den varan.

Vad är då nästa steg i karriären? har det undrats. Någon Haleysk kandidatur inför presidentvalet 2020, som det har spekulerats om – och som många har tolkat boken som ett led i – blev det inte. Men det kommer fler val, och om Trump skulle

återväljas i höst står säkerligen namnet Nikki Haley högt upp på presidentens önskelista över nygamla medarbetare.

Fortsättning följer, som det heter. ✨

Ann-Sofie Dahl

**WITH ALL DUE RESPECT
DEFENDING AMERICA
WITH GRIT AND GRACE**
NIKKI R HALEY
St Martin's Press 2019

Tung trio i Teheran: Stalin, Roosevelt, Churchill.

Gränsdragningsproblematik

HISTORIA

Andra världskriget brukar framställas som ett krig mellan två ideologier – den fria västliga demokratis ideal och den aggressiva nationella diktaturens. Det är sant, men bara delvis. Man glömmer att de allierade inte bara rymde demokratiska stater utan också en diktatur av formidabelt slag, nämligen den sovjetiska. Och man glömmer också gärna att världskriget i allt väsentligt var ett krig i öster. Västlig historieskrivning har en tendens att överskatta den egna insatsen vid el-Alamein och landstigningen i Normandie. Båda dessa segrar var enormt betydelsefulla, men de allierades seger i kraftmätningen med Tyskland, Italien och Japan grundlades i slaget om Stalingrad. Det var här som en tysk armé för första gången besegrades i grunden och det var också där och i det fortsatta kriget mot Sovjet som Tyskland förblödde. Utan det sovjetiska blodsoffret på östfronten hade en landstigning i Normandie halvtannat år senare knappast varit tänkbar.

Under kriget möttes de allierade ledarna Roosevelt, Churchill och Stalin vid två tillfällen för att diskutera krigssituationen, den överordnade strategin samt själva krigsmålen, det vill säga: hur världen skulle organiseras efter en allierad seger. Dessa möten i Teheran 1943 och i Jalta 1945 har gått till historien som avgörande för krigets utgång och för hur världen efter 1945 kom att se ut. Om dessa båda storpolitiska möten och om krigslyckans utveckling i stort har Bret Baier skrivit en kortfattad, översiktlig men habil bok: *Three Days at the Brink*. Baier ger en summarisk bild av kriget och en än mer summarisk framställning av vad som avhandlades vid de båda konferenserna.

De tre världsledare som sammanstrålade i Teheran i november/december 1943 hade inte mycket som förenade dem förutom den gemensamme fienden Adolf Hitler. De såg mycket olika på kriget och på den världsordning de önskade upprätta efter en seger. Roosevelt och Churchill hade förvisso en hel del gemensamt. De kämpade båda för en demokratisk och fri värld, men det fanns mellan dem också en djup spricka. För Churchill var det

brittiska imperiets överlevnad och fortbestånd en självklarhet, medan Roosevelt ansåg den kolonialism England stod för var oförenlig med en demokratisk värld av fria folk. Denna olikhet mellan de båda västliga ledarna skavde ständigt och slog även igenom vid förhandlingarna både i Teheran och i Jalta.

Bret Baier är inte historiker utan journalist, och detta speglas i en viss ytlighet i framställningen. I likhet med de flesta amerikaner ser han den västliga insatsen som avgörande för krigslyckans svängning och krigets utgång. Han medger visserligen Sovjets väldiga offensiv i öster, men den kommer ändå i skymundan för landstigningen i Normandie och det är en mer än lovligt partisk beskrivning av världskrigets gång.

När det gäller diskussionen av de båda centrala konferenserna om kriget, freden och framtiden är han en aning för upptagen av Roosevelts göranden och låtanden och dennes relation till Josef Stalin. Churchills ställningstaganden och hållning under konferenserna skildras alltför rapsodiskt och alltför ytligt. Konferenserna beskrivs genomgående som en

kraftmätning mellan Roosevelt och Stalin. Dock vill jag medge att hans framställning av Roosevelts kompromissande och tillmötesgående gentemot Stalin visar svagheten i den västliga delens sammanhållning. Roosevelt var uppenbarligen en politiker som i ovanligt hög grad litade på sin charm och övertalningsförmåga i det politiska spelet och också gjorde det i sitt förhållande till Stalin. Han tycks aldrig riktigt ha förstått att den sovjetiske ledaren, som var hans allierade, i allt väsentligt var av samma skrot som den gemensamme fiende de slogs emot. Därför gav han Stalin alltför stort svängrum i övertygelsen att han därigenom skulle kunna beveka den sovjetiske självhärskaren till eftergifter när kriget var över.

De världsledare som möttes i Teheran och Jalta kom till konferenserna med mycket olika förhandlingskapital. Stalin hade, som sagt, segrat vid Stalingrad och därefter rullade den ryska offensiven som en ångvält över det försvagade Tysklands arméer i öster. De västliga makterna hade också haft en del framgångar vid el-Alamein och i slaget om Midway i Stilla havet. Överhuvudtaget luta- de kriget åt seger för den allierade sidan. Det var därför hela idén om ett möte mellan de tre ledarna uppkom. Den största och bästa förhandlingssitsen hade trots allt Sovjetunionen. Vid båda konferenserna kunde Stalin spela ut sitt trumfkort

”Roosevelt missbedömde grovt. Han trodde sig kunna charmera Stalin till ett mer demokratiskt sinnelag.”

att alltför lite gjordes i väster. Han krävde omedelbart att en andra front skulle öppnas i Europa för att avlasta den ryska krigsansträngningen. Detta krav blev en påle i köttet för de västliga makterna som utlovade, men visste att de ännu saknade resurserna för, en landstigning. Den hade kanske kunnat genomföras om USA och England varit beredda till samma blodspillan som Sovjet, men det var de inte. De vägrade ständigt in soldaternas liv i alla sina kalkyler. Därför hamnade de i ett underläge gentemot Stalin som i varje fas kunde övertrumfa deras offer på det gemensamma krigets altare.

Boken har en lite missvisande titel. Den ger intryck av att skildra en period av andra världskriget då de stridande sidorna stod inför en avgörande valsituation. Men någon sådan situation skildras inte. Snarare beskriver framställningen ett skede av kriget då det var uppenbart att de allierade stod inför en ganska trolig seger. Tyskland var på reträtt på alla fronter och det stod också klart att det var de allierade som förfogade över

de största materiella resurserna och hade en produktionsapparat som var överlägsen i effektivitet. Den tyska krigstaktiken, det så kallade blixtkriget, som hade varit så framgångsrikt under krigets första år, hade nu uttömt sin överraskande verkan. Vad det nu handlade om var den militära och materiella råstyrkan och den råstyrkan fanns hos de allierade, vilket visade sig både på östfronten och i väster med landstigningen i Normandie. Tyskland led brist på allt, såväl på manskap och materiel som på livsmedel. Det är aldrig lätt att föra krig med en armé som svälter och saknar ammunition.

Bret Baier har skrivit sin bok med den uttryckliga avsikten att nå en ungdomlig publik. Det märks framförallt i att boken inte lägger någon stor vikt vid att skildra krigets förlopp i detalj. Istället målar författaren utvecklingen med breda penseldrag. Det kan vara en smula irriterande för historiker av facket, men för en mindre informerad läsare är det kanske ett givande grepp. Baier lyckas med att skapa en helhetsbild av detta det mest fasansfulla av alla krig och i allt väsentligt lyckas han också förmedla en god bild av krigets gång, dess avgörande vändpunkter och svåraste utmaningar. När det gäller att skapa kunskap om 1900-talets kanske mest kritiska period har böcker av den typ som Baier skrivit en viktig funktion att fylla. För min gene-

ration, född under eller strax efter andra världskriget, har kriget haft en omedelbar aktualitet och berättelserna om dess förlopp varit levande historia. Nu snart 75 år efter fredsslutet har det börjat sjunka in i historiens dunkel och då kan det finnas ett behov av att någon påminner om en tid då världens framtid låg i vågskålen.

Tendensen att överskatta de västallierades insatser ger en skev bild av världskrigets förlopp. Ändå har boken en rad förtjänster. Inte minst visar Baier tydligt att det är det efterföljande kalla kriget som har vridit perspektivet på världskrigets insatser, och dessutom ger den en god bild av den svårt sjuke Roosevelts överdrivna eftergifter till Stalin för att hålla denne på gott humör, något som den amerikanske presidenten inbillade sig skulle bädda för en förstälse som kunde sträckas ut till den kommande efterkrigstiden. Roosevelt är

Normandie: överskattad invasion.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

en av Amerikas stora presidenter, men hans fjärde period var knappast lyckosam. Han borde ha avstått från att kandidera en fjärde gång. Hans hälsa var vacklande och vid de konferenser som skildras i boken gjorde han en svag insats. Han missbedömde grovt Stalin och den totalitära regim som denne representerade. Han trodde sig kunna charmera Stalin till ett mer demokratiskt sinnelag. Det var mer än lovligt naivt. I realiteten var det Roosevelt som blev förd bakom ljuset av den figur som Uncle Joe spelade upp.

Inte blev som Roosevelt hade föreställt sig efter fredsslutet. När kriget var över och segern hade bärgats roffade Stalin åt sig allt han hade fått vid de stora konferenserna, och han nöjde sig inte med det. Han pressade på för att få mer. Den som drog gränslinjen mot Sovjet och Stalins glupska aptit blev inte Roosevelt utan Harry Truman, som under hela sin period som vicepresident hållits utanför allt som hade med kriget och den kommande freden att göra. Omedelbart efter det att han installerats som president efter Roosevelts död togs han åt sidan och anförtröddes hemligheten att USA besatt en bomb av ofattbar sprängkraft, och han blev den som ställdes inför beslutet om att fälla bomben över Japan. Han blev också den amerikanske president som tvingades göra den gränsdragning mot Sovjet som Roosevelt underlåtit att göra och därmed slå upp porten till kalla krigets nervkittlande epok. ✨

Håkan Arvidsson

THREE DAYS AT THE BRINK
FDR'S DARING GAMBLE
TO WIN WORLD WAR II
BRET BAIER
William Morrow 2019

Moses med tavlorna: ingen dokumentärskildring.

FOTO: ALAMY

Avsakralisering

RELIGION

Bibeln eller *Den heliga skrift* stod det på försättsbladet till den bok i rött skinnband jag fick vid konfirmationen. Översättningen var från 1917. Men helig kallas inte längre Bibeln i den (goda) senaste översättningen från 2000. Den skrift som förr kallades helig är inte ens en helhet, snarare ett oformligt bygge av olika stenar, ofta nog så fascinerande.

Forskningen är ganska enig om att inte bara skapelseberättelsen utan också en god del av de andra händelserna som beskrivs i Moseböckerna, såsom uttåget ur Egypten, är myter. Fastän evangelierna inleder Nya testamentet är de yngre än breven från Paulus; flera av dessa är å andra sidan inte skrivna av Paulus. Vad ska man tro?

”Historien om Bibeln är således berättelsen om samspelet mellan religionen och boken – utan några exakta motsvarigheter dem emellan”, skriver John Barton, som har en bakgrund både som präst och som professor i bibeltolkning på universitetet i Oxford. Han berättar om Bibelns förhistoria, om hur böckerna har komponerats, och han beskriver dagens forskningsläge. Hans *History of the Bible* bör kunna fungera som standardverk för åtminstone den anglosaxiska världen – vi andra måste konsultera bibelöversätt-

ningar till våra egna språk för att helt kunna använda boken.

Vad vi kallar Gamla testamentet är ju för judar hela Bibeln, ibland också kallad Tanakh (eller TaNaK eller Tanach), en benämning bildad av begynnelsebokstäverna i de tre huvudavdelningarna: Tora (Lagen, det vill säga: Moseböckerna), Neviim (Profeterna) och Ketuvim (Skrifterna). Barton analyserar en rad olika stilar.

Vi har de berättande böckerna med en rak, lakonisk stil, som Barton kallar sagostilen; han jämför dem med de isländska sagorna. I andra böcker ingriper Gud med påbud och förbud; Femte Mosebok strävar efter att etablera mono-teistiska religiösa och nationella strukturer för Juda och Israel. Andra böcker utmärks av den så kallade prästerliga stilen, en mässande och mycket formell prosa med många upprepningar; exempelvis skapelseberättelsen i Första Mosebok. Dessa delar bör ha förelagat allra senast vid 500-talet f.Kr.

Från det persiska herraväldet (500–200 f.Kr) och en del så sent som från det grekiska herraväldet som kom därefter härstammar vad som numera kallas de judiska romanerna. Dessa relativt korta berättelser om gestalter som Ruth, Jona, Ester och andra utmärks av att de tycks ha komponerats som helheter, med ett konstant flöde och väl upp-

byggda intriger. Från samma tider är också Job och Predikaren med sina kritiska frågor om Guds natur och karaktär.

Även om böckernas karaktär är olika, är Gamla testamentet nästan uteslutande skrivet på hebreiska, medan Nya testamentet är skrivet på grekiska. Men Jesus bör ha talat arameiska, ett med hebreiska närbesläktat språk, som han använder då han återuppväcker en död flicka med orden *Talita kum*, vilket evangelisten (Markus 5:41) översätter för läsaren som ”Lilla flicka, jag säger dig, stig upp!” Alla yttranden som tillskrivs Jesus har alltså utsagts på ett annat språk än Nya testamentets.

Och när kom Nya testamentet till? Barton skriver: ”Tidsbestämningen av Nya testamentets böcker har beskrivits som en kö av berusade, som stöttar varandra, utan någon fast vägg att luta sig mot. Det enda verkligt säkra är datering- en av Paulus brev, som måste ha författats mellan 40-talen och 60-talen.” Evangelierna kan tidigast dateras från 70-talet; förmodligen baseras de på muntliga berättelser. Ledande tyska forskare talar om ett förråd av berättelser om Jesus som evangelisterna hämtade material ur; man kallar detta Q, efter tyskans ord för källa *Quelle*. Än senare, kanske till och med på 200-talet, tillkom Apostlagärningarna och Uppenbarelseboken.

Barton distanserar sig från en spridd uppfattning om att kyrkliga auktoriteter bestämde vilka texter som skulle räknas till Bibeln. (Föreställningen att texter som kallades ”hädiska” uteslöts var grunden för Dan Browns succéroman *Da Vinci-koden* från 2003.) Redan mot slutet av 100-talet kan man urskilja en kanon, det vill säga: normerande texter, bland både hebreiska skrifter och skrifter som kom att bilda Nya testamentet. De kyrkomötesbeslut som senare togs bekräftade existerande praxis.

Det enda verkligt nya som har hänt i sammanhanget är fyndet från år 1945 i Nag Hammadi i Egypten av tidiga texter på koptiska. (De vid samma tid upptäckta Dödahavsrollarna bekräftade i stort sett vad som redan fanns i Bibeln.) Det så kallade Thomasevangeliet består inte av berättande text utan av enbart en samling yttranden, en del ganska kryptiska, som vissa forskare anser härstammar från Jesus.

Modern bibelexegetik har ett antal metoder för att avgöra vilken som är mest autentisk, bland dessa finns vad som kallas olikhetskriteriet och som i princip betyder att ett tidigare yttrande är

mer oslipat än ett senare och mer utslästat. Men påverkar sådant definitionen av judisk respektive kristen tro? ”Jämfört med bakgrunden för alla studier av den antika världen är Bibeln inget specialfall. Vi äger knappast några originalhandskrifter från någon forntida författare; ändå menar ingen på allvar att det är omöjligt att känna till Platons filosofi eller Julius Caesars liv och krig, därför att alla manuskript är av senare datum än de klassiska författarna själva.”

Hur helig är denna skrift? Gemensamt för både judendom och kristendom är att fundamentalistiska tolkningar har föga stöd i texterna. Som förbudet – för ortodoxa judar – att blanda kött- och mjölkprodukter vid samma måltid. Men det enda som står i 2 Mos: 23 är att man inte får ”koka en killing i dess moders mjölk”. För de motsägelser som tycks uppenbaras på många ställen i Gamla testamentet har den ortodoxa judendomen en lös-

”Hur helig är denna skrift? Gemensamt för både judendom och kristendom är att fundamentalistiska tolkningar har föga stöd i texterna.”

ning: de är alla skenbara och texten är i varje avseende lika betydelsefull. För att kunna förklara detta krävs en mycket utförlig tolkningskonst, sammanfattad i den kommentar som samlats bland annat i Mishna och Talmud, och som endast de grundligt lärda kan behärska.

För den kristne bekännaren innebär Nya testamentet ytterligare svårigheter. Dogmen om treenigheten har stöd endast av en referens, nämligen Matt 28:19: ”Gå därför ut och gör alla folk till lärjungar: döp dem i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn.” Och att Jesus föddes av en jungfru nämns i början av Matteus och Lukas men inte hos de två andra evangelisterna, inte heller av Paulus eller någon annan av Nya testamentets böcker.

Och Martin Luther grundade sin kritik av den katolska kyrkans praktik på tanken om rättfärdiggörelse genom tro, och inte genom handlingar, och stödde sig på Paulus brev till romarna (Rom 3:24), ett bibelställe som före reformationen inte spelade någon roll alls. Det verkade som om en text i Bibeln hade större auktoritet än hela den etablerade kyrkliga institutionen. När Luther sedan översatte Bibeln till tyska var det inte bara ett teologiskt och språkligt storverk utan också en sensation på marknaden: enbart i Wittenberg gavs Luthers Bibel ut i 100 upplagor om sammanlagt cirka 200 000 exemplar mellan 1534 och 1620.

Men om Luther kunde tolka Bibeln, var

det också fullt möjligt för andra att göra detsamma. Snart fick fransk-schweizaren Jean Calvin ett ännu större inflytande. Den reformerta protestantismen, kalvinismen, tog det logiska steget att hävda att om Gud utdelar sin nåd till människan oavsett hennes handlingar, kunde han också fördöma människan oavsett hennes handlingar. Men anvisade också en väg ut ur detta ångestfyllda dilemma:

människans förmåga att följa Guds lagar är en indikation på att hon har utvalts till frälsning.

Snart var katoliker och protestanter (och lutheraner mot reformerta) i trettioårigt krig med varandra. Men det fanns ingen återvändo från den kritik av Bibeln med dess egna ord som reformationen hade inlett. Det går ganska snabbt undan då Barton avhandlar upplysningen och början till modern Bibelforskning och dito kritik från H S Reimarus på 1700-talet och David Friedrich Strauss på 1800-talet; någon motsvarande kritikrörelse har inte förekommit för judendomen, men den bär som sagt inte på samma anspråk på att sitta inne med hela sanningen.

Överhuvudtaget är en av de viktigaste tillgångarna i denna bok dess utredning av avgörande skillnader mellan judisk respektive kristen syn på Bibeln. För den som är uppväxt med något slags kristendom i bakgrunden tycks det givet att Gamla testamentet börjar i historien men slutar i en profetia som förutsäger en kommande frälsare. Men den äldre tron har inte alls detta eskatologiska perspektiv, utan judendomen handlar mera om livsvisdom. Adam är inte alls lika viktig som Abraham och berättelsen om hur hans ättlingar levde i landet som Gud gav dem. Den handlar föga om individens ”frälsning” och inget om tillvaron efter döden utan mera om Guds relationer till folkets gemenskap genom dess prövningar.

Da Vinci-koden: konspirationsteori.

FOTO: ALAMY

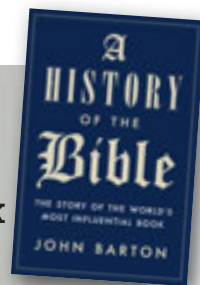
Att *History of the Bible* i stort sett följer ett kronologiskt spår är inte mycket att säga om, men överblicken skulle förmodligen ha vunnit på om John Barton hade låtit sig inspireras av till exempel Karen Armstrong (flera av hennes böcker finns på svenska), som har visat hur man fängslande kan berätta om religion och samtidigt vara tillförlitlig. Även om detta inte är en berättelse om verkligheten bakom Bibelns berättelser, framstår det ändå som en brist att Barton inte åtminstone kortfattat nämner den spännande forskning som bland andra har bedrivits av arkeologen Israel Finkelstein, trots att bibliografin nämner flera av dennes böcker.

Insiktsfull är hans slutsats att Bibeln inte är en handledning för religiös tro och praktik. ”Om man tar Bibeln som utgångspunkt kan man inte förutsäga den kristna kyrkan eller judendomen som vi ser dem idag; om man tar modern judendom eller kristendom som utgångspunkt kan man inte rekonstruera Bibeln utifrån dem.” När han som kontrast hävdar att islam i mycket högre grad är en bokreligion menar jag dock han bortser från sådant som att Koranen är skriven på arabiska, vilket bäddar för en mängd problem då den tolkas till andra språk, och att muslimsk praktik också vägleds av haditherna, de talrika utsagorna om profeten Muhammed och hans efterföljares yttranden.

Kan någon skrift vara helig? Tro grundas ytterst ute på etiska och egentligen obevisbara regler. Ett förhållande som har lett till otaliga krig om den rätta tron, från trettioåriga kriget till sunnitiska terroristers mord på shiitiska bekännare idag, i namn av islam. Många år efter konfirmationen förlitar jag mig numera på vetenskap som bygger på objektiva fakta och är möjlig att verifiera och falsifiera. Men den befriar oss inte från moraliska överväganden. Vad vi gör av vetandet, om vi bygger vägar och välfärd eller konstruerar optimala förintelseläger, måste också grundas på etik, obevisbara regler. Om man inte håller något för heligt går det åt helvete. ✱

Lars Åke Augustsson

**A HISTORY OF
THE BIBLE**
THE STORY OF THE
WORLD'S MOST
INFLUENTIAL BOOK
JOHN BARTON
Allen Lane 2019

Trümmerfrauen: kvinnorna som röjde bland ruinerna.

FOTO: RICHARD PETER/DEUTHEFOTOHEK

Hungerår

HISTORIA

För inte så länge sen läste jag – i en specialutgåva av tyska *Der Spiegel* på temat efterkrigstid – en tankeväckande intervju med en psykoterapeut som talat med, forskat och skrivit om de tyskar som var barn vid krigsslutet 1945, och åren närmast därefter. Om dem som nu är i övre 70- och 80-årsåldern. De flesta av dem har tigit om sina upplevelser; just ingen har velat lyssna. Ingen anledning att klaga, nu är det ju fred, fick de dessutom höra då de ännu var små. Psykoterapeuten Christa Müller menade att tyskarna är efterkrigstraumatiserade: att de måste bearbeta och tala ut också om denna period och hur den påverkat dem som växte upp då.

Kanske har tyske kulturjournalisten och författaren Harald Jähners *Wolfszeit*, "Vargatid" – en inlevelsefull, nyanserad och upplysande skildring av åren 1945–55 – blivit ett redskap i minnes- och känsloarbetet. Både det enskilda och det kollektiva. Boken, en brett upplagd mentalitetshistoria över tiden, har i varje fall legat högt på de tyska bästsäljarlistorna i månader sedan den kom ut i början av förra året (9:e upplagan ute nu); den har också belönats med sakprosapriset på bokmässan i Leipzig.

Som barn till ett tyskt krigsbarn har jag själv en del så att säga sekundära krigssluts- och efterkrigsminnen att syna och sortera; min far upplevde krigets sista veckor i hemstaden Berlin, som elvaåring. En bok som den här drar mig till sig.

Som Harald Jähner skriver: ett samhälle kunde man knappast kalla det som återstod av Tyskland efter kriget, och

de omkring 75 miljoner människor som trängde ihop sig där – av vilka hälften inte befann sig där de hörde hemma; befriade koncentrationslägerfångar och tvångsarbetare, utbombade skärvor av familjer, fördrivna från förlorade tyska områden, stadsbor som var kvar i lantliga byar dit de evakuerats undan flygbomberna. "Engenmanstiden" kallades de första fredsåren, då lagarna var satta ur spel, ingen hade ansvar, allt låg i spillror och människan hade gjort människor till vargar, som var och en brydde sig om bara sig själv och den egna lilla flocken.

Jähner beskriver hur minnet av de tyska efterkrigsåren inte fått det där mildare ljuset över sig allteftersom tiden gått, såsom det brukar vara, utan tvärtom blivit allt dystrare och eländigare – och menar att det har med tyskens benägenhet att se sig som offer att göra. Ju svårare lidandet under de faktiskt gruvliga hungervintrarna 1946 och -47 tedde sig efteråt, desto lättare vägde i många

"Som Harald Jähner skriver: ett samhälle kunde man knappast kalla det som återstod av Tyskland efter kriget."

sinnen den egna skulden. Jähner talar till och med om en "den upplevda skräckens nåd": bombmattorna över tyska städer skulle ha befriat invånarna från ansvar för de ohyggligheter som hade skett i deras namn, enligt många sätt att se. Det är djuplodande och insiktsfullt, och det är drabbande och tankeväckande läsning. Att Förintelsen under nära två decennier inte hade någon plats i de flesta tyskars medvetanden är ingen nyhet, men fortfarande oerhört och chockartat att påmin-

nas om – först i och med Auschwitzrättegångarna med början 1963 tilläts de nazistiska förbrytelserna, skulden och frågan om medansvaret komma upp till ytan.

Om hur Nazi-Tyskland besegrades har det skrivits åtskilligt. Om bombnätter, invasion och slutstrider. Om våldtäkter på troligen mer än två miljoner tyska kvinnor, framförallt där Röda armén trängde fram. Harald Jähner lyfter fram en tänkvärd aspekt: kanske kan våra dagars utbredda främlingsfientlighet i östra Tyskland delvis vara en nedärvd följd av den brutalitet som den framryckande ryska ockupationsmakten utsatte tyskarna för – och som fortsatte då kanonmullret tystnat? Obearbetade trauman går som bekant vidare till nästa generation. I Östtyskland var det inte tillåtet att tala om det sovjetiska broderfolkets illgärningar.

Die Trümmerfrauen, kvinnorna som röjde bland ruinerna – ofta med själ på huvudet, med knuten fram, hör till de bil-

der från efterkrigstiden som inpräntats i det kollektiva tyska minnet. Så många män hade ju stupat, och mer än tio miljoner tyska soldater var i krigsfångenskap den första tiden. Först skyfflades smala gångar fram mellan högarna av sten. I det sönderbombade Dresden anlades en provisorisk järnväg med sju olika linjer som fraktade stenmassor till utkanterna av staden ända till 1958 – den sista röjningsbrigaden där avslutade sin tjänstgöring 1977, 32 år efter krigsslutet. Omkring

Röda armén: gjorde sig inte populär bland tyskarna.

45 procent av lägenheterna i landet var förstörda. Ruinlandskapen utövade mitt i förödelsen också en makaber fascination; de speglade tyskarnas inre tillstånd.

När biograferna kom igång, de första redan på sommaren -45, dröjde det inte länge tills *Trümmerfilmen*, ruinfilmer, drog storpublik till biosalongerna. Som ”...und über uns der Himmel”, där tysk films stora stjärna Hans Albers i trenchcoat vandrar omkring i resterna av Berlin.

Ja, Harald Jähner lyfter också fram livslusten, kärlekshungern och nöjeslystnaden som kokade bland ruinerna, mitt i eländet. Framkallad just av det nyligen genomlevda, av själva överlevnaden, av nöden och den överallt närvarande döden och förstörelsen. En slagdänga från första efterkrigsåret hette ”S.O.S. Ich suche dringend Liebe”, jag söker kärlek, brådskande. Romanser, filmkvällar och kabaréer, i desperat mått. Och dans: dansfebern ackompanjerades av swing och het jazz på källarklubbar lite varstans bara månader efter krigsslutet. Inte enbart på grund av brist på inhemska män hade ockupations soldaterna stor dragningskraft, särskilt de amerikanska – som representerade ett nytt mansideal. Och inte var det i första hand för möjligheten till extra matransoner, nylonstrumpor, choklad och cigarretter som kvinnorna fraterniserade med ockupanterna: Jähner visar dem som subjekt i sina egna liv, beskriver de kvinnor som hängde ihop med amerikaner som pionjärer för liberaliseringen av den tyska republiken.

Cigarretter förresten – ett eget kapital under dessa efterkrigsår. Njutningsmedel, nervlugnande och hungerdämpare i ett, och hårdvaluta på svarta marknaden. Lucky Strikes. I östzonen hette de Machorka. Mängder av de varor som såldes svart kom från ockupanternas varulager: så kunde soldater fylla sina plånböcker, deras tyska springpojkar likaså. Som den tonårige Hans Magnus Enzensberger – som så småningom blev en av tysk litteraturs giganter. Som Jähner beskriver det: för krigsgenerationens barn blev svart marknaden en skola för livet. De hårda villkoren, riskerna och farorna gav skarp slipad människokännedom och lade grunden för senare framgångar under det så kallade *Wirtschaftswunder*, återhämtningen och uppsvinget i västtysk ekonomi.

Ja, det är främst Västtyskland som skildras i *Wolfszeit*. Och mera städer är landsbygd. Här finns en obalans, i den annars välkomponerade helheten. Jag skulle gärna ha sett mer och utförligare berättande om det som blev DDR. Och då

FOTO: ALAMY

inte bara därför att det var i den sovjetiska zonen som min farmor och hennes fyra barn tillbringade två svåra efterkrigsår, på en bondgård i Sachsen.

Efterkrigsåren var också den stora vandringens tid. Befriade lägerfångar och tvångsarbetare (de senare uppgick till uppåt tio miljoner) irrade omkring på vägarna, ofta i grupper. En del av dem tog ut hämnd på tyskar i byar och på ensligt belägna gårdar: rånade, plundrade, dödade. 12,5 miljoner tyskar som hade fördrivits från sina hem österut – som nu ryssar, polacker och tjecker hade övertagit – drog också omkring på landsvägarna, packade för någon natt ihop sig med andra hemlösa och *Displaced persons* i källare och lador innan de traskade vidare, och i stationshus där det knappt längre passerade några tåg. Och så var det alla *Heimkehrer*, hemvändarna, männen som tog sig till fots från krigsfångenskapen till hemtrakter där inget mer var sig likt.

För många av dem tog hemvändandet aldrig riktigt slut: stukade av krig, nederlag och lägerår var de som för evigt vilse och överflödiga, och tog ut frustrationen och känslan av misslyckande på sin familj; i den lilla världen fortsatte kriget i åtskilliga år. Kvinnorna hade anledning att vara lika förbittrade; känslan av att kollektivt ha blivit lämnade i sticket av männen uttrycktes ofta bitskt med orden ”...de skulle ju absolut iväg och leka krig!”

Min far, då elva år, vandrade med sin faster från Berlin vid krigsslutet. Ända till byn som de sedermera fick höra att resten av familjen befann sig i – utom min farfar, som ingen längre visste något om.

När första sommaren var förbi fanns knappt något att äta i det besegrade riket. Stadsbor överlevde på hamstringsfärder ut på landet. Bytte matsilver mot något kilo potatis, en guldring mot några ägg.

Valutareformen, då den gamla *Reichsmark* blev D-mark i väst – verkställd över

en natt i juni 1948 – blev en numera mytomspunnen nystart, en ny *Stunde Null*, och grunden för Förbundsrepublikens ”ekonomiska under”. I den nya valutans masspsykologiska verkan ingick att den fördelades jämlikt: var och en fick samma lilla startkapital i handen. Som i Monopol.

I östzonen kom *neue Mark* tre dagar efter D-marken, först i form av gamla sedlar med fastklistrade kuponger på; så kallades de också ”tapetpengar”.

Harald Jähner beskriver i sin mäktiga, välskrivna och fascinerande mentalitetsskildring också om sådant som moralpaniken i nationalkonserveriva kretsar när nöjesliv och umgängesformer blev mer lössläppta, om alla nystartade tidningar (verktyg i omskolningen och demokratiseringen av det tyska folket), om bortträngning och oförmåga att sörja, om avgrunden mellan återvändande exiltyska intellektuella (Thomas Mann och Alfred Döblin exempelvis) och dem som hade stannat kvar i naziriket, om kopplingen mellan abstrakt konst och CIA under kalla kriget, om VW-bubblor och baracksamhällen. Listan på högtintressanta avsnitt ur efterkrigshistorien kan göras lång. Och jag har fått än mer krigsbråte att rota bland i minnets källare. Men jag måste sätta punkt. ❄

Ylva Herholz

WOLFSZEIT
DEUTSCHLAND UND DIE
DEUTSCHEN 1945-1955
HARALD JÄHNER
Rowohlt 2019

Klockan tickar för oss

1976 ANMÄLDE MINA föräldrar mig till ett utbytesprogram, vilket ledde till att jag tillbringade en sommarmånad hos en jämnårig kille i Tennessee och hans familj. Han hette Tom. Året därpå var det hans tur att bo en månad med min familj i Saltsjö-Boo.

Att som tolvåring lämna det så kallade DDR-Sverige och dimpa ner i den amerikanska Södern var som att komma till ett Schlaraffenland.

Jag satt med halvöppen mun i värdfamiljens La-Z-Boy och glodde på en tv där snutserier, Bugs Bunny och kittlande glittriga tävlingsprogram avlöste varandra, och i gliporna mellan dessa äventyr kom något så exotiskt som reklamfilmer.

Fyrtio år efteråt kan jag fortfarande lalla jingeln "real goodness from Kentucky Fried Chicken", och jag kan när som helst återkalla pojken som stirrar på den uppochnervända ketchupflaskan och suckar: "I sure wish the ketchup would come out faster", varvid hans leende pappa svarar: "Son, if it came out any faster, it wouldn't be Heinz."

När vi inte kollade på tv sköt vi prick på läskburkar med Toms revolver. Eller tog en tur med hästarna.

För att komplettera DDR-liknelsen köpte jag med mig jeans hem till Sverige. Äkta Wrangler att svassa runt med i högstadiet. De fanns visserligen i Stockholm också, men till priser som gjorde dem oåtkomliga för ett akademikerbarn.

När Tom återgäldade besöket sommaren 1977 fick jag se mitt DDR genom hans ögon.

Två saker minns jag att han reagerade starkt på. Filmjölken väckte hans gillande. Eller "filmjoke", som han sa. Och när vi satte oss framför tv:n förundrades han över det som fyllde glappet mellan två programpunkter; mellan, säg, Helg-målsringning och Aktuellt: nämligen en klocka med en sekundvisare som vandrade runt, runt, i väntan på att nyheternas vinjett skulle veva igång och Knut Ståhlberg spände ögonen i oss.

FÖR TOM VAR det obegripligt att ingen passade på att knö in någonting i dessa sovande mellanrum. Bara en klocka som stoiskt knuffade minutvisaren mot tolvan, med ett hack i taget.

Sen dess har mycket har hänt, som bekant.

En grusögd morgon väcks minnet av Toms fascination av den tickande klockan.

Jag är på Gotlandsbåten, i den så kallade djurhytten.

Reser man med husdjur till Gotland har man att välja mellan djurkupén – en vidsträckt, galonklädd salong som luktar blöt hundpäl och revirpink, och där den bedövade stämningen bara bryts av plötsliga, nervtrassande vredesutbrott mellan hundarna – och de jämförelse-

vis exklusiva djurhytterna, där man kan stänga dörren om sig, sträcka ut sig på en soffa, lägga en flytväst under huvudet och fibbla igång den väggfasta tv:n.

Klockan är runt tio, och morgonnyheterna har avklingat. Utbudet inskränker sig till ettan, tvåan, fyran och barnkanalen. På barnkanalen lånar skuldtyngda skådisar ut sina skrikande röster till tecknade dinosaurier. På tvåan är det sändningsuppehåll. På fyran går en dröjande engelsk såpa.

Men i ettan hittar jag äntligen en modern motsvarighet till tv-klockan som tickade så uttryckslost för fyrtio år sen.

DET ÄR EN konferens av något slag. En kvinna vid en powerpoint. Hon har mygga vid munnen. På ett podium bredvid henne sitter människor som försöker se intelligenta ut.

Jag försöker minnas vad programmet handlade om. Men det är som en tvål i badkaret. En utredning som presenterades? Allt jag vet är att jag sjönk in i en tristess av det meditativa slaget, samtidigt som jag genomförs av en hisnande känsla av att detta är Sverige.

Det är så här idéer stöts och blöts, reformer idisslas, kampanjer formas och varor krängs.

Kameran segade sig fram mellan olika huvuden runt ett bord. Huvudena levererade långrandiga inpass på powerpointkvinnans föredrag. Det var den sortens

långrandighet som folk snärjer in sig i när de är hypernervösa och helst vill gömma sig under bordet, men när det blir deras tur slår det över för dem och de kan aldrig sluta prata.

Plötsligt dök självaste Stefan Löfven upp. När han kom i bild fick han rörande bråttom att rycka av sig glasögonen.

Det är inte ofta man har tid att kolla på förmiddags-tv, och när det sker handlar det om ögonblick som ligger utanför vardagen, som när man har en sjukdag eller gungar fram över Östersjön utan mobiltäckning.

Men ibland har jag tryckt igång tv:n och känt en stilla våg av välbehag när jag fått syn på vinjetten "SVT Forum", vilket är namnet som dessa icke-program samlats under.

"Forum" väcker associationer till romerska senatorer som står i skägg och toga och gymnastiserar sina retoriska färdigheter.

Men i SVT härskar den svenska konferenskulturens sönderkokta glosor. Och det känns betryggande att veta att långt under grannkanalernas stöj och sprattel pågår malandet vid powerpointen, staplarna och cirkeldiagrammen och presentationsrundorna av notoriskt blyga forskare och sakkunniga, likt en avloppsledning eller ett blodomlopp – eller för all del en tickande klocka – som vi sällan tänker på, men förutan vilka allt skulle stanna.

Bengt Ohlsson

"När vi inte kollade på tv sköt vi prick på läskburkar med Toms revolver."

**Förstå vad som händer.
Innan det händer.
Upptäck Fokus!**

**8 nr
299:-**

Stad mot land. Folk mot elit. Liberalism mot konservatism.

Världen polariseras i motsatspar. Det föder rädsla och ilska, i stället för nyfikenhet och lyhördhet, inte minst bland journalister. Det gör det i sin tur ännu svårare att förstå och känna igen sig i den värld som beskrivs. I den myllan växer konspirationsteorier, extremism och en misstro mot fakta.

Fokus tassar inte kring de brännande ämnena. Vi tror på fakta, även om de är oönskade. Vi tror att människor med olika åsikter och olika bakgrund kan ha utbyte av varandra. Vi tror att måttfullhet, i kombination med nyfikenhet och klarspråk, fortfarande är det bästa sättet att lära känna världen. Vi utmanar gärna våra läsare, men vi uppfostrar dem inte. Vi är oberoende och självständiga: politiskt, men också i förhållande till vår egen bransch. Vi finns i samtiden, utan att vara samtidens fångar. Och vi gillar god stilistik.

Johan Hakelius, politisk chefredaktör

☐

Ja tack! Jag vill beställa 8 nummer av Fokus (lösnummerpris 552 kronor)

Du kan även beställa via webben: fokus.prenservice.se och fyll i kampanjkod **AXESS8** för 8 nummer.

SKICKA TIDNINGEN TILL:

NAMN	
E-POST	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

JAG SOM GER BORT PRENUMERATIONEN HETER/
SKICKA INBETALNINGSKORTET TILL:

NAMN	
E-POST	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

FPG Media AB – Prenumeration

SVARSPOST

204 720 55

110 27 Stockholm

Prenumerationen är tidsbegränsad och avslutas automatiskt efter de nummer du beställt. Erbjudandet gäller tom 31/3 2020 och endast adresser i Sverige. Vid beställning samtycker du till att dina personuppgifter inklusive e-postadress och mobilnummer får lagras och hanteras av FPG Media AB för marknadsföring och digitala tjänster. Samtycket gäller till dess du säger upp det. Läs mer om vår personuppgiftspolicy på www.fokus.se/personuppgiftspolicy.
Prenumerationsservice tel: 08-522 183 15, www.fokus.se

PosttidningB

Axess Magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

**#BORN
TODARE**

BLACK BAY 36

KRONS

STOCKHOLM
krons.se

— 1851 —

NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

TUDOR